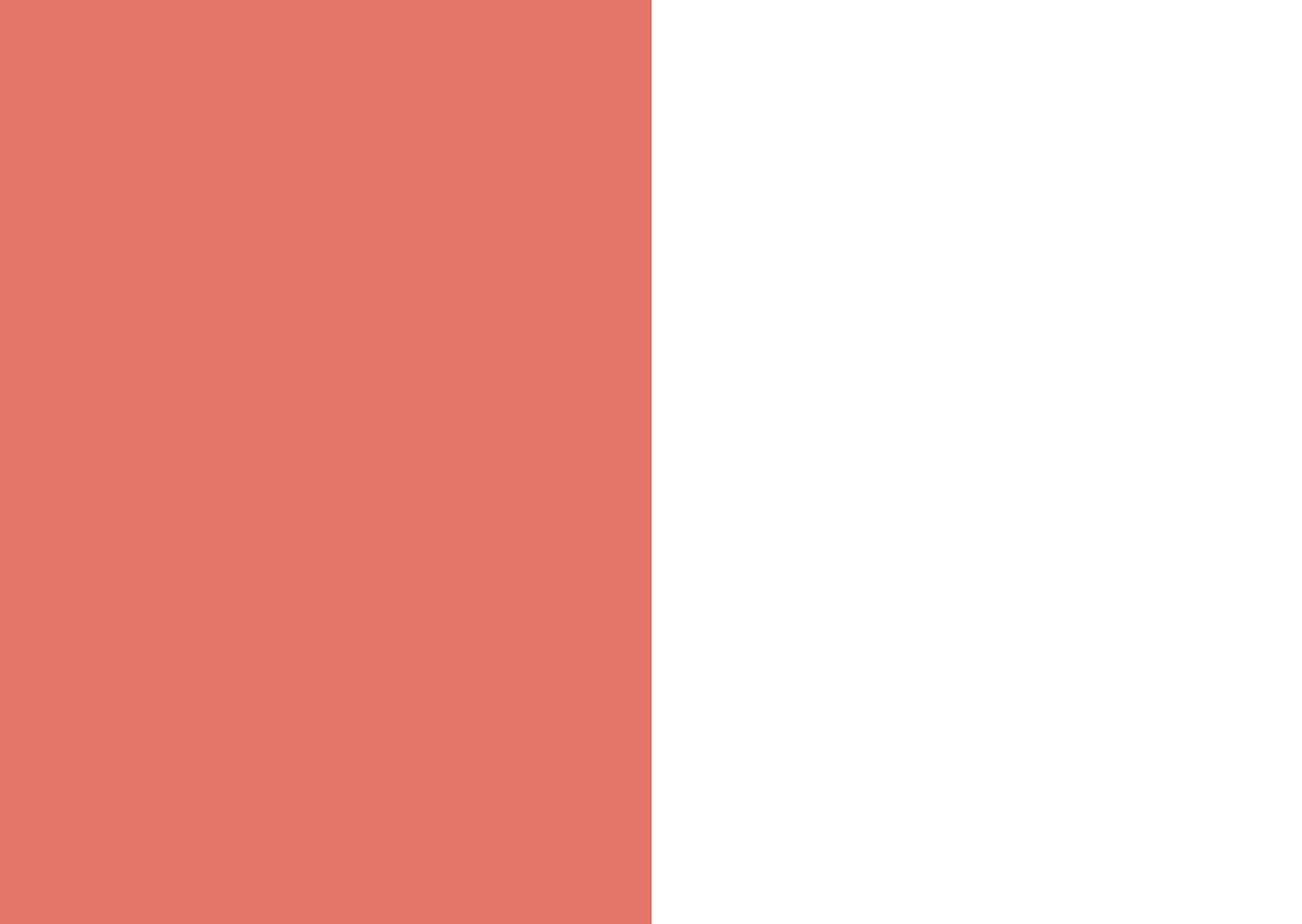

DECREIXEMENT ECOFEMINISTA DESACCELERAR PER RECUPERAR LA VIDA

JÚLIA MARTÍ COMAS

AUTORIA:

Júlia Martí Comas

SUPORT A LA INVESTIGACIÓ:

Antonella Medici i Blanca Bayas

REVISIONS DE CONTINGUT:

Paz Aedo, Astrid Agenjo, Stefania Barca, Blanca Bayas, Joana Bregolat, Amaranta Herrero, Alfons Pérez, Marta Pérez, Nerea Ramírez i Maristella Svampa.

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA I TRADUCCIÓ DEL CASTELLÀ:

L'Apòstrof, SCCL

DISSENY I MAQUETACIÓ:

Maria i Punt.

IMPRESSIÓ:

Cooperativa Cevagraf

EDICIÓ:

Observatori del Deute en la Globalització
observatori@odg.cat
Carrer Junta de Comerç 20, principal
08010 Barcelona - ESPANYA

Data de publicació: gener de 2025

AMB EL SUPORT DE:

DECREIXEMENT ECOFEMINISTA DESACCELERAR PER RECUPERAR LA VIDA

JÚLIA MARTÍ COMAS

PARTICIPANTS EN ELS ESPAIS DE DEBAT PREVI

8 D'ABRIL, 13 DE MAIG I 11 DE JUNY DEL 2024:

Aimée Martínez Vega (Asociación de Mujeres Defensoras de las Aguas y la Vida, Colòmbia)
Alba del Campo (especialitzada en transició i pobresa energètica, Estat espanyol)
Alejandra Durán (CICrA Justícia Ambiental, Barcelona)
Amaia Pérez Orozco (economista feminista, Euskal Herria)
Amaranta Herrero (sociòloga ecològica UB, Barcelona)
Antonella Medici (curadora especialitzada en estudis de memòria, Barcelona)
Ariadna Tremoleda (cooperativa Mas les Vinyes, Catalunya)
Astrid Agenjo (economista feminista a la Universitat Pablo de Olavide, Sevilla)
Blanca Bayas Fernández (Observatori del Deute en la Globalització, Barcelona)
Blanca Valdivia (urbanista feminista, Barcelona)
Bruna Cañada (Observatori del Deute en la Globalització, Barcelona)
Carolina Pérez (Ecologistes en Acció, Catalunya)
Cristina Alonso Saavedra (especialista en transició energètica, Amigas de la Tierra, Sevilla)
Elba Mansilla (cooperativa La Ciutat Invisible, Barcelona)
Eva Vilaseca (Espai Ambiental, Barcelona)
Flora Partenio (militant feminista i lesbiana, xarxa del Sud global DAWN, Argentina)
Gabriela Vélez Agosto (Amigxs del M.A.R., Puerto Rico)
Joana Bregolat (activista ecofeminista, marica, Anticapitalistes, Barcelona)
Júlia Granell (Cel Net, Tarragona)
Laia Forné (Institut de Recerca Urbana, IDRA, Barcelona)
Mariona Zamora (cooperativa L'Esberla, Catalunya)
Maristella Svampa (Pacto Ecosocial e Intercultural del Sur, Argentina)

Natalia Riera (Entrepobles, Catalunya)
Nerea Ramírez Piris (Ecologistes en Acció i àrea d'ecofeminisme de Greenpeace Espanya)
Paz Aedo (Pacto Ecosocial e Intercultural del Sur, Xile)
Raquel Gallego (àrea d'ecofeminismes d'Ecologistes en Acció)
Rosana Cervera (àrea d'ecofeminismes d'Ecologistes en Acció)
Sandra Ezquerra (economista feminista, Universitat de Vic, Catalunya)
Stefania Barca (investigadora ecofeminista)
Viviana Espinosa (Observatori del Deute en la Globalització, Barcelona)

10 DE MAIG DEL 2024

Elena Cardona (Associació de Drets Sexuals i Reproductius)
Esther Pérez Berenguer (SUDS)
Florença Brizuela (Red Jurídica Antiracista)
Mar Companys (CooperAcció i La Fede)
María Ignacia Ibarra (investigadora feminista descolonial)
Montse Benito (Ca La Dona i Entrepobles)
Teresa Sanz (Ca la Dona i Klimàtiques)

CONTINGUTS

Introducció	10
Mirar el decreixement a través de les ulleres ecofeministes	20
Què opinen les feministes sobre el decreixement?	21
Quines crítiques fem al creixement?	23
Començant el diàleg	26
Escassetat i abundància	27
Crisi, austeritat i endeutament	29
Explotació i desigualtat	31
Colonització i violències	33
Propostes ecofeministes per superar el creixement	36
Nova ètica postcapitalista	37
Principis per reorganitzar el model socioeconòmic	44
Com seria un decreixement ecofeminista	62
Reptes i estratègies per hackejar el creixement i fer front a les crisis	74
Combinar escales temporals i espacials	76
Enfortir i teixir noves aliances	78
Narratives	81
Internacionalisme	87
Conclusions	92
Bibliografia	96
Annex: Bateria de polítiques públiques cap a un decreixement ecofeminista	104

INTRODUCCIÓ

“En una cultura de la desmesura, sentim repugnància en pensar en la desacceleració, el fre, el descens o la suficiència. I no obstant això, necessitem promoure una cultura de l'autocontenció i dels límits, [...] lligar llibertat i justícia, trenar l'autonomia i la interdependència, explorar formes inèdites o no tant de cooperació...” (Herrero, 2023, p. 15).

Mentre el planeta es continua escalfant, assistim esperançades a un auge de les propostes decreixentistes, que omplen congressos acadèmics i fins a conferències al si de la Unió Europea.¹ Esperança ingènua, potser, davant una distopia capitalista que sobreviu malgrat els genocidis i altres mil formes violentes d'imposar-se i acumular. No obstant això, ens sembla que aquests espais obren una oportunitat per *hackejar* el sistema, que no és poca cosa, ja que irrompen amb nous (i no tan nous) arguments que estan aconseguint atacar una de les línies de flotació del sistema capitalista: el creixement.

Aquest objectiu, el creixement econòmic infinit, es converteix en una cosa molt absurda en el moment en el qual reconeixem que habitem un planeta finit. Una constatació que es va estenent, i va deixant el capitalisme i el seu futur incert cada vegada més al descobert. Per intentar pal·liar aquesta contradicció, s'estan posant en marxa intents de maquillatge verd, que pretenen demostrar que es pot aconseguir un desacoblament absolut entre el creixement econòmic i el consum material, l'impacte ambiental i les emissions. És a dir, que el PIB continuï creixent, però que les emissions i altres impactes decreixin, cosa que potser es pot aconseguir a escala país, però que és impossible d'aconseguir a escala global.

Davant d'aquesta fal·làcia, necessitem urgentment buscar alternatives que puguin substituir el creixement com a signe de com li va de “bé o malament” a una

¹ Ens referim a la Conferència Internacional sobre Decreixement que el 2024 va celebrar la desena edició amb un èxit de convocatòria enorme, així com a la Conferència Beyond Growth que, el maig de 2023, va omplir les instal·lacions del Parlament Europeu a Brussel·les.

economia i la societat que en depèn, i és aquí on el decreixement ha començat a guanyar força. Darrere d'aquest concepte podem trobar des de teories acadèmiques que plantegen altres modes d'organitzar l'economia fins a moviments socials o eslògans provocadors. I, dins d'aquest ventall de formes que va prenent el decreixement, trobem propostes per aconseguir un descens dràstic del consum energètic i material, però, a més, altres anàlisis més integrals que proposen un canvi radical de prioritats per posar en el centre la sostenibilitat de la vida, a través de la relocalització, la cooperació o la redistribució.²

En el llibre *A favor del decrecimiento*, per exemple, expliquen que un dels objectius hauria de ser “produir i consumir de manera diferent, i també menys, [...] compartir més i distribuir de manera més justa” (Kallis *et al.*, 2022). I Jason Hickel (2023), en el seu llibre *Menos es más*, encara fa un pas més i relaciona el decreixement amb un procés d'alliberament davant diferents lògiques opressives:

○ “[El decreixement] representa la descolonització, tant de les terres com de les persones i fins i tot de les nostres ments. Representa l'alliberament del procomú, la desmercantilització dels béns públics i la desintensificació del treball i de la vida. Representa la descosificació dels éssers humans i de la naturalesa, i la desescalada de la crisi ecològica”.

Les teories del decreixement, que van començar en els setanta, reprenen força avui dia actualitzant-se i expandint-se, atraient cada vegada més activistes i intel·lectuals. Encara que hem de dir que no és la primera vegada que una crítica al creixement i al capitalisme aconseguix cotes de visibilització importants, de fet des de fa dècades i especialment en el cicle de mobilitzacions de les vagues feministes (iniciat entre 2017 i 2018), el feminisme va aconseguir posicionar amb força la crítica a una altra de les bases fonamentals del capitalisme: la invisibilització i precarització del treball reproductiu, imprescindible per sostenir la producció capitalista. “Si el nostre treball no val, produïu sense nosaltres”, us en recordeu? Una crítica, analitzada extensament per l'economia feminista, que ressona i es reforça amb les teories i lluites decoloniales i antiracistes que evidencien la permanència de lògiques d'acaparament colonials com a sustentació bàsica del capitalisme, així com la divisió racial i sexual de la força de treball com a via per aprofundir l'explotació.

Convençudes, per tant, de la importància de les genealogies, de recordar d'on venim, i no començar de zero cada vegada, així com de la necessitat dels diàlegs i el potencial de construir anàlisis i propostes des de mirades diverses, vam començar un procés de reflexió sobre la possibilitat de contagi mutu entre el decreixement i els feminismes i ecofeminismes. Pot ser el decreixement una alternativa ecofeminista? És la pregunta amb la qual vam engagar un cicle de converses sobre decreixement

² Ens sembla important remarcar que amb el concepte “decreixement” ens podem referir tant a una teoria i un moviment social, com al decreixement com a procés físic de reducció de l'esfera material de l'economia. Aquesta distinció és important perquè és fàcil que es generin confusions i que puguem fer una lectura reduccionista d'una teoria que en realitat va molt més enllà d'aquests processos físics i materials.

i ecofeminisme en el qual van participar més de 30 activistes i investigadores. Ens vam convocar tres vegades de manera presencial i virtual, en unes converses guiades per expertes i activistes ecofeministes que ens van permetre contrastar com veiem el decreixement des de diferents posicions, i entendre'n els potencials i les crítiques necessàries.

A més, en una trobada ecofeminista organitzada en el marc del Seminari ODG de maig de 2024, en el qual ens van visitar companyes del Pacto Ecosocial e Intercultural del Sur, també vam poder debatre amb altres activistes de Barcelona que ens van nodrir de més reflexions i debats. A totes els agraïm moltíssim haver dedicat una mica del seu temps a aquests espais d'intercanvi, les reflexions i debats honestos, la voluntat d'aprendre i *sentipensar* juntes. Conversar-hi va ser extremadament valuós per poder començar a entreteixir feminisme i decreixement, per obrir preguntes, llançar debats i fer propostes.

En aquest quadern plasmem moltes de les reflexions que van sorgir en aquestes converses i les posem a dialogar amb altres textos i propostes teòriques, que ens van semblar interessants per anar il·luminant aquesta reflexió compartida. Ens imaginem aquestes pàgines com un primer pas per poder entrenar ecofeminisme i decreixement, entenent que necessitàvem disposar d'aquest primer espai de reflexió entre ecofeministes per, més endavant, poder dialogar amb altres persones que proveinguin dels recorreguts decreixentistes.

Seguint diferents preocupacions o interessos que van sorgir durant els debats, hem dividit la publicació en tres capítols. El primer capítol és una aproximació a les teories del decreixement des de la mirada feminista: recuperem teòriques i activistes feministes que també considerem decreixentistes, recollim arguments a favor i en contra d'aquesta proposta i revisitem algunes aportacions del decreixement amb les ulleres feministes posades.

El segon capítol intenta fer una síntesi de tots dos corrents (el decreixement i l'ecofeminisme) per proposar noves maneres d'habitar i reorganitzar el món. Hi debatem sobre com seria una ètica postcapitalista, proposem 8 principis ecofeministes per transformar el model socioeconòmic i donem algunes propostes per anar aterrant tot això en coses concretes i materialitzables.

El tercer capítol s'endinsa en els debats estratègics, plantejant algunes claus per a una estratègia de transició ecofeminista. I ens aturem especialment en la construcció de narratives ecofeministes que ens puguin fer reconnectar amb la possibilitat d'aconseguir altres presents i futurs, allunyats de les perspectives negacionistes, racistes i antifeministes que proliferen cada vegada més.

A més, durant tot el text trobareu unes quantes “aturades tècniques”, uns requadres titulats *Per saber-ne més*, on posem exemples que ens ajuden a il·lustrar els arguments que volem compartir. I altres requadres més llargs, anomenats *Per ampliar el debat*, que busquen recapitular debats o propostes teòriques que s'han fet des dels feminismes sobre un tema concret. Ens semblava que aquests quadres podrien ser útils per conèixer una mica què és el que ja s'ha dit fins al moment en relació amb el tema en qüestió i, així, potser, no haver de recomençar els debats des de zero cada vegada. No obstant això, no fa falta llegir els quadres per seguir el fil del quadern,

així que, si et vols saltar la part més teòrica i anar directa a les propostes, ho pots fer. Comencem, de fet, amb un d'aquests quadres, fent un pas enrere cap als debats dins dels mateixos ecofeminismes, per situar una mica més des d'on escrivim. Esperem que et sigui útil!

AMPLIAR EL DEBAT: UN ECOFEMINISME HETERODOX

Abans de continuar ens volem situar una mica en el garbuix de corrents i debats feministes i ecofeministes, perquè la veritat és que dins dels ecofeminismes hi ha molts debats no tancats i mirades contraposades. També en els feminismes sabem que existeixen diversos corrents i que no és el mateix un feminisme liberal que un de classe o socialista, per exemple, i si aprofundim encara més la mirada, trobem molta diversitat d'opinions en

relació amb les estratègies o objectius a seguir. Tenint en compte tot això, debatem força entre nosaltres sobre quin ecofeminisme ens definia i la veritat és que som molt diverses! A continuació, plantejem alguns dels punts de debat, intentant que hi apareixin totes les mirades, encara que no sempre ho aconseguim, ja que per a això hauriem necessitat moltes més hores de debat.³

EXISTEIX UN VINCLE DONA-NATURESA?

Reconeixem i celebrem el paper protagonista que han tingut moltes dones en la defensa del territori i la visibilització dels vincles entre l'opressió de les dones i la naturalesa en el sistema capitalista, encara que assumim que aquest vincle no és un vincle natural, essencial, sinó que s'ha construït a través de la

instauració d'un model de reproducció social patriarcal i capitalista que responsabilitza les dones de sostenir la vida. I, per tant, les fa més vulnerables (i més atentes) a la degradació dels seus territoris i espais de vida.

A més, com afirmen des de WoMin-African Alliance (2017) (una xarxa de dones

activistes africanes), reconeixem un paral·lelisme entre la discriminació de les dones i la separació de la societat respecte a la naturalesa. Elles afirmen que som una part fonamental de la naturalesa, depenem i vivim amb la naturalesa, tenim autonomia i agència gràcies a ella, i aquesta separació de la naturalesa només va ser possible quan es va caracteritzar les dones de bruixes i fora de control. És a dir, que el "progrés" capitalista per imposar-se va haver de desvalorar i atacar les dones que mantenien viu aquest vincle amb la naturalesa, produint unes jerarquies entre humans i naturalesa, i homes i dones, que encara es mantenen.

D'altra banda, assumim que el fet que les dones estiguin en la primera línia de defensa de la vida les posiciona, amb les persones encarregades de sostenir la vida i els territoris, en un lloc estratègic per confrontar les amenaces que genera el sistema capitalista. És per això que pensem que unir les lluites per la reproducció —que reclamen temps i recursos per a cures dignes, serveis públics, accés a drets com l'habitatge i alimentació, barris habitables...—, i les lluites pel clima o en defensa del territori té un potencial estratègic molt gran. No obstant això, que destaquem el paper que juguen les dones i altres subjectes feminitzats en aquestes lluites, així com que promoguem la revaloració dels seus treballs, no significa que considerem que són l'únic subjecte que pot encapçalar aquestes lluites. De fet, aquest reconeixement volem que vagi lligat a la superació de la divisió sexual del treball i la seva essencialització per gènere. Volem fugir de les fórmules paternalistes que, a fi de "protegir la dona", acaben robant-los agència i encasellant-les en uns rols concrets.

Tornant al que dèiem al començament, aquesta posició no essencialista no impedeix que reconeguem que en molts contextos continua sent estratègic partir d'aquest vincle entre les dones i la defensa del territori per

enfortir les lluites. Com afirma Zo Randriamaro (2023):

"Si bé el moviment mundial més ampli es troba sovint distret per un debat divisiu sobre si les associacions de gènere amb la naturalesa són reductores de la dona, sembla que la majoria dels moviments compromesos amb l'activisme feminista i mediambiental a l'Àfrica simplement han tractat de crear aliances estratègiques i polítiques entre les dones, la naturalesa i la protecció del medi ambient."

Per tant, pensem que les crítiques al feminisme i ecofeminisme essencialista han d'anar dirigides a aquelles que (especialment des de posicions de poder com l'acadèmia o els partits polítics) fan una lectura reduccionista i fixa del que entenem per ser "dona" o "feminista", i no tant cap als moviments de base que, des dels seus contextos concrets, aposten per aliances estratègiques que interpel·len les dones sense que això suposi essencialitzar-les. Com afirma una de les primeres ecofeministes, Ariel Salleh:

"Quan mirem les cinc dècades d'història del feminisme ecològic, trobem un període en el qual les feministes acadèmiques atacaven les feministes radicals anomenant-les 'essencialistes'. Però un raonament que consideri essencialista la política de les dones entorn de la cura està seguint els rètols del patriarcat, com 'feminitat', etc. [...] Qualsevol denominador comú entre treballadors, dones, indígenes i polítiques ecologistes ha de ser una política materialista." (Capire, 2023)

³ Una part d'aquests debats els vam començar en el cicle sobre ecofeminisme i decreixement, i els hem continuat en la trobada de l'Historical Materialism Barcelona (juliol de 2024) amb la Joana Bregolat.

PATRIARCAT I CAPITALISME. COM ES RELACIONEN?

Una part important dels ecofeminismes (especialment els que han crescut més a prop de l'acadèmia) han begut molt del feminisme materialista per poder explicar des de posicions no essencialistes el paper de les dones en la reproducció social, és a dir, en el desenvolupament de totes les tasques necessàries per sostenir la vida. Tanmateix, en el seu afany per explicar les opressions específiques de gènere, aquest corrent a vegades corre el risc d'aïllar aquesta opressió del funcionament general del sistema capitalista. Com si patriarcat i capitalisme fossin dos sistemes diferenciats que es creuen, en comptes d'entendre'ls com completament units un a l'altre. I és que, com explica la teoria de la reproducció social, malgrat que el patriarcat existia abans del capitalisme, la forma que pren en aquest sistema no es pot entendre de manera separada i, per tant, són necessàries anàlisis integrals que no incloguin la reproducció com un simple afegit. Ho explica molt bé Cinzia Arruzza en aquest diàleg amb Bhattacharya:

“El fenomen de l'opressió de les dones excedeix el capitalisme, però va ser completament transformat pel capitalisme, i dir ‘transformat’ no és el mateix que dir ‘integrat’. Va ser transformat justament per la necessitat de subordinar la reproducció social a la producció de valor, la producció de guany.” (Arruzza i Bhattacharya, 2020)

D'altra banda, des de la teoria de la reproducció social ens adverteixen sobre alguns riscos

d'aquesta anàlisi dual dels eixos d'opressió. D'una banda, qüestionen que es pugui parlar de les dones com una “classe en si mateixa” enfrontada als homes. Ferguson, que és una de les pioneres de la teoria de la reproducció social, ho explica així en un text compartit amb McNally:

“Encara que la família sigui fonamental, l'element essencial de l'opressió de les dones en les societats capitalistes no és el treball domèstic de les dones al servei d'homes i nens, per molt opressiu i alienador que pugui arribar a ser. Més aviat, la clau es troba en el significat social que té el treball domèstic per al capital, el fet que la producció i reproducció de la força de treball sigui essencial, condició i precondition de la dinàmica del sistema capitalista.” (Ferguson i McNally, 2016)

No obstant això, com sabem, aquest caràcter essencial del treball de cura, no es tradueix en la seva valoració i reconeixement, sinó que més aviat l'empeny cap a la precarització perquè continuï complint les funcions de sosteniment del capital de manera barata i invisibilitzada.

A més, la teoria de la reproducció social defensa el caràcter específic del treball de cures, que opera amb lògiques no capitalistes, i qüestionen la utilitat d'intentar equiparar-lo al treball productiu, una estratègia que alguns corrents feministes van seguir per intentar aconseguir-ne el reconeixement.⁴ Des

d'aquestes posicions es defensa que no cal equiparar el treball de cures a un treball productiu per poder reivindicar-lo com un treball

imprescindible i per poder reclamar la centralitat que es mereix.

COM CONSTRUÏM UN ECOFEMINISME QUE NO REFORCI EL BINARISME HOME-DONA?

Com afirma Stefania Barca (2020): “l'ecofeminisme materialista no qüestiona prou l'heteronormativitat del sistema patriarcal capitalista, ja que l'enfocament en les dones deixa invisible l'experiència de les persones LGBTQI+”.

Una manera de superar aquest reduccionisme té a veure amb l'enfocament de la reproducció social plantejat abans. Des d'aquest enfocament podem explicar, d'una banda, que les desigualtats que sofreixen les dones i subjectes feminitzats en la societat capitalista no depenen només de la divisió sexual del treball, sinó, més aviat, del rol que exerceix cada subjecte en la reproducció social (Tithi Bhattacharya, 2022). És a dir que per entendre aquestes desigualtats haurem d'afegir més capes de complexitat i altres dimensions com la classe o la racialització. D'aquesta manera veiem que, malgrat que hi hagi dones que entren en espais de poder, aquests continuen sent en gran manera “masculinitzats”, i el mateix podem dir en el cas de sectors “feminitzats”, que s'amplien a altres subjectes feminitzats o racialitzats, més enllà de les dones cis. Per tant, no podem considerar les dones cis com les úniques afectades per aquest model de reproducció social.

D'altra banda, com es planteja des de les lluites *queer*, és necessari qüestionar la re-

lació entre l'heteronormativitat i la reproducció social del capitalisme, no sols “tolerar” la diversitat, sinó incorporar el qüestionament de l'ordre heterosexuall, per trencar, també, el paper que aquest té en el manteniment de l'actual model de reproducció social (Joana Bregolat i Alberto Cordero, 2024).

En aquest sentit, ens sembla interessant articular les lluites per la reproducció (o per la sostenibilitat de la vida) amb les lluites *queer* i els moviments decreixentistes. Busquem ampliar els subjectes de lluita a tots aquells subjectes feminitzats i *queer* que confronten el model binari que separa producció-reproducció, divideix el sexe en dues caselles estanques “home-dona” i reforça dualismes jerarquitzadors: heterosexual/*queer* o raó/erotisme, entre d'altres. D'aquí ve que siguin interessants les aportacions de les ecologies *queer*, que des de llocs incòmodes i invisibles plantegen aquestes confrontacions i *queeritzen* la conversa (Joana Bregolat⁵). Greta Gaard, per exemple, reivindica una mirada que connecta les diferents formes d'opressió intrínseques a aquest sistema:

“Des d'una perspectiva ecofeminista *queer*, podem examinar les formes en les quals les *queers* són feminitzades,

⁴ Ens referim a les campanyes per un salari domèstic, en parlem més en el quadre sobre polítiques de transferència de rendes del capítol 3.

⁵ En cursiva el nom de les participants en les converses que van expressar la idea citada.

animalitzades, erotitzades i naturalitzades en una cultura que devalua les dones, els animals, la naturalesa i la sexualitat. Podem, a més, examinar com les persones racialitzades són feminitzades, animalitzades, erotitzades i naturalitzades. Finalment, podem explorar com la naturalesa és feminitzada, erotitzada i fins a *queeritzada*.” (Gaard, 1997)

També són rellevants les aportacions del feminisme decolonial i *queer* que denuncien l'heteronormativitat com a llegat de la modernitat colonial i capitalista, així com el paper que juguen les identitats de gènere en el sosteniment d'aquest model colonial capitalista.⁶ Oyèronké Oyèwùmí (2017), per exemple, explica que, abans de la difusió de les idees occidentals en la cultura ioruba, “el cos no era la base dels rols socials, ni de les seves incursions o exclusions, no era el fonament de la identitat ni del pensament social. [...] les posicions socials de la gent canviaven constantment en relació amb els qui s'interactuava; llavors, la identitat social era relacional i no essencialista”. Silvia Rivera Cusicanqui, per la seva banda, explica com en les cultures andines prehispaniques existia una distinció entre el masculí i femení, però no enteses com a pols oposats. Un codi que es va trastornar amb la invasió europea, per això, planteja la necessitat de tornar a trobar un equilibri, una identitat entremesclada (*ch'ixi*). Afirmar: “l'equilibri *ch'ixi*, contradictori i alhora entremesclat, de les diferències irreductibles entre homes i dones (o entre indiis i mestissis, etc.) faria possible un altre món” (Rivera Cusicanqui, 2018).

De totes maneres, no totes les feministes decolonials fan la mateixa anàlisi de les

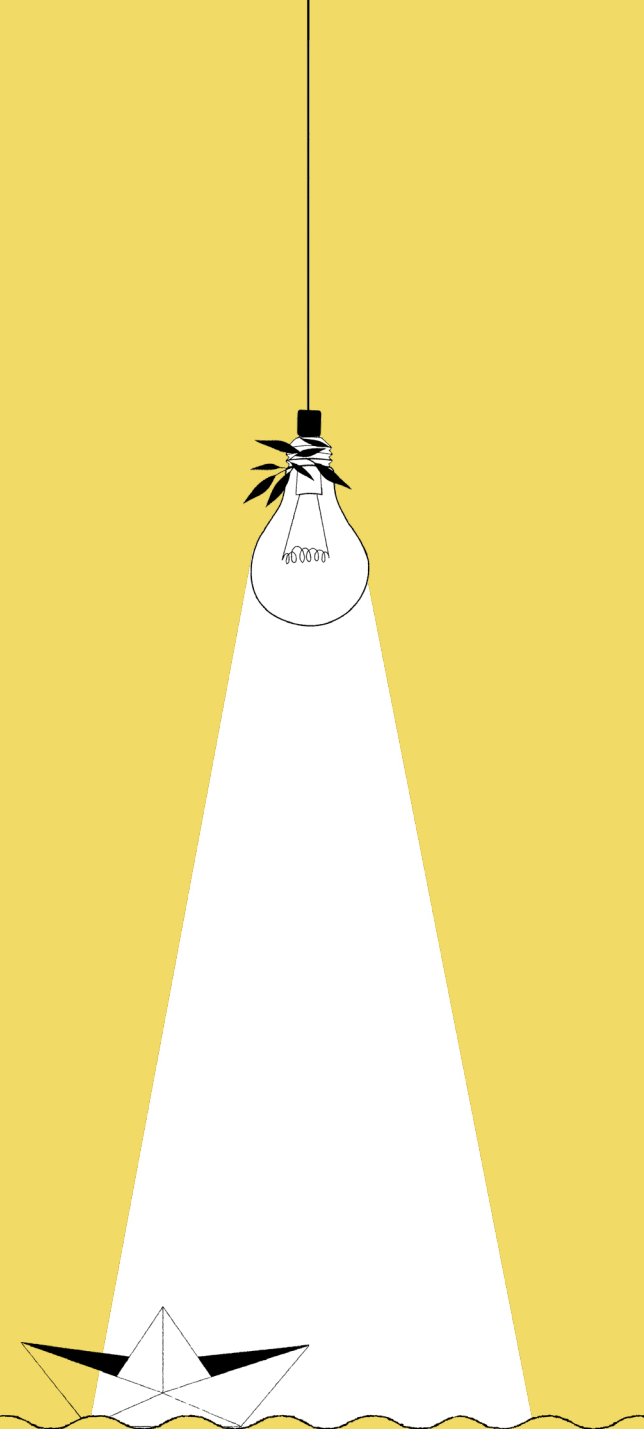
cultures precoloniales, Rita Laura Segato (2016, p. 167), per exemple, afirma:

“En el món precolonial sí que existia el patriarcat, la jerarquia de gènere, el prestigi més gran dels homes i de les tasques masculines, i una certa violència, perquè on hi ha jerarquia ha de ser necessàriament mantinguda i reproduïda per mètodes violents. Però aquest patriarcat era o és, on encara existeix, i existeix en molts llocs fins i tot en recessió, un patriarcat de baix impacte o baixa intensitat. On hi ha comunitat la dona està més protegida. El que passa en el trànsit a la modernitat és aquesta captura colonial de l'home no blanc i una caiguda abrupta de l'espai domèstic en valor i en politicitat.”

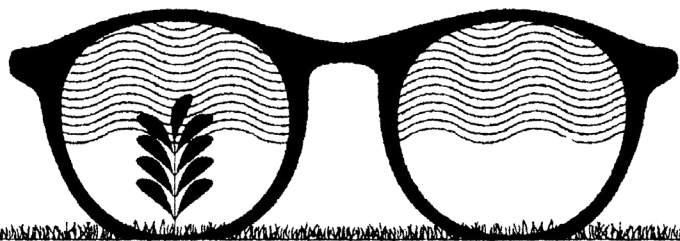
En la mateixa línia, Lorena Cabnal (2010) no sols critica l'heteronormia de la modernitat, sinó que, igualment, planteja una crítica a la mateixa cosmovisió indígena, buscant maneres de superar-la:

“Designades per l'heteronormia cosmogònica, les dones indígenes assumim el rol de cuidadores de la cultura, protectores, reproductores i guardianes ancestrals d'aquest patriarcat originari, i reafirmem en els nostres cossos l'heterosexualitat, la maternitat obligatòria, i el pacte ancestral masculí que les dones en contínuum, siguem tributàries per a la supremacia patriarcal ancestral.”

⁶ Stefania Barca (2020) recupera aquestes autores de l'ecologia *queer*: Greta Gaard, Catriona Sandilands, Donna Haraway, etc.

MIRAR EL DECREIXEMENT A TRAVÉS DE LES ULLERES ECOFEMINISTES

QUÈ OPINEN LES FEMINISTES SOBRE EL DECREIXEMENT?

En primer lloc, val la pena dir que el feminisme i el decreixement han evolucionat donant-se força l'esquena mútuament. Malgrat això, des de 2017 existeix una xarxa internacional d'acadèmiques, Feminism(s) and Degrowth Alliance (FaDA) que treballa per trencar aquesta bretxa i començar a teixir totes dues propostes. Una de les tasques que han fet ha estat ampliar la genealogia decreixentista, trencant amb la imatge d'uns "fundadors" de la teoria predominantment homes i europeus (alguns noms potser us sonen: Gorz, Latouche, Illich...).

A més, aquestes teòriques i activistes decreixentistes estan empenyent perquè el decreixement incorpori la dimensió reproductiva en les seves anàlisis. Cattia Gregoratti i Riya Raphael (2019) (integrants de FaDA) reconeixen que hi ha hagut avanços, ja que es comença a sumar la perspectiva de les cures, per exemple. Però, així mateix, afirmen que encara hi ha molt de camí per recórrer perquè el feminisme penetri de veritat en les anàlisis i propostes decreixentistes i no sols quedi en propostes aïllades.

El repte es troba, com veurem més endavant, a integrar les crítiques estructurals al creixement realitzades des de fa dècades pels feminismes marxistes, ecofeminismes, feminismes decolonials, feminismes comunitaris o economies feministes, així com les seves propostes de transformació. Incorporar, per exemple, les anàlisis sobre el model de reproducció social en el capitalisme, així com les lògiques violentes sobre les quals es produeix l'acumulació capitalista. No es tracta, per tant, de reconèixer només el treball de cures no pagat, sinó tots els treballs de subsistència (no pagats, precaritzats, informals o comunitaris), així com el paper que juguen les lògiques de gènere i colonials en aquests processos d'acumulació i explotació (Gregoratti i Raphael, 2019). Per a això, seria necessari un desaprenentatge col·lectiu dels coneixements i pràctiques eurocèntrics i androcèntrics, com a pas previ perquè

puguin florir coneixements i pràctiques col·laboratives, afirmen des de FaDA (Dengler *et al.*, 2023).

Més enllà dels àmbits acadèmics, en les converses mantingudes amb activistes feministes i ecofeministes per escriure aquest quadern, ens preguntem si el marc del decreixement ens suma o ens resta (*Laila Forné*). Una pregunta que, com veurem, remet sobretot a un debat estratègic, relacionat amb la construcció de narratives i vocabulari que arribi a la gent.

El primer que reconeixiem és que, en realitat, la disputa es troba en com gestionem el decreixement, perquè, al cap i a la fi, el decreixement material de l'economia s'esdevindrà sí o sí. En aquest sentit, ens semblava un bon concepte per fer front a les falses sortides del capitalisme verd i el *greenwashing* (*Alba del Campo*), però paral·lelament vèiem que no podia ser l'objectiu final de les nostres propostes de transició. En tot cas, el decreixement seria un mitjà per avançar cap a un sistema d'organització social ecofeminista, que és l'horitzó realment desitjat. “Penso que una societat ecofeminista, o una transició ecològica justa, implica *per se* el decreixement” (*Eva Vilaseca*).

A més, compartim la crítica al fet que actualment es tracti d'una proposta que es construeix principalment des d'entorns acadèmics, amb més protagonisme masculí, que s'han centrat especialment en la qüestió ecològica, sense tant de pes en altres dimensions de la crisi multidimensional que vivim, i que no sempre va unida a un plantejament anticapitalista, decolonial ni feminista (*Amaia Pérez*). Encara que també és cert que algunes d'aquestes crítiques s'estan esmenant amb la nova ona d'acadèmics i acadèmiques que estan eixamplant les seves bases.

Ressaltem, d'altra banda, la falta d'intercanvi de pensament entre Nord i Sud. Com afirmava *Paz Aedo*: “El Sud és un lloc des d'on es genera pensament, no som només subjectes / víctimes d'aquest sistema”. En aquest sentit, destaquem la importància de posar a dialogar el decreixement amb altres corrents com el postdesenvolupament, que ha criticat la imposició d'un model de desenvolupament occidental per part d'institucions financeres, ONG i governs; el postextractivisme, impulsat pels moviments socioambientals llatinoamericans; i les nocions de deute ecològic, extern, colonial, de cures... (*Maristella Svampa*).

Finalment, vèiem el perill que aquest concepte se sentís com una nova imposició per al Sud global o les classes més precaritzades, i per això pensàvem en la importància d'acompanyar-lo de nocions que apel·lessin més als desitjos de canvi, d'una vida bona, més que a la contenció o l'austeritat. “Com es pot pensar en la manera de tenir menys consum quan les persones estan dedicades a la supervivència?”, va plantejar *Gabriela Vélez*. En aquest sentit, compartim la impressió que, si bé el decreixement parla de moltes més coses que de la reducció del consum, necessitem donar-li moltes més voltes a com es comuniquen aquestes propostes perquè no es transmeti una versió distorsionada i negativa del que realment proposem. Aquest diàleg entre el potencial i els límits del decreixement com a marc des del qual organitzar-nos recorrerà totes aquestes pàgines, en les quals anirem aprofundint una mica més en com superar aquests límits.

QUINES CRÍTIQUES FEM AL CREIXEMENT?

Criticar el creixement sembla un sacrilegi, suposa desmuntar un paradigma molt ben assentat. Com explica *Paz Aedo*, “els paradigmes tendeixen a reduir i, fins i tot, esborrar la història prèvia i poden produir un procés d'uniformització que limita les possibilitats de qüestionament”. En aquest paradigma créixer és sinònim de progrés, i per això sembla que no ens podem permetre no créixer. No obstant això, les crítiques cada vegada són més grans.

En concret, des dels feminismes podem plantejar diferents crítiques a un paradigma que no garanteix una bona vida per a tothom. El creixement involucra un procés d'acceleració constant, amb greus impactes per als cossos-territori, ja que es tracta d'una roda que no pot parar de girar i en el seu camí —a través dels deutes, el xantatge del salari i altres formes de violència— engoleix cada vegada més àmbits de la naturalesa humana i no humana. En paraules de *Stefania Barca*, per aconseguir el creixement del PIB, cossos i territoris són sacrificats per aconseguir un “bé més gran”, “la religió del creixement demana cossos en sacrifici” afirma. Pensem, per exemple, en totes les malalties generades per la contaminació industrial o l'ús de productes tòxics, o en els impactes en els ecosistemes que posen en risc la seva pròpia supervivència.

Alejandra Durán va compartir una idea semblant: “aquest sistema en el qual vivim no genera benestar, sinó vides que corren, miserables, estem en una carrera contínua”. I *Blanca Valdivia* ens va llançar la pregunta següent: “el creixement actual està garantint avui el benestar? I no solament el benestar pensant des del punt de

vista dels desposseïts o de determinada part de la població, ens està generant benestar a nosaltres que som blanques i vivim al Nord global?”. En aquesta línia coincidíem en la necessitat de disputar un “somni del desenvolupament” que està trencat tant al Sud com al Nord global. Com deia *Amaia Pérez* “no hi ha llocs segurs en el planeta perquè l'acumulació per espoli és a tot arreu”.

A més, posicionar-nos com a feministes en contra del creixement també suposa una presa de posició davant altres feminismes liberals que van assumir la “igualtat d'oportunitats” com el seu horitzó. Una posició que ja ha estat durament criticada per classista i racista —ja que, en aquest marc, la igualtat d'unes sempre és a costa d'altres dones que assumeixen les tasques de cures que deleguen les primeres— però que, a més, pot ser criticada des de la perspectiva decreixentista. El marc de la “igualtat d'oportunitats” assumeix que la via de l'emancipació de les dones és el mercat, ja sigui a través de la incorporació en el mercat de treball i la possibilitat d'anar escallant, trencant sostres de vidre, com a través de la privatització i externalització de les cures. És a dir, que supedita la garantia de drets al funcionament dels mercats i, per tant, requereix una situació de creixement econòmic perquè aquesta lògica pugui funcionar sense interrupcions.

Finalment, des d'uns ecofeminismes decolonials i de classe, es posa el focus en la possibilitat d'imaginar altres horitzons de benestar que no requereixin el creixement del PIB. Un benestar que s'entengui de forma més integral i complexa, reconeixent la diversitat de maneres d'habitar i conviure a partir de lògiques de reciprocitat. A continuació, aprofundirem més en aquestes propostes.

PER SABER-NE MÉS: ECOFEMINISTES PIONERES EN LA CRÍTICA AL CREIXEMENT

Maria Mies (1931-2023, Alemanya) és autora del llibre *Patriarcado y acumulación a escala mundial* (1986), en el qual va analitzar la intersecció entre les estructures capitalistes, colonials i patriarcals, explicant com el treball de cures i la naturalesa subsidia el capitalisme. A més, va plantejar la perspectiva de la subsistència, que busca reconèixer l'economia no monetitzada i donar valor a tot el necessari per a la vida.

Carolyn Merchant (nascuda el 1936, als EUA) publica el 1980 el llibre *La muerte de la naturaleza*, una anàlisi històrica pionera sobre la configuració del paradigma del creixement, en el qual es transformen les relacions de gènere i entre humans i naturalesa. Per Merchant, les idees animistes esteses a Europa fins al segle XVI limitaven el grau de saqueig que la gent considerava acceptable, per la qual cosa va ser necessari destruir-les per perme-

tre avançar el capitalisme. “Mentre la Terra era considerada com un ésser viu i sensitiu, cometre-hi actes destructius es podia interpretar com una violació de l'ètica humana”, afirma en el seu llibre (citada a Hickel, 2023).

Maathai Wangari (1940-2011, Kenya) va ser una activista social, ambiental i política panafricanista. El 1977 va fundar el Moviment del Cinturó Verd, una xarxa panafricana que, a través de la reforestació impulsada per dones rurals, buscava millorar la seva qualitat de vida i el territori, i es va acabar convertint en un moviment per la pau i la democràcia. El 2004 va ser guardonada amb el Premi Nobel de la Pau, esdeveniment que va aprofitar per reivindicar la biodiversitat cultural, el paper de les cultures ancestrals en la defensa de les llavors i les plantes, i va afirmar: “Necessitem reviure el nostre sentiment de pertinença a una família extensa de vida, amb qui hem compartit el nostre procés evolutiu”.⁷

Marylin Waring (nascuda el 1952, Nova Zelanda). En el llibre *Counting for nothing*, Waring va fer una contundent crítica al PIB com a indicador, afirmant que va ser concebut com una expressió del poder patriar-

cal i plantejant altres maneres de mesurar el benestar (Gregoratti i Raphael, 2019).

Vandana Shiva (nascuda el 1952, Índia) és ambientalista, activista, científica i autora, entre altres obres, del llibre *Abrazar la vida: Mujer, ecología y desarrollo*. Shiva destaca l'empenta transformadora de les dones i fa una forta crítica de la globalització i l'agroindústria. És molt crítica, a més, amb els dualismes imposats per la Il·lustració i considera els objectius occidentals de desenvolupament al Sud global com a projectes neocolonials que depenen fonamentalment de l'explotació de les dones i de la naturalesa.

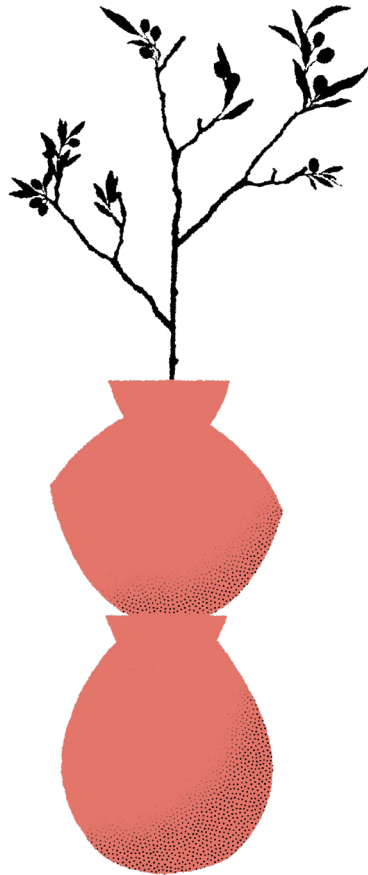
Berta Cáceres (1971-2016, Hondures) va lluitar per la justícia social, els drets LGBTQI+ i la defensa ambiental. Va reivindicar la cosmovisió del poble lenca, del qual formava part, per als qui, com deia ella “som éssers sorgits de la terra, l'aigua i el panís”. Aquesta cosmovisió i la defensa del territori la va portar a denunciar el model de dominació colonial, racista i patriarcal (Berta Cáceres, 2015). La seva última lluita va ser en contra la construcció de la presa d'Agua Zarca i la privatització del riu. Berta va ser assassinada el 3 de març de 2016, el seu assassinat va ser un dels múltiples atacs a les defensores de la terra a Hondures.⁸

⁸ Es pot llegir el discurs sencer a: <https://www.nobelprize.org/>

⁷ Aquest quadre l'hem escrit juntament amb Laura Heckman.

COMENÇANT EL DIÀLEG

A continuació, rescatem algunes idees clau de les teories del decreixement que considerem que són interessants per dialogar-hi des d'una mirada feminista i decolonial. Volem nodrir els feminismes de les mirades decreixentistes, alhora que aportem algunes reflexions feministes que potser poden enriquir el decreixement.

ESCASSETAT I ABUNDÀNCIA

El capitalisme (i el creixement com el seu motor) funciona a partir de la creació de condicions d'escassetat, és a dir, limitant l'abundància. Com afirma Jason Hickel, en el capitalisme “l'objectiu no és satisfer les necessitats humanes, sinó evitar satisfer les necessitats humanes”, en aquest sentit planteja, al costat de Kallis, que deixar de produir escassetat de manera artificial, recuperant l'accés als comuns i a mitjans de vida desmercantilitzats, evitarà haver de créixer:

○ “L'abundància es revela com l'antídot contra el creixement, permetent-nos frenar la bèstia i alliberar del seu jou al món vivent. Com ha assenyalat Giorgios Kallis, ‘el capitalisme no pot funcionar en condicions d'abundància.’” (Hickel, 2023)

L'escassetat artificial permet crear l'imperatiu d'aconseguir un salari per poder sobreviure, així com recórrer a l'endeutament per poder satisfer necessitats bàsiques. El salari i el deute, com a motors fonamentals d'una economia creixentista. Dos àmbits que han estat àmpliament analitzats també des dels feminismes i teories decolonials, mostrant les violències i precarietats que generen.

El mateix Hickel (2023) recupera en el seu llibre diversos exemples de processos d'“encerclament i proletarització forçosa” durant la instauració del capitalisme i la colonització europea. Uns processos que, com vam aprendre amb Federici, van anar de bracet del disciplinament de les dones a través de la caça de bruixes, entre altres pràctiques violentes d'imposició del model de producció i reproducció capitalista. Així mateix, és interessant recuperar el treball de Pastora Filigrana, que recupera la història de resistència del poble gitano davant aquests processos de proletarització forçosa, per explicar que “una de les victòries més grans del present sistema socioeconòmic és haver fet creure que l'únic concepte de treball és aquell que consisteix a vendre la força de treball a canvi de salari [...], tota activitat que queda fora del xantatge ‘treball a canvi de renda’ és invisibilitzada, no reconeguda o infravalorada” (Filigrana, 2020).

PER SABER-NE MÉS: LLEIS PER IMPOSAR EL TREBALL ASSALARIAT AL POBLE GITANO

A la fi del segle XV i principis del XVI, els Reis Catòlics estaven obstinats a obligar els grups gitanos a assentar-se i treballar en “oficis coneguts”. La seva resistència a deixar les formes de vida nòmades per encaixar en aquest motlle va portar les institucions a imposar-los diferents tipus de càstig, com els treballs forçats en les galeres o en presons específiques, en el cas de les dones. Un segle més tard, a començament del segle XVII, encara s'estreny més el cercol quan la Corona estableix que els únics oficis que poden exercir siguin els relacionats amb l'agricultura, és a dir, convertir-se en servents, mà d'obra

per reemplaçar els moriscos expulsats. Com afirma Pastora Filigrana, “es construeix una normativa encaminada a la conversió dels gitanos en treballadors útils per al sistema a través del càstig”, es busca regular la seva força de treball en considerar-los un “grup humà no autòcton”. Una lògica que persisteix en les actuals polítiques d'estrangeria, que busquen “l'ordenació dels fluxos migratoris segons les demandes del mercat laboral” i fan llistes de “professions de difícil cobertura” que són les úniques a les quals poden accedir les treballadores migrants.

La violència intrínseca al xantatge del salari com a única via per sobreviure, així com la utilització de lleis discriminatòries per assegurar-se que es cobreixen totes les necessitats de mà d'obra, també es manifesten actualment en contextos d'explo-tació extrema com, per exemple, els hivernacles de fruits rojos de Huelva. Aquí, les Jornaleras de Huelva en Lucha denuncien dia rere dia unes condicions d'explo-tació i violència enormes. En aquest cas, el xantatge del salari es reforça amb les lògiques colonials i patriarcals que situen les treballadores en una situació de molta vulnerabilitat per l'empobriment als seus països d'origen, la falta de drets per les polítiques d'estrangeria i per la responsabilitat de fer-se càrrec de la supervivència familiar, una condició que les situa en posicions d'una vulnerabilitat més gran, ja que no es poden permetre perdre l'ocupació (Filigrana, 2021).

Incorporar aquestes anàlisis a les crítiques decreixentistes al treball permetria connectar la possibilitat de superar l'escassetat i frenar el creixement amb elements més concrets de la vida quotidiana, convertir aquesta noció abstracta en propo-tes concretes i reivindicacions materialitzables. Connectar amb les resistències del poble gitano al xantatge del salari ens permet, per exemple, qüestionar un dels pilars d'aquest sistema capitalista i creixentista, “destronar l'ocupació” (Colectiva XXK, 2020) i reivindicar altres formes col·lectives de “guanyar-se la vida”. Reconèixer les

violències que es donen en els contextos laborals més precaritzats, d'altra banda, interpel·la el decreixement i les propostes de transformació del treball, per assegurar-nos que aquestes propostes responen a totes les realitats i no són cegues als xantatges i violències que poden impedir que s'apliquin en uns determinats con-textos.

D'altra banda, tornant a la reivindicació de l'abundància radical, com a opo-sició d'aquesta escassetat imposada, Hickel la relaciona amb la recuperació d'una “riquesa pública”, que abastaria des de la recuperació dels béns comuns naturals, boscos, terres fèrtils, aigua, etc., fins a l'expansió dels serveis públics. Des d'una perspectiva ecofeminista Mary Mellor (2019) defineix aquesta proposta com un model d’“aprovisionament suficient”, una noció: “més integral que les categories estàndard de l'economia política, ja que assumeix una concepció dels éssers humans com a criatures corporals, relacionades metabòlicament amb l'entorn i integrades en les condicions naturals del planeta”.

CRISI, AUSTERITAT I ENDEUTAMENT

L'economia clàssica diu que, si les taxes de creixement del PIB es contreen, això produeix una recessió o crisi, i, per poder sortir-ne, recepta polítiques d'austeritat. Però les teories del decreixement venen a trencar amb aquesta lògica per dir: podem viure bé independentment del que li passi al PIB; de fet, és la mateixa cerca del creixement el que genera deute, desigualtat i crisi financera:

“El creixement mitjançant l'endeutament és un cercle viciós. Les economies contreen deutes per créixer, i després han de créixer per pagar els deutes. [...] En resum, el deute oneros, l'austeritat forçada i la inflació salvatge en els mercats d'aliments i d'habitatge són presentades com a malalties que poden ser curades amb el creixement. Nosaltres, per contra, plantejem que totes aquestes són conseqüències de les polítiques destinades a estimular el creixement.” (Kallis *et al.*, 2022)

Podem distingir, per tant, entre un estancament de l'economia sobrevingut i derivat de les contradiccions pròpies del capitalisme —és a dir, una crisi—, i una economia que entra en un estat estacionari (sense creixement) de forma planificada i gestionada democràticament. En aquest sentit, les propostes decreixentistes ens mostren una via per sortir del xantatge de recuperar el creixement a qualsevol preu. No oblidem, per exemple, com aquest xantatge va fer que durant la pandèmia de la covid no es prenguessin mesures més dràstiques per frenar els contagis i ampliar els mitjans

sanitaris, ja que la protecció de la salut entrava en tensió amb la por que l'economia entrés en una recessió massa greu.

A més, en el context actual, el capitalisme depèn cada vegada més dels processos d'endeutament, la qual cosa provoca que les crisis siguin cada vegada més recurrents i profundes. La impossibilitat d'aturar la roda i la voracitat del capital per continuar ampliant la rendibilitat, malgrat les crisis, augmenta la taxa d'explotació, la precarietat i flexibilitat laboral, així com les formes d'expropiació a través de l'augment dels preus del lloguer, l'energia, els aliments, etc. En aquest context podem dir que el capitalisme ens porta a sobreexplotar les terres i els cossos per pagar els deutes, precaritzant la vida alhora que ens roba el futur.

Les anàlisis feministes d'aquests processos destaquen, a més, com el deute es converteix en un dispositiu de precarització i control que va des de l'àmbit macro dels pressupostos nacionals fins a l'àmbit micro de les llars, aprofundint la feminització de la pobresa, així com la pèrdua d'autonomia i generant més vulnerabilitat davant les violències.

○ “El deute funciona com la màquina més gran d'acumulació de riquesa per al capitalisme actual i, simultàniament, com una forma de control social. [...] el deute funciona com a eina productiva. Ens posa a treballar. Ens obliga a treballar més. Ens porta a haver de vendre el nostre temps i esforç a futur.” (Federici *et al.*, 2021 citada a Gago, 2019)

D'altra banda, en relació amb les crisis múltiples, ens sembla preocupant que s'invisibilitzin les anàlisis elaborades pels feminismes i es comprimeixin en el calaix d'“els impactes socials”, obviant que existeixen dinàmiques de gènere dins d'aquests impactes socials; però no només això, sinó que s'oblida que la crisi de la reproducció social també constitueix una de les principals contradiccions del sistema capitalista.

Els feminismes han desenvolupat formes creatives d'entendre la interrelació entre les diferents facetes de la crisi capitalista, una de les quals és la capacitat d'analitzar de manera creuada tres nivells: macro-meso-micro. Dit d'una altra manera, l'àmbit global, l'àmbit meso de les llars i comunitats, i l'àmbit micro, individual. Seguint aquests patrons *Astrid Agenjo* planteja que existeixen tres crisis interrelacionades: el col·lapse econòmic derivat dels límits planetaris, la crisi de reproducció social (o més concretament la de cures) i finalment una crisi de sentit, una pèrdua de vincle ecosistèmic i social. D'això es desprenen tres conceptes que són fonamentals per a l'ecofeminisme: vulnerabilitat, és a dir, la constatació que la vida és profundament vulnerable; interdependència, és a dir que la vida només tira endavant si és en comú; i ecodpendència, en altres paraules, la inevitable relació amb la naturalesa.

D'altra banda, seguint les aportacions de la teoria de la reproducció social, és interessant comprendre la contradicció inherent del capitalisme en relació amb la reproducció. Com afirma Nancy Fraser (2020): “La societat capitalista alberga, almenys, tres contradiccions intersectorials, que corresponen a tendències a la crisi: la socioreproductiva, la política i l'ecològica”. La socioreproductiva es dona quan la producció s'anteposa a la reproducció social, desestabilitzant els mateixos processos dels quals depèn el capital. “Destruïnt les seves pròpies condicions de possibilitat,

la dinàmica d'acumulació de capital es mossega, de fet, la seva pròpia cua”, afegeix l'autora.

Aquesta anàlisi permet a Fraser situar les lluites per la reproducció i contra les diferents formes que ha pres el patriarcat al llarg de la història del capitalisme, com a lluites inherents al sistema, que són capaces de disputar les contradiccions pròpies del capitalisme i aprofitar aquestes bretxes per aconseguir transformacions. Per tant, incorporar la perspectiva feminista en els diagnòstics sobre la crisi i les propostes de transició hauria de ser molt més que esmentar breument la crisi de cures i els seus impactes sobre les dones. No entendrem totes les dimensions de la crisi de cures i les seves interseccions amb les altres crisis si no assumim la centralitat de la reproducció social per al sosteniment de totes les esferes de la vida.

EXPLOTACIÓ I DESIGUALTAT

En les propostes decreixentistes, la crítica a la desigualtat i les diferents formes d'explotació també ocupen un lloc important. És interessant la reflexió de Dan O'Neill (2014), que afirma que, si el creixement ha funcionat com un substitut de la igualtat, llavors la igualtat pot ser un substitut del creixement. En aquest sentit, en comptes de continuar fent créixer el pastís per poder garantir drets basant-se en un model de “degoteig” de la riquesa que s'ha demostrat completament irreal, podríem apostar per una redistribució profunda que garantis drets alhora que reduís el volum de l'economia.

D'altra banda, en relació amb l'explotació, es posa èmfasi en el paper que aquesta juga en el sosteniment del capitalisme. Perquè no es freni la roda del creixement, el capitalisme necessita mà d'obra, materials i energia barats, és per això que inventa noves formes de precarització i explotació per poder abaratir els costos de la producció, així com buscar altres maneres d'extreure riquesa de la naturalesa i les classes populars i treballadores a través dels nous extractivismes, les finances o l'habitatge, per exemple. Com explica *Paz Aedo*, el creixement es basa en un procés d'acceleració constant, el cost de la qual és l'explotació dels cossos i la precarització de la vida.

A l'hora d'analitzar com aquesta explotació i expropiació estan marcades per les lògiques de gènere, classe, colonialitat i racialització, la teoria del decreixement ha començat a incorporar de manera tímida les aportacions feministes. No obstant això, en general no es tenen en compte els debats que han tingut els mateixos corrents feministes per explicar aquests processos al llarg de les últimes dècades. En general, s'assumeix una mirada vinculada als feminismes materialistes, que, com dèiem abans, corre el risc de simplificar massa els processos de *generització* del treball productiu i

reproductiu, és a dir els processos pels quals s'associen uns treballs a la masculinitat i altres a la feminitat.

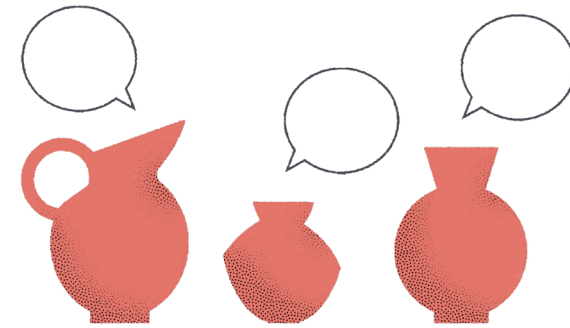
En el llibre *A favor del decrecimiento*, plantegen, per exemple, que es dona una “jerarquització per gènere, de la producció versus la reproducció”, assumint que el fet que siguin les dones les que exerceixen majoritàriament les tasques de reproducció és el que provoca que aquest àmbit se situï en una posició d'infravaloració. Això obvia tots els estudis tant històrics com econòmics que han demostrat que funciona al revés, ja que la feminització i aïllament de les tasques reproductives a través de la creació de la família obrera va ser un procés impulsat de manera expressa en el segle XIX per facilitar l'expansió capitalista i no una cosa natural a causa de la seva capacitat biològica (Arruzza i Bhattacharya, 2020).

D'altra banda, en relació amb les formes d'explotació del treball que operen en el sistema capitalista, és interessant recuperar el concepte de “forces de reproducció”, encunyat en els noranta per Mary Mellor i recuperat més recentment per Stefania Barca (2020a), que les descriu com “aquelles agències —racialitzades, feminitzades, assalariades i no assalariades, humanes i no humanes— que mantenen el món viu”. Una responsabilitat que, no obstant això, no és prou reconeguda. Com afirma l'autora “la seva acció ambiental ha quedat invisibilitzada en les narratives hegemòniques sobre l'actual època de canvis en el sistema terra que els científics han definit com a antropocè” (Barca, 2020a).

En concret és interessant posar el focus en el treball de “reproducció ambiental, és a dir, el treball d'ajustar la naturalesa no humana a la reproducció humana, protegint-la de l'explotació i assegurant les condicions per a la reproducció de la mateixa naturalesa per a les necessitats de les generacions presents i futures” (Barca, 2020b). Amb aquest concepte podem ampliar la perspectiva de la teoria de la reproducció social, incorporant-hi les aportacions de l'ecofeminisme, ja que d'aquesta manera s'entén millor com el sistema capitalista ataca la vida en conjunt. Per tant, les defensores del territori, i en general totes aquelles persones que protegeixen les condicions de vida, són clau per plantejar propostes de transformació decreixentista. Les treballadores de la reproducció social “no només han encarnat, sinó també han contrarestat les contradiccions ecològiques”, afirma Ariel Salleh (Capire, 2023).

Vandana Shiva i Maria Mies (2014) expliquen aquesta tasca, com un canvi de consciència, un canvi ecològic:

El gran canvi ecològic implica no veure'ns fora de la xarxa ecològica de la vida, com a amos, conqueridors i propietaris dels recursos de la Terra. Significa veure'ns com a membres de la família de la Terra, amb la responsabilitat de cuidar les altres espècies i la vida a la Terra en tota la seva diversitat, des del microbi més diminut fins al mamífer més gran.

COLONITZACIÓ I VIOLÈNCIES

Una altra idea que volíem rescatar és la concepció del decreixement com una proposta de reparació. Com afirma Jason Hickel (2023, p. 269):

“El decreixement és fonamentalment un procés de descolonització. [...] Durant cinc-cents anys, el creixement capitalista ha estat un procés d'encerclament i apropiació. El decreixement representa la inversió d'aquest procés. Representa l'alliberament. Representa una oportunitat de sanar, recuperar i reparar.”

Aquest enfocament és especialment interessant perquè permet pensar les responsabilitats asimètriques que tenen els diferents territoris en relació amb el decreixement, així com dissenyar unes propostes decreixentistes que no sols tenen relació amb el fet d'aconseguir que l'economia productiva es contregui o retiri, sinó que assumeixen la tasca de reparar els danys causats per arribar fins aquí. D'aquesta manera el decreixement es podria assumir com una proposta de justícia global.

Alhora, quan pensem en processos de descolonització, és interessant recuperar les anàlisis ecofeministes que han vinculat les lògiques colonials amb altres formes d'apropiació de cossos i vides. Maria Mies (1988 citada a Gago, 2019), per exemple, va analitzar com la “domestificació i colonització són inseparables, ja que constitueixen una relació específica tant en la manera d'explotar mà d'obra com de subordinar territoris”. Amb *domestificació* es referia a la feminització i invisibilització dels treballs reproductius, com afirma ella mateixa:

“La subordinació de les dones, de la naturalesa i de les colònies com a lema de la ‘civilització’ inaugura l'acumulació capitalista i posa així les bases de la divisió sexual colonial del treball.” (Maria Mies, 1988 citada a Gago, 2019)

Aquest enfocament ens interpel·la a pensar com podríem aconseguir que el decreixement es convertís en una proposta de justícia social i reproductiva per superar la subordinació de la reproducció a la producció. I aconseguir, així, revertir la precarització de la vida i l'escassetat de temps, a més de la reparació i sanació de totes les

violències que comporta aquest sistema, incloent-hi les patriarcals i extractivistes. Més endavant recollirem algunes propostes concretes, però per poder plantejar-les, necessitem ampliar una mica més l'anàlisi del paper que han jugat les violències en el desenvolupament capitalista, com un altre motor del creixement.

Com afirma Verónica Gago, en els últims anys “aconseguiu deixar de parlar ‘només’ de la violència contra les dones i cossos feminitzats per posar-la en relació amb un conjunt de violències sense les quals aquesta no s'explica”, i afegeix que aquesta reconceptualització de les violències ens permet:

○ “Connectar les llars esclatades amb les terres arrasades per l'agronegoci, amb les diferències salarials i el treball domèstic invisibilitzat; [...] relacionar tot això amb l'explotació financera per l'endeutament públic i privat; nuar les formes de disciplinament de les desobediències a les mans de la repressió neta i clara de l'Estat i la persecució dels mo-

AMPLIAR EL DEBAT: EXTRACTIVISME DELS COSSOS-TERRITORI

Cos-territori (o territori cos-terra) és una proposta que ve dels feminismes comunitaris de Abya Yala, que ens permet comprendre les conseqüències de l'acumulació capitalista en la vida humana i no humana. Lorena Cabnal (2010) explica que és un plantejament que implica “la recuperació conscient del nostre primer territori-cos, com un acte polític emancipatori”, ja que ha estat mil·lenàriament un territori en disputa pels patriarcats. A més, aquesta lluita se suma a la recuperació i defensa del territori terra. En les seves paraules:

“En el plantejament de recuperació i defensa històrica del meu territori-cos-terra, assumeixo la recuperació del meu cos expropiat, per generar-li vida, alegria, vitalitat, plaers i construcció de sabers alliberadors per a la

presa de decisions i aquesta potència l'ajunto amb la defensa del meu territori terra, perquè no concebo aquest cos de dona sense un espai en la terra que dignifiqui la meua existència, i promogui la meua vida en plenitud. Les violències històriques i opressives existeixen tant per al meu primer territori-cos, com també per al meu territori històric, la terra. En aquest sentit, totes les formes de violència contra les dones atempten contra aquesta existència que hauria de ser plena” (Cabnal, 2010).

En aquest sentit, s'“expandeix una manera de ‘veure’ des dels cossos experimentats com a territoris i dels territoris viscuts com a cossos” (Gago, 2019) que ens permet entendre

viments migrants, també a la manera com s'empresona les dones més pobres criminalitzant economies de subsistència i a les quals practiquen l'avortament amb l'empremta racista de cadascuna d'aquestes violències.” (Gago, 2019)

Aquesta xarxa de violències evidencia la manera com la màquina del creixement produeix cada vegada més violència —amb un impacte diferencial sobre els cossos feminitzats i racialitzats—. Una violència que s'agreuja, a més, per un procés de deshumanització i devaluació de la vida que, de la mateixa manera, és molt funcional per al capital. A més, nega la xarxa de la vida, permet avançar l'economia global com si els territoris pels quals s'expandeix estiguessin buits, ocultant la vida social i ecològica que s'hi desenvolupa (Moreano *et al.*, 2021). Una mirada integral ens permet, per tant, entendre millor les arrels de la connexió entre patriarcat, capitalisme i colonialisme, i les violències que s'entrecreuen.

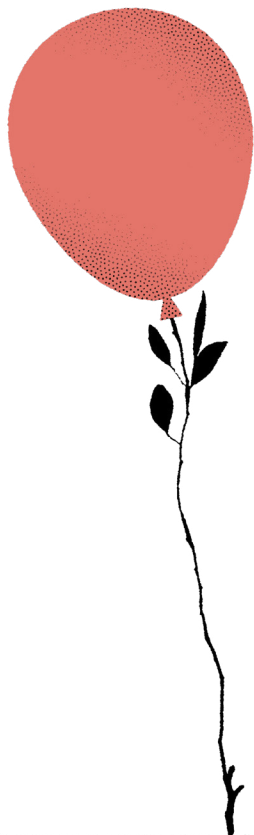
els impactes de l'espoli en cada persona i en el cos col·lectiu. Des d'aquest marc podem comprendre les lògiques extractivistes i els seus impactes des d'una mirada àmplia, que abasta tant els extractivismes “clàssics”, això és, l'extracció de béns de la naturalesa per a la seva inserció en els circuits del capital, la mineria, les centrals hidroelèctriques, els pous de petroli, els grans megaprojectes eòlics o solars, l'agroindústria, etc., així com noves formes extractives que s'esdevenen tant en àmbits rurals com urbans i que tenen a veure amb les lògiques especulatives en l'àmbit immobiliari o l'extracció de dades a través de les aplicacions digitals, entre altres processos extractivistes.

Cadascun d'aquests processos té uns impactes específics, però hi podem veure algunes lògiques comunes. Com afirmen des de WoMin, “l'extractivisme és una economia de costos no pagats”. Les empreses que es beneficien d'aquests processos externalitzen part dels costos i acaben sent les comunitats pobres i de classe obrera (i especialment les dones) les qui els paguen. En concret, posen l'exemple del treball que assumeixen les comunitats en relació amb la salut o els impactes socials que genera l'extractivisme, com la

cura de malalts, la reparació d'ecosistemes o el treball extra per accedir a béns bàsics privatitzats (WoMin, 2020).

A més, aquests processos d'extractivisme, i en concret els que involucren la imposició de megaprojectes, produeixen processos de repatriarcalització dels territoris en cinc dimensions: política, per la transformació dels espais de decisió col·lectiva, que es jerarquitzen i moltes vegades es masculinitzen; econòmica, perquè augmenta la dependència de l'economia assalariada masculina; ecològica, ja que es trenca la xarxa de la vida, i augmenten les càrregues de cura per les malalties i la pèrdua de mitjans de vida; territorial, atesa l'arribada de treballadors homes als territoris i sovint també una militarització; i, finalment, corporal, conseqüència de la intensificació del control dels cossos i les violències (García-Torres, 2018).

PROPOSTES ECOFEMINISTES PER SUPERAR EL CREIXEMENT

Com dèiem en la introducció, hi ha una pregunta que ha recorregut l'escriptura d'aquest quadern i les converses prèvies: *Pot ser el decreixement una alternativa ecofeminista?* Aquesta qüestió va anar evolucionant per finalment preguntar-nos: *Com fem que el decreixement sigui ecofeminista?*

Hi ha moltes aportacions dels feminismes i els ecofeminismes que no sols poden enriquir les teories decreixentistes, sinó que també poden transformar-les perquè siguin realment integrals. A continuació, en proposem unes quantes i ho fem recorrent un camí que va del que és més abstracte (quin és el nostre lloc en el món?) fins al més concret, proposant un possible programa ecofeminista decreixentista.

NOVA ÈTICA POSTCAPITALISTA

○ “No és només la Terra la que està trencada, sinó una cosa més important, la nostra relació amb ella [...] no podem procedir significativament amb la sanació, amb la restauració, sense una rehistorització.” (Kimmerer, 2021, p. 18).

Llegint a Robin Wall Kimmerer i la seva crida a refer el vincle entre humans i naturalesa, ens preguntem: si canviem la nostra ontologia, el nostre lloc en el món, podem superar l'androcentrisme i l'antropocentrisme alhora? És a dir, podem trencar les jerarquies i dicotomies que funden el patriarcat i el capitalisme? Aquesta nova ètica postcapitalista ens podria ajudar a trobar una manera d'habitar el món més basada en la reciprocitat i menys en les jerarquies.

MÉS ENLLÀ DELS LÍMITS, AMPLIAR LA CONSCIÈNCIA

La carrera pel creixement es basa en una extralimitació constant, se superen els límits planetaris, a més d'altres límits humans i socials. De fet, no podem oblidar que la superació de límits planetaris comporta fortes ruptures socials, com els desplaçaments forçats pel canvi climàtic o la fam. Aquestes tensions no sempre s'incorporen a l'anàlisi dels límits, perquè continuem analitzant de manera separada la naturalesa humana i no humana, com si no forméssim part d'un mateix planeta en procés d'extralimitació.

Com deia *Cristina Alonso* “Continuar creixent, també suposa superar altres límits en l'àmbit de les cures, continuar augmentant les cadenes de cura per mantenir l'exploració, expulsar cada vegada més gent”.

Jason Hikel (2023, p. 51) encara fa una volta més en aquesta reflexió, quan afirma que:

“Parlar de límits és començar malament ja des del començament. És pressuposar que la naturalesa és alguna cosa ‘al marge’ dels humans, una cosa distinta de nosaltres, com una autoritat que ens constreny amb duresa. Aquesta manera de pensar neix precisament de la mateixa ontologia dualista que ens va ficar en aquest atzucac. [...] No és qüestió de límits, sinó d'interconnexió, de recuperar una relació d'intimitat radical amb altres éssers vius, [...] ampliar les fronteres de la nostra consciència.”

Per sort, encara existeixen pobles que no van perdre del tot aquesta interconnexió, pobles que ara mostren les seves cosmovisions per ensenyar-nos a veure més enllà dels límits. Per exemple, és interessant recuperar el concepte de *sumak kawsay* dels pobles quítxues i aimares. Com explica Lorena Cabnal (2010), “*Sumak* és una paraula enunciativa en idioma quítxua equatorià i expressa el pensament d'una vida no millor, ni millor que la d'uns altres, ni en continu desviure per millorar-la, sinó simplement bona en integralitat [...]. La segona paraula *kawsay* prové de l'idioma aimara bolivià i [...] es podria traduir com a ‘bon conviure’: bona per a tots en suficient harmonia interna.”

RESTAURAR EL VINCLE, TRENCAR LES DICOTOMIES

“Necessitem desbaratar aquesta falsa discontinuïtat entre el jo i la comunitat natural i social en la qual s'insereix la vida. Sense que això suposi eliminar l'exercici de llibertat i d'autonomia personal. [...] Quan parlem de posar en el centre la vida, estem parlant de la necessitat de comprendre'ns com a espècie, com a éssers vius alhora naturals i socials” (Herrero, 2023, p. 256).

Una de les principals aportacions teòriques dels ecofeminismes és la crítica als dualismes jerarquitzadors que defineixen la modernitat capitalista. En els vuitanta es publica el llibre *La muerte de la naturaleza: mujeres, naturaleza y revolución científica*, de Carolyn Merchant, on l'autora analitza com la feminització de la naturalesa i la naturalització de les dones han facilitat els esquemes de dominació de l'una i les altres. Aquests processos es basen en unes dicotomies que confronten cultura i naturalesa, home i dona, raó i emoció, producció i reproducció... i en les quals s'atorga

més valor i estatus al que és masculí i racional respecte al que s'associa amb el que és femení i natural.

Per trencar amb aquestes lògiques, els ecofeminismes i feminismes comunitaris defensen la necessitat de recuperar l'equilibri entre éssers humans i no humans, reconeixent la interdependència i ecodependència que ens uneix i ens defineix. La noció de cos-territori, per exemple, ens diu que:

“És impossible retallar i aïllar el cos individual del cos col·lectiu, el cos humà del territori i del paisatge. [...] La potència dels feminismes que parlen de cos-territori és que plantegen una altra noció de possessió en termes d'ús i no de propietat, [...] es ‘té’ en el sentit que se n'és part. No es té com a propietat, no es posseeix. Ser part implica llavors reconèixer la ‘interdependència’ que ens compon, que fa possible la vida.” (Gago, 2019)

Des de Bolívia, Silvia Rivera Cusicanqui (2018, p. 51-52) estudia les formes ancestrals d'intercanvi i planteja que podem “trobar en aquestes formes comunitàries d'economia sagrada una lògica alterna en la qual ens puguem inspirar per reactualitzar maneres més orgàniques, saludables i humanes de fer coses en i amb el mercat, però també resistint les seves lògiques totalitzadores”. Es refereix tant als intercanvis materials com als simbòlics, entre humans i amb la naturalesa, en un intercanvi que pot restaurar els danys de manera recíproca. En les seves paraules, permetre'ns “la sanació del planeta i la reconexió de les nostres petites angoixes amb els batecs i els sofriments de la pacha”.

Així mateix, aquesta noció de reciprocitat amb la naturalesa està molt present en el pensament de Kimmerer, que uneix els coneixements ancestrals que li van transmetre els seus familiars i amigats de pobles originaris amb els coneixements científics que va adquirir com a professora de biologia. Aquí, per exemple, explica la reciprocitat amb aquells (humans i no humans) que ens sostenen, utilitzant les baies silvestres com a metàfora:

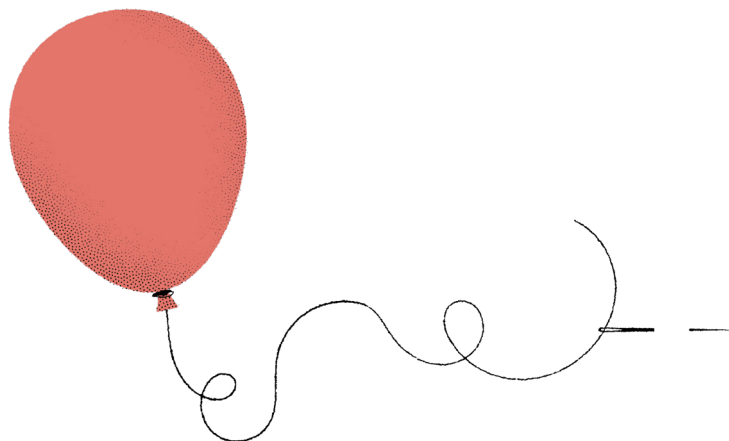
“Tota prosperitat és mútua. Necessitem les baies i les baies ens necessiten a nosaltres. Els seus dons es multipliquen amb la nostra cura, i disminueixen amb el nostre abandó. Estem lligades per un acord de reciprocitat, un pacte de responsabilitat mútua per sostenir aquells que ens sostenen”. (Kimmerer, 2021, p. 405)

L'ecofeminista malgaixa Zo Randriamaro (2023), per part seva, recupera l'ètica *ubuntu*, emfasitzant la importància de tractar amb cura, reverència i bondat els éssers animats no humans i atorgar-los consideració ètica, una cura que s'estén a les plantes i les masses d'aigua que no necessàriament tenen la capacitat de sentir.

Des de Catalunya, d'altra banda, Helena Guillén, del col·lectiu Ramaderes de Catalunya, reivindica aquesta connexió amb els ecosistemes i la naturalesa no humana des d'una perspectiva material, no sols espiritual. I critica una noció molt urbana de la naturalesa que només s'hi relaciona de manera contemplativa, menystenint altres maneres de viure en i del territori:

“A vegades em fa la sensació que és una visió molt contemplativa, emocional, volem sentir tot el que ens dona la muntanya. I això està molt bé. Però no podem elevar aquesta visió espiritual per sobre d'una visió més d'ús, perquè això és classista. [...] Que s'entengui que no hi ha una divisió entre el valor d'ús i el valor intrínsec que donem a la naturalesa o als animals. Que alguna cosa tingui un valor d'ús, i que jo en tregui un benefici, no dic econòmicament, sinó que em serveixi per viure, no significa que no hi hagi un respecte o una estima. Al contrari. [...] Jo sempre dic que fem una ramaderia feminista, que no significa que estigui feta per dones, sinó que per a mi cada cabra és important [...] que li dono molta importància a la vida de cada animal i a les condicions de vida i a tot en general”.⁹

Veiem, per tant, que existeixen diferents visions i cosmovisions sobre com restaurar el vincle amb el que ens sosté. Més enllà de l'enfocament que li vulguem donar, el que és clar és que necessitem baixar del pedestal en el qual ens va situar l'antropocentrisme per poder començar a relacionar-nos amb la resta dels éssers des d'altres lògiques més respectuoses. Això no significa, com planteja Helena Guillén, que puguem abstreure'ns d'aquests vincles, que puguem tenir una relació només contemplativa, sense interferències; al revés, hem d'assumir les lògiques d'intercanvi, però aquesta vegada des d'una noció de reciprocitat que reconegui la dependència mútua. Un repte si el pensem per a entorns urbans, en els quals, tot i que la dependència de la naturalesa continua operant, és molt més difícil fer-nos-en càrrec i actuar en conseqüència.

⁹ Entrevista elaborada per Júlia Martí i Blanca Bayas en el marc de la recerca que va donar lloc a la publicació *Lluites feministes en defensa de la vida i el territori. Un diàleg des d'Hondures, Guatemala i Catalunya* (2023), publicada per Suds.

NOVA ÈTICA DESOBEDIENT DELS MANDATS DE GÈNERE

Des d'una perspectiva feminista es reivindica l'ètica de la cura, un concepte no exempt de tensions, ja que si no es té en compte des d'una perspectiva transformadora corre el risc de romantitzar les cures sense qüestionar-ne el repartiment desigual. No obstant això, malgrat aquestes consideracions, continua sent un concepte potent per reivindicar el reconeixement de totes aquelles tasques imprescindibles per sostenir la vida i per aconseguir que les cures recuperin la centralitat que haurien de tenir en la societat.

Rita Segato, per exemple, vincula aquesta nova ètica amb un canvi civilitzatori, una redefinició gairebé antropològica, en les seves paraules, i afirma que “no hi ha transformació macro si no hi ha producció d'una altra humanitat”. Plantegem, per tant, una ètica de les cures que ens permeti explorar les transformacions i canvis que ens pot portar el reconeixement de la centralitat de les cures. Una ètica com a horitzó de transformació, molt allunyada d'una moral castigadora que ens imposi més culpes i mandats.

A més, aquesta nova ètica també és desobedient dels mandats de gènere que imposa la normalitat capitalista i heterosexual. Com afirmen des de FaDA:

“Desafiar l'imperatiu del creixement implica crucialment posar fre a la reproducció de masculinitats i feminitats subjectes i subjectivades per aquest imperatiu. La creació de futurs decreixentistes depèn fonamentalment de la innovació feminista, la recuperació i l'adaptació d'altres ecologies de gènere.” (Dengler *et al.*, 2023)

Peter Drucker (2023) aprofundeix una mica més en aquest vincle entre la repressió sexual i la repressió social més general —i la necessitat de confrontar-les conjuntament— explicant que no es dona sempre de manera lineal, perquè, en un context de creixement, al capitalisme, més que reprimir, li ha interessat promoure l'expansió del desig vinculada a la seva mercantilització i promoció del consumisme. Per la qual cosa no sempre l'alliberament sexual és una emancipació antineoliberal o anticapitalista, sinó que sovint ha anat de bracet d'aquests projectes, promovent una canalització del desig a través de la seva rendibilització limitadora i problemàtica.

A diferència d'aquestes formes de reconeixement mercantilitzades, Drucker (2023, p.52) advoca per un “anticapitalisme *queer*”, entenent que dins del capitalisme no hi pot haver un veritable alliberament sexual per a tothom. En canvi, “en una societat no capitalista on les necessitats humanes poguessin ser satisfetes fora del cicle de treball alienat, pagament, compra, actuació, molta menys energia eròtica hauria de ser reprimida o canalitzada cap a l'activitat rendible”.

AMPLIAR EL DEBAT: DONANT VOLTES A LA MODERNITAT IL·LUSTRADA

Els ecofeminismes són un dels corrents de pensament que més s'ha centrat a desmuntar els preceptes de la Il·lustració i la modernitat. Plumwood (1993 citada a Barca, 2020b), per exemple, “va argumentar que l'arrel de l'actual crisi ecològica era el que ella deia el ‘model dominant’ de la racionalitat occidental, definit per les seves jerarquies dualistes”. Stefania Barca, per part seva, segueix el fil per criticar una cosa més actual, una narrativa de l'antropocèn que s'ha utilitzat per explicar la crisi ecològica com un producte de la “humanitat”. Segons l'autora, aquesta lectura beu del pensament occidental que va reconèixer un únic subjecte blanc, home i heterosexual com a sinònim de tota la humanitat, deshumanitzant i invisibilitzant altres subjectes, que justament han estat els que s'han oposat activament a l'exploració de la naturalesa (Barca, 2020a).

Tanmateix, a més de fer-nos ressò d'aquestes crítiques, ens sembla interessant fer una anàlisi una mica més complexa de la Il·lustració seguint les reflexions de Marina Garcés. En el seu llibre *Nova il·lustració radical*, la filòsofa advoca per recuperar una part del seu sentit impugnador, sense deixar de criticar el seu llegat:

“Hem rebut l'herència il·lustrada a través del fracàs del projecte de modernització amb el qual Europa va colonitzar i va donar forma al món (...). La crítica a aquest projecte i a les seves conseqüències ha de ser continuada i elaborada (...). Però com que és una

crítica al dogma del progrés i a les seves corresponents formes de credulitat, ens retorna a les arrels de la Il·lustració com a actitud i no com a projecte, com a impugnació dels dogmes i dels poders que se'n beneficien.” (Garcés, 2017, p. 30—31)

Jason Hickel (2023, p. 265), fa una reflexió semblant quan afirma que:

“D'una banda, la Il·lustració va ser una cerca de l'autonomia de la raó, del dret a qüestionar les idees heretades transmises per la tradició, per figures d'autoritat o pels déus [...]. D'altra banda, la filosofia dualista desenvolupada per pensadors il·lustrats com Bacon i Descartes celebrava la conquesta de la naturalesa com la lògica fonamental de l'expansió capitalista. Paradoxalment, no es consent que aquests dos projectes de la Il·lustració es trobin. No se'ns permet qüestionar el capitalisme i la conquesta de la naturalesa; fer-ho es considera una espècie d'heretgia.”

Una altra contradicció d'aquesta racionalitat de la Il·lustració la planteja Greta Gaard (1997) quan qüestiona la idea que la sexualitat no heterosexual és una sexualitat que va en contra de la naturalesa. Aquesta idea, que es va començar a estendre en el segle XVI, utilitzava la noció de la “naturalesa” com una realitat sagrada per controlar la sexualitat, alhora

que la naturalesa era cosificada i devaluada. Una contradicció que en el fons el que explica és que amb allò “natural” en realitat no es referien a la naturalesa —que, d'altra banda, tampoc és sempre heterosexual—, sinó a un nou dogma imposat per aquesta Il·lustració que en teoria venia a confrontar-los.

És a dir, el pensament crític que va sorgir amb la Il·lustració troba un límit quan busca qüestionar els preceptes que es van instaurar en aquest període. Per tant, podríem plantejar-nos recuperar el projecte crític de la Il·lustració per desmuntar els dogmes que va instaurar, el de la dualitat entre humanitat i naturalesa, entre producció i reproducció, o home i dona.

Per això podríem recuperar el llegat de la cosmovisió animista, és a dir, la possibilitat de reconèixer els altres elements de la naturalesa com a subjectes, un reconeixement que ja s'està plantejant, per exemple, a través de la incorporació dels drets de la naturalesa. A més, aquesta mirada obre la porta a reubicar el nostre lloc en el món, a defensar la protecció de la naturalesa no sols com una necessitat material, sinó també des d'una perspectiva cultural i simbòlica, que ens ajudi a reconèixer-nos com a naturalesa, superant l'afany conqueridor de la modernitat.

Tanmateix, seguint Garcés i Hickel, podem dir que aquesta impugnació als preceptes de la modernitat tampoc suposa una reivindicació d'un retorn al passat, al revés, es tracta de recuperar aquesta tradició antidogmàtica que fa que les societats es transformin, retrobant el nostre lloc en el món sense imposicions ni de déus ni de grans poders.

De fet, sovint apareix la pregunta sobre si la crítica a la modernitat ens porta indiscutiblement a fer una reivindicació de les cultures i societats anteriors. Aquí ens interessa rescatar aquesta reflexió de Rita Segato (2016), que ens porta a continuar aprofundint en una altra mirada:

“En algunes instàncies han assenyalat que idealitzo l'aspecte tribal. No estarem, en canvi, tenint prejudicis contra el que és tribal? No hem d'examinar les nostres creences? No és una obligació constant de la persona que indaga i que s'indaga examinar les seves pròpies certeses? [...] Ara bé, les nostres certeses assenyalen que el fet tribal és subdesenvolupat. I el que jo dic [...] és que el món avança en la direcció de la violència, que l'holocaust és modern, com han dit Hannah Arendt i Zygmunt Bauman, és a dir, que sense modernitat no hi ha genocidi.”

Finalment, val la pena aprofundir en la crítica a una modernitat homogeneïtzadora —que va imposar la racionalitat occidental com el model a seguir arreu del món— sense renunciar a imaginar un universalisme no colonial. Com diu Rivera Cusicanqui (2018, p. 56-57), a partir de la seva reflexió sobre la juxtaposició de cultures, que defineix amb el concepte aimara *ch'ixi*: “Si bé el *ch'ixi* és un desafiament explícit a la idea de la Unitat, no podem oblidar que hi ha una sola *pacha*, un sol planeta, no n'hi ha un altre de recanvi”. Per tant, no podem reivindicar les particularitats de cada territori o comunitat sense acompanyar-lo, a més, d'una cerca de les bases que ens uneixen.

PRINCIPIS PER REORGANITZAR EL MODEL SOCIOECONÒMIC

Quan ens preguntàvem, en les nostres converses, com seria un model socioeconòmic decreixentista, van sorgir unes quantes reflexions. En primer lloc, assumíem que rebutjar la lògica del creixement implica tenir “un altre model de benestar”, que se centri en la satisfacció de la vida humana i no humana; desplaçar el mercat del centre i situar, en el seu lloc, les condicions de vida; és a dir “posar la vida en el centre” (*Astrid Agenjo*). En aquest sentit, pensem que alhora que parlem de decreixen en el consum i la producció de béns i serveis innecessaris, hem de parlar de créixer en drets, en temps, en qualitat de vida, etc. (*Mariona Zamora*). Aquest nou model socioeconòmic, per tant, hauria de garantir l'accés a drets bàsics com un habitatge digne, energia, aigua, cures, salut, educació, etc., però no des d'una perspectiva individual, sinó pensant en un bon viure comunitari i col·lectiu. Pensar en el creixement d'aquests drets, però ajustats als límits del planeta, ens porta al debat de com definim què és necessari i què és just.

D'altra banda, igual que defensem un decreixement que impulsi polítiques redistributives, decolonials i una nova relació amb la naturalesa, també pensem en el decreixement com una política de justícia feminista i justícia reproductiva. Això significa que es reconeixin i reparin els deutes de gènere i s'impulsin transformacions profundes: revaloració de tot el que es relaciona amb la reproducció de la vida, revaloració i repartiment dels treballs fins ara feminitzats, fi de les violències com a forma d'acumulació capitalista, transformació de les relacions de gènere per superar les violències, etc.

Per aterrar totes aquestes idees proposem els principis següents, que ens poden ajudar a pensar com seria un decreixement ecofeminista:

1 ABUNDÀNCIA

2 DRET COL·LECTIU A LES CURES

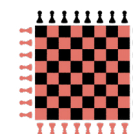
3 ECOSUFICIÈNCIA

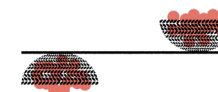
4 DECOLONIALITAT

5 DEMOCRATITZACIÓ

6 IGUALTAT I INTERSECCIONALITAT

7 VIDES LLIURES DE VIOLÈNCIA

8 RESILIÈNCIA I RESTAURACIÓ

1 ABUNDÀNCIA

Davant del conflicte capital-vida o, dit d'una altra manera, davant la impossibilitat de sostenir la vida en condicions dignes en un món marcat per l'acumulació capitalista, plantegem invertir l'ordre de prioritats per garantir la sostenibilitat de la vida per sobre de l'ampliació de les rendes del capital. Reivindiquem tornar a l'abundància per frenar un model de consum insostenible que no garanteix el benestar. Kimmerer (2021, p. 397) ho expressa clarament quan escriu: "Aquí està la fletxa que afebleix el monstre del sobreconsum, la medicina que sana la malaltia: es diu abundància".

Per recuperar l'abundància és necessari revertir els encerclaments, recuperar el comú i els serveis públics. Com diu Mary Mellor (2010): "Proveir-nos de béns i serveis necessaris hauria de ser el focus principal de l'economia i les activitats de producció i intercanvi haurien d'estar completament integrades amb les dinàmiques del cos i l'ambient". No obstant això, el capitalisme fa tot el contrari, de fet, com dèiem abans, és un sistema que se sosté a partir de la creació de condicions d'escassetat, per obligar-nos a treballar i consumir per sostenir la vida.

És per això que dues claus decreixentistes han de ser, en primer lloc, recuperar els temps per a la vida, la qual cosa suposa reduir les jornades de treball productiu per poder dedicar més temps a la cura d'altres persones, comunitats i ecosistemes. I, en segon lloc, recuperar i protegir els béns comuns i els serveis públics per recuperar la "riquesa pública" com a àmbit en el qual proveir-nos de tot el necessari per viure. Una reivindicació que hauria d'anar lligada a un qüestionament de la propietat privada, com a pilar central del sistema capitalista.

Quan parlem de comuns pensem en els béns comuns naturals, que si es des-privatitzessin ens permetrien accedir a terres, aigua, boscos, etc., de manera que facilitarien la vida als entorns rurals i periurbans, ara cada vegada més privatitzats i amb la terra cada vegada més acaparada per uns pocs. Però ens referim, a més, al comú en un sentit genèric, "com un teixit de relacions que s'articulen per sostenir la vida" (Moreano *et al.*, 2021). Com afirmen Lucia Linsalatta, Mina Navarro i Raquel Gutiérrez (2017):

“El comú es produeix, es fa entre molts, a través de la generació i constant reproducció d'una multiplicitat de trames associatives i relacions socials de col·laboració que habiliten contínuament i constantment la producció i el gaudi d'una gran quantitat de béns materials i immaterials d'ús comú.”

Posar el focus en aquestes trames que permeten sostenir la vida per fora dels mercats capitalistes ens permet imaginar com seria un sistema socioeconòmic que no ens negués aquesta abundància radical. Un sistema en el qual l'accés als béns i serveis necessaris no estaria al servei de la rendibilitat i es gestionaria de manera autònoma de l'Estat o en interrelació amb aquest (a través dels serveis públics o les col·laboracions publicocomunitàries).

PER SABER-NE MÉS: TRANSFORMAR ELS DINERS, SEGUINT MARY MELLOR

Mary Mellor és una economista ecofeminista que ha fet aportacions molt interessants en relació amb la política monetària, defensant una transformació completa dels diners tal com els entenem avui. En concret, defensa que els diners haurien d'estar al servei de la societat i les seves necessitats d'aprovisionament i no de la generació de riquesa per a uns pocs, unes reflexions que igualment encaixen amb la perspectiva decreixentista. Segons la seva proposta, per tenir una economia sense creixement necessitem que el sistema monetari no sigui dirigit per les exigències d'una moneda basada en el deute i l'acumulació financera; per això planteja que l'emissió de moneda es faci des d'una lògica social:

“S'evitaria una gran quantitat de malbaratament, i de producció i consum innecessaris si els serveis públics es poguessin pagar directament mitjançant l'emissió de diners. En lloc que els diners basats en el deute es creïn i circulin a través del mercat, la creació de diners es podria aconseguir a través de la provisió de treball socialment necessari i després fluir cap al mercat.” (Mellor, 2010)

Aquesta forma d'emissió social de la moneda, com ella l'anomena, prioritzaria la inversió en sectors definits de manera democràtica, i “l'economia comercial s'hauria de guanyar els diners exercint activitats socialment rellevants i ecològicament sostenibles.” (Mellor, 2010)

2 DRET COL·LECTIU A LES CURES

L'ésser humà és interdependent i vulnerable, dues característiques que l'actual sistema capitalista nega i invisibilitza, ja que pretén que les cures puguin quedar relegades en un segon pla. Per això, el reconeixement de la vulnerabilitat porta implícit el reconeixement de les cures com una realitat fonamental al llarg de les nostres vides. Però, perquè recuperin el lloc que mereixen i per frenar les desigualtats que es produeixen en la seva gestió, és necessari transformar el model d'arrel. Amb aquest objectiu, proposem reconèixer el dret col·lectiu a les cures, un dret col·lectiu que busca garantir el dret a rebre cures de totes les persones, així com els drets de les persones cuidadores, siguin assalariades o no (Colectiva XXX, 2020).

El reconeixement d'aquests drets va lligat a la revaloració d'aquests treballs, així com a la reparació dels deutes contrets amb totes les dones que han sacrificat les seves vides per cuidar altres persones. Aquestes reparacions poden ser simbòliques, però, sobretot, haurien de ser materials, en forma de pensions dignes per a les dones que no van cotitzar perquè cuidaven, per exemple, i també per a les que van tenir ocupacions precàries que no els han permès una jubilació digna. En relació amb les cures remunerades, les reparacions haurien d'abastar des de les qüestions de salut fins a les relacionades amb les polítiques migratòries, garantint papers des del primer moment, facilitant processos de reagrupació familiar, etc.

És clau, a més, pensar com ampliem el concepte de la corresponsabilitat per parlar no només de les cures dins de la llar, sinó de la corresponsabilitat de les comunitats i l'Estat en les cures en un sentit ampli, que va des de la satisfacció de necessitats bàsiques, com l'alimentació o la cura de persones dependents, fins a la cura del territori que habitem.

En aquest sentit, com explica *Maristella Svampa*, el Pacto Ecosocial del Sur proposa un paradigma de les cures que beu de les aportacions de l'economia feminista i de la praxi dels feminismes ecoterritorials. D'una banda, de les propostes de l'economia feminista recuperen les reivindicacions de la integració de les cures en les polítiques públiques i la garantia de drets en relació amb la salut, l'educació, l'habitatge, el treball, la crisi climàtica, etc. (un exemple d'aquest camí és el reconeixement d'un sistema públic de cures a l'Uruguai). I, d'altra banda, dels feminismes ecoterritorials recuperen les pràctiques per a la defensa territorial. Aquests feminismes, *Maristella Svampa* els defineix com a exemples de pràctiques relacionals i maneres

de conuiu, que posen al centre la sostenibilitat de la vida i reivindiquen la relació cos-territori, la sobirania alimentària, la defensa dels béns comuns i l'aigua, així com la fi de la violència patriarcal, colonial i l'extractivisme.

3 ECOSUFICIÈNCIA

El principi de l'ecosuficiència parteix del reconeixement de les fronteres planetàries i els límits dels nostres cossos. Salleh (2009 citada a Barca, 2020b) planteja l'ecosuficiència (en comptes d'ecoeficiència) per defensar una "relació no extractiva amb la naturalesa no humana, que satisfaci les necessitats humanes en lloc del lucre —i afegeix—: És la veritable resposta al deute climàtic i ecològic".

A més, la suficiència parla tant de garantir un consum suficient, com d'evitar que aquest sigui excessiu (Mellor, 2019). Si bé és cert que intentar aterrar aquest plantejament ètic i de drets en propostes més concretes per establir quin seria el consum "ecosuficient" és complex, hi ha alguns estudis que indaguen en aquesta pregunta. Per exemple, la investigadora Julia Steinberger afirma que els estudis demostren que:

“Les dimensions del benestar són saciables: que la satisfacció de les necessitats materials (per exemple, nutrició, habitatge, serveis energètics) millora la vida només fins a un llindar de consum. El consum excessiu, per contra, posa a prova individus i societats, com revelen les recerques en els camps de la filosofia, la psicologia i les ciències mèdiques. El consum excessiu sol anar acompanyat de terribles privacions materials. Per tant, les polítiques distributives són fonamentals per aconseguir societats pròsperes amb un cost biofísic mínim.” (Steinberger *et al.*, 2020)

D'altra banda, aquest concepte es pot relacionar amb la idea de la "subsistència" que Maria Mies ja havia defensat i que més recentment recuperen Cattia Gregoratti i Riya Raphael (2019). Segons elles, una producció de subsistència no té per què ser

sinònim de penúries i sofriment; al revés, ens pot permetre reorientar la producció i el consum cap a la satisfacció de necessitats humanes reals, així com a la producció de la vida en un sentit més ampli, en comptes de sostenir l'acumulació de capital. Una economia de subsistència seria, per tant:

“Una economia ecològica —que no exhaurix ni destrueix els fonaments dels quals depèn la vida— que fomentaria relacions estretes entre productors i consumidors a través de vincles entre el camp i la ciutat, cooperatives i ecoregions (Mies, 1997). A més, fomentaria el comerç internacional que, en absència de diferències salarials, és just i només per als béns que es produeixen més enllà de les pròpies necessitats (Mies, 2010).” (Gregoratti i Raphael, 2019)

Aquestes propostes ens serveixen per anar imaginant com funcionaria una economia basada en l'ecosuficiència, un principi que perquè tingui sentit s'hauria d'estendre i aplicar de manera democràtica i basar-se en la redistribució. Una manera d'assajar aquest principi és reivindicant polítiques que prohibeixen o desincentiven consums luxosos com els vols privats o el sobreconsum d'aigua. Però també ho podem posar en pràctica en les nostres vides quotidianes, especialment en els àmbits comunitaris, en els quals podem valorar col·lectivament com aconseguir l'ecosuficiència en equilibri amb altres principis com la redistribució i la democràcia. Per exemple, quan decidim l'origen dels aliments que consumirem (en cooperatives de consum o menjadors comunitaris o escolars), quan decidim quants watts tindrà la instal·lació d'una comunitat energètica o quan posem en marxa espais de cura col·lectiva perquè ningú quedi fora dels espais d'organització col·lectiva.

4 DECOLONIALITAT

Un decreixement ecofeminista i decolonial parteix del reconeixement dels impactes de la colonialitat per als cossos i els territoris perifèrics assumint, com ja va descriure Mies, que hi ha patrons comuns en les lògiques de desposseïció del capitalisme, que

incorpora les colònies, la naturalesa i les cures com a bases de la seva acumulació. Aquest reconeixement és històric i present, atent a la continuïtat de les lògiques colonials i a les seves reactualitzacions en cada fase del capitalisme. A més, es basa en la reparació d'aquests impactes i dels deutes colonials, climàtics i de gènere acumulats. Unes reparacions que, com veurem, haurien de ser simbòliques i materials, capaces de transformar realment aquests processos.

D'altra banda, també s'ha de basar en el compromís de no repetició. Un principi fonamental si pensem, per exemple, en l'oposició al creixement verd, que hauria de qüestionar la reactualització de les lògiques extractivistes des de la reivindicació de la “no repetició” de les lògiques colonials. No té sentit parlar d'una transició que incorpori mesures de reparació si es continuen reactualitzant les lògiques extractivistes, ara tenyides de verd i justificades per l'anomenada “transició energètica” que promou una nova carrera d'extracció de materials (liti, coure, terres rares...) i construcció de nous megaprojectes.

Així mateix, incorporar la decolonialitat suposa integrar les crítiques decolonials al model de desenvolupament occidental, com també les propostes alternatives. Per això, una reorganització del model socioeconòmic que, a més de decreixentista, busqui ser decolonial hauria d'incorporar propostes com el postdesenvolupament i el postextractivisme. Alberto Acosta, per exemple, planteja que el postextractivisme seria l'altra cara del decreixement, la manera que prendria al Sud global, i en concret es refereix a la possibilitat de superar l'actual model d'economia primarioexportadora que genera el “subdesenvolupament” dels països dependents. Resumeix així la proposta:

“La idea és que progressivament es transfereixin els excedents de l'extractivisme a l'enfortiment de les activitats productives no extractivistes, que acabaran per reemplaçar l'extractivisme. A mesura que es van enfortint les altres activitats productives, es podria suspendre gradualment les exportacions primàries causants de greus problemes socioambientals.” (Acosta, 2018)

Aquesta proposta es podria emmarcar, al seu torn, en les teories que aposten per models econòmics aut centrats, que proposen una planificació econòmica que redirigeixi l'eix de l'economia de l'àmbit internacional cap a l'àmbit nacional, la qual cosa significa que, en comptes de supeditar la producció i el consum als mercats estrangers, la demanda nacional sigui el que guiï les decisions econòmiques. Aquest procés no suposa anar cap a un model autàrquic o tancat, però sí que emmarca els intercanvis internacionals dins de la lògica de la complementarietat i les transaccions justes (Etxezarreta, 2023). En aquest sentit, podria ser el camí per superar la dependència dels països perifèrics (*delinking* en la teoria anglosaxona).

Finalment, un decreixement decolonial també seria un projecte que reconegués la diversitat de subjectes implicats en la seva construcció, amb tots els reptes que això comporta. Per començar, s'hauria d'esmenar el caràcter eurocèntric i acadèmic que encara persisteix, buscant maneres d'ampliar la construcció més enllà d'aquests espais. I, sumat a això, caldria ressaltar la necessitat d'impulsar aquests processos

de transformació des de tots els àmbits possibles, de manera que es construis un subjecte de transformació el més ampli i divers possible.¹⁰

D'altra banda, en relació amb el deute reproductiu, és interessant el plantejament de Bengi Akbulut (2023), que posa el focus en “els fluxos desiguals de treball dels éssers humans i de la naturalesa per mantenir la vida entre el Nord global i el Sud global”. I posa èmfasi especialment en els fluxos de treball reproductiu social, plantejant una noció de “deute reproductiu” que inclogui el treball reproductiu social racialitzat i abaratit que flueix del Sud global cap al Nord”.

Una altra reflexió interessant sobre el deute la va plantejar Ariel Salleh, que utilitza el concepte “deute encarnat” (*embodied debt*), per referir-se als diners robats per la plusvàlua en l'explotació capitalista, al qual afegeix les hores de treball reproductiu no pagat, els mitjans de vida robats a pobles originaris o el treball de protecció de la naturalesa de la qual també depèn el capitalisme. Una matriu del deute que també incorpora el deute generacional que contreu amb les generacions futures que sofriran encara més el canvi climàtic o el deute amb la naturalesa no humana (Capire, 2023).

Tenint en compte aquesta mirada àmplia dels deutes, es fa evident que quan parlem de reparacions no podem pensar només en reparacions econòmiques:

“Olufémi Táiwó proposa una perspectiva constructiva sobre reparacions. Reparacions que, encara que són motivades per injustícies passades, en la seva operacionalització no apunten ni a la reconciliació ni a la redempció. Apunten, més aviat, a refer el món en altres termes, amb altres regles del joc i altres estructures, a ‘crear un ordre polític completament nou, caracteritzat per l'autodeterminació, la no dominació i la solidaritat’ (Táiwó, 2022). Això inclou, per descomptat, construir una altra economia.” (Lang *et al.*, 2023)

Exemples de com “refer el món” els posa Bengi Akbulut en la seva crida a una “transició desestabilitzadora”, on recupera, per exemple, les demandes de reparació i sobirania indígena com el Land Back Movement (que exigeix el retorn de terres) o l'Alianza de los Pueblos del Sur Acreedores de la Deuda Ecológica. Així mateix, alerta sobre els impactes que podria tenir un decreixement econòmic al Nord global per al Sud global, ja que a causa de la dependència es podria convertir en una “desvinculació forçada”, és per això que planteja que “són necessàries mesures directes com la transferència de recursos per a la reestructuració econòmica”, així com visibilitzar les vies pròpies alternatives al creixement, per exemple, el postextractivisme, Ubuntu, Bon Viure, etc.

¹⁰ En el capítol sobre estratègies dediquem un apartat a discutir sobre com aconseguir-ho.

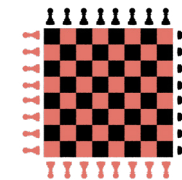

AMPLIAR EL DEBAT: QUI DEU A QUI?

Recuperem la pregunta ja clàssica dels moviments antideute, per recuperar una proposta de reconceptualització dels deutes que continua sent útil i vigent: Qui deu a qui? Com afirma Corinna Dengler,¹¹ “els deutes no sols funcionen com a mecanismes d'opressió, sinó que també poden funcionar com a mecanismes de resistència i construcció de moviments”. Un doble moviment que s'il·lustra molt bé amb la noció de deutes des de dalt i deutes des de baix. Els deutes des de dalt són els financers, els que les majories socials (tant estats com individuals) deuen a uns pocs bancs i fons d'inversió; i els deutes des de baix, o deutes invisibles, són els que ens

deuen a nosaltres, a les majories socials, és a dir els deutes ecològics, de reproducció social, colonials, etc. Un exemple il·lustratiu d'aquests deutes el veiem en la quantificació que Jason Hickel, Dylan Sullivan i Huzaifa Zoomkawala (2021) van fer de l'espoli del Sud global en l'era postcolonial (1960-2019). En el seu estudi van arribar a la conclusió que el saqueig per l'intercanvi desigual era de 62 bilions de dòlars (dòlars constants de 2011), o 152 bilions de dòlars si es té en compte la pèrdua de creixement.

5 DEMOCRATITZACIÓ

En relació amb la democratització, des dels feminismes s'han fet aportacions molt interessants que plantegen la noció de “sobiranes des de baix” i incorporen una perspectiva multiescalar (des dels cossos i les comunitats fins a l'escala nacional i interna-

¹¹ Vam tenir la sort de poder escoltar-la en la xerrada “Decreixement ecofeminista o austeritat imposada” a Barcelona el 20 de febrer de 2024. La gravació està disponible a odg.cat.

cional). Aquest enfocament es nodreix de propostes com la sobirania alimentària i la sobirania energètica, a més de les lluites pel dret a l'avortament o l'autoorganització comunitària. Recuperar el dret a decidir sobre les nostres vides en totes les seves facetes suposa recuperar el sentit radical del concepte “democràcia”, i convertir-lo en un fet en procés, en contínua transformació, ja que sempre hi haurà àmbits a democratitzar, des dels centres de treball fins a les llars, els barris, les escoles o les residències de gent gran. Uzuri Aboitiz, a partir de les reflexions del grup feminista basc Bilgune, planteja una sobirania feminista:

“Que es materialitza a les llars, en el repartiment dels temps, en els models de convivència, en el reconeixement de la diversitat, en el dret a decidir sobre el nostre cos, en l'organització dels treballs, però també en la defensa del comú, en el model públic, o en les formes de finançament [...] que ens permeti ser propietàries de la nostra pròpia vida.” (Aboitiz, 2018)

Dues claus per a avançar en aquests processos són la desmercantilització¹² i la descentralització, ja que, si volem recuperar el control, hem d'aconseguir que les decisions no depenguin dels interessos dels mercats i que es prenguin més a prop dels llocs que habitem.

Una altra manera de definir els processos de democratització és amb el païguia de la “democràcia comunal”, que Nora Miralles, de la Xarxa d'Estructures Populars i Comunitàries de Manresa defineix així: “Construir democràcia comunal és generar espais d'empoderament, teixir una xarxa de diversitat, organitzar-se i donar-se suport mutu; i, al seu torn, fer-ho contra un sistema de dominació que ens travessa” (Vega *et al.*, 2022). Més concretament, en diàleg amb participants d'altres experiències d'autogestió, conclou que “la democràcia comunal ens porta a generar formes més lliures per decidir, però també maneres més lliures i iguals de viure, amb l'altre i amb la naturalesa; que la democràcia comunal es fa aprenent a fer-la, i que això requereix paciència i delicadesa” (Vega *et al.*, 2022).

La contradicció entre aquestes maneres d'entendre la democràcia (o les sobiranes) i el que comunament s'entén per democràcia en els marcs capitalistes i de representació liberal, l'explica molt bé Montserrat Galcerán (2016) en aquesta cita:

“‘Democràcia’, per tant, ha de deixar de ser el nom d'un espai de competició electoral per designar el lloc de presa en comú de les decisions que afecten la nostra vida. A partir del supòsit que vivim en comunitats complexes on, no obstant això, la riquesa es produeix en comú i els mons de vida es comparteixen. La democràcia no pot ser un conjunt de normes que mantinguin la població a ratlla, sinó l'estructuració d'un àmbit de llibertat i convivència.”

¹² De totes maneres Silvia Rivera Cusicanqui (2018, p. 67) problematitza aquest concepte: “Crec que caldria parlar de desalienar o desprivatitzar, més que desmercantilitzar” afirma, reivindicant altres formes de troc i intercanvi que constitueixen mercats que potser poden ser no “alienants”.

AMPLIAR EL DEBAT: QÜESTIONAR LA MERCANTILITZACIÓ COM A SORTIDA TRANSFORMADORA

Volem fer una petita pausa per aprofundir una mica més en la crítica a la mercantilització, ja que, massa sovint, processos que suposen una mercantilització han estat defensats com a vies d'emancipació.

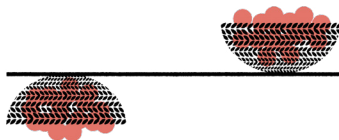
Corinna Dengler ens alerta sobre com els processos de mercantilització produeixen moviments d'externalització i internalització tant de la reproducció social com dels ecosistemes. L'externalització, és a dir tot allò que queda fora dels circuits dels mercats, produeix impactes perquè invisibilitza treballs, produeix precarització i danya els ecosistemes; però la internalització, és a dir, la incorporació d'àmbits de la reproducció social o els eco-

sistemes en els circuits mercantils (a través de les cadenes globals de cures o el comerç de carboni, per exemple) també produeix impactes, ja que els supedita a la generació de rendibilitat.

Per tant —malgrat que alguns feminismes han apostat per la professionalització dels treballs reproductius com a via d'emancipació, o des d'alguns discursos mediambientalistes es defensen els sistemes de compensació de carboni com a manera de mitigar el canvi climàtic—, en realitat caldria qüestionar la mercantilització com a solució als costos externalitzats del capitalisme i analitzar totes les conseqüències que comporta.¹³

¹³ Aprofundirem en aquest debat a “Ampliar el debat: propostes sobre els polítiques de transferència de rendes”.

6 IGUALTAT I INTERSECCIONALITAT

Durant les nostres trobades vam parlar molt de la importància que el decreixement es plantegés des d'una perspectiva de justícia i per això el relacionàvem amb la redistribució. “És important no vendre una noció naïf. El futur que vindrà serà un futur més just per a tots, però no millor per totes, perquè alguns/algunes hauran de perdre, renunciar a privilegis. Alguns capitals han de créixer moltíssim perquè puguem accedir a aquests drets amb suficiència” (Blanca Bayas).

La bona notícia és que ja hi ha estudis que confirmen que un escenari així és possible, és a dir, que hi ha energia i recursos per garantir necessitats bàsiques de tota la població mundial. En concret, “es podrien proveir estàndards de vida decents per a tota la població global, que s'espera que arribi als 10 bilions el 2050, per menys del 40% de l'energia global actual” (Millward-Hopkins *et al.*, 2020). Com afirmen els autors, la idea que serem pobres en un escenari de decreixement és una fal·làcia, es reduirà la renda global, però es distribuirà millor, es reduirà el que és innecessari i ho podrem dedicar al que és necessari. Dit d'una altra manera, necessitem atacar directament el sistema productiu basat en l'acumulació permanent, no reduir el consum de qui ja està per sota dels llindars de pobresa.

D'altra banda, a l'hora de plantejar aquesta igualtat i redistribució és clau tenir en compte la interseccionalitat, és a dir, les opressions entrelaçades, més enllà de la classe o la renda. Hem de plantejar una proposta equitativa i de justícia que desmunti de manera material i simbòlica els sistemes heteropatriarcal, racistes, colonials, capacitistes, etc.

AMPLIAR EL DEBAT: PISTES PER SUPERAR LA DICOTOMIA REDISTRIBUCIÓ-RECOINEIXEMENT

Existeix un debat recurrent en les esquerres que, sovint, es polaritza massa, de manera que es perden els matisos i la possibilitat d'unir postures o trobar les bases comunes. Aquest debat consisteix a contraposar les polítiques redistributives i les polítiques de reconeixement, és a dir, les polítiques que anirien encaminades a aconseguir la igualtat i les polítiques que busquen el reconeixement de les identitats per posar fi a la discriminació. Una anàlisi en profunditat d'aquest debat el va publicar Traficantes de Sueños al llibre *¿Redistribución o reconocimiento? Un debate entre marxismo y feminismo* (2016) en el qual es recopilen diversos articles de Nancy Fraser i Judith Butler.

És cert que existeixen moviments que fan una reivindicació de la identitat sense relacionar-la amb la classe o les condicions materials (per exemple, les expressions més liberals del moviment gai), així com hi ha posicions socialistes que continuen sent cegues a les qüestions de gènere o raça, imaginant una classe obrera homogènia que no existeix. Podem dir que els moviments feministes no reflecteixen aquesta dicotomia, al contrari, han aconseguit articular estratègies que bus-

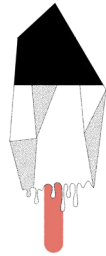
quen tant l'emancipació de les dones en un pla simbòlic i cultural, com la transformació de les condicions materials i estructurals que les obliguen a fer dobles i triples jornades de treball.

Com afirma Julia Cámara (2021): “El gènere, la raça o l'orientació sexual no poden estar renyits amb la classe perquè la classe es construeix, entre d'altres, a través de processos de racialització i d'assignació de gènere. I viceversa”.

D'altra banda, ens sembla interessant recuperar les reflexions d'Asad Haider, que en el llibre *Identidades mal entendidas* alerta sobre el perill d'unes polítiques de la identitat, en aquest cas l'antiracisme, que no tinguin en compte la classe. En les seves paraules:

“Una construcció política com la blanquitud no es pot explicar començant per la identitat d'un individu —la reducció de la política a la psicologia del jo—. El punt de partida haurà de ser l'estructura social i les seves relacions constitutives, dins de les quals es conformen els individus.” (Haider, 2020, p. 91)

VIDES LLIURES DE VIOLÈNCIA

Aconseguir vides lliures de violència és una de les principals línies d'acció dels moviments feministes arreu del món, però quan connectem aquests esforços amb els ecofeminismes i la decolonialitat les podem ampliar a la defensa dels territoris i la vida en un sentit molt més ampli. Com hem vist en el capítol anterior, existeix una trama de violències complexa que uneix les violències patriarcals, extractivistes i capitalistes. Un entramat que se sosté en la deshumanització de sectors de la població, així com en l'afany voraç del capitalisme de continuar expandint-se malgrat tot.

Davant d'això, podem plantejar diferents plans d'acció. El primer és el feminisme antimilitarista, que penja de les tradicions feministes i ecologistes entre els setanta i els noranta que, com a part del seu activisme, també es van oposar contundentment als exèrcits i les guerres. Unes posicions que tenien tot el sentit en el context de la Guerra Freda i la proliferació d'armament nuclear, i que ara recobren encara més sentit, si pot ser, davant l'horror del genocidi palestí comès per l'exèrcit israelià.

Un exemple d'aquestes lluites històriques —que val la pena recuperar perquè les genealogies feministes i antimilitaristes ens inspirin per a les lluites actuals— és el campament Greenham Common. Aquest campament de dones va començar l'any 1981 sota el lema “Dones per la vida de la terra” amb l'objectiu d'impedir la instal·lació de míssils nuclears dels EUA en territori britànic. El campament va durar 19 anys en què es van fer marxes i bloquejos de la base, amb activistes encadenades a les tanques, a més es va convertir en lloc de referència per a les feministes antimilitaristes d'arreu del món.¹⁴ Avui dia el feminisme antimilitarista no convoca mobilitzacions tan destacades, però sí que participa en lluites com la desobediència fiscal per no contribuir al finançament de l'exèrcit o en les campanyes de solidaritat amb Palestina com la de “Boicot, sancions i desinversions” que busca pressionar econòmicament i políticament l'Estat d'Israel per acabar amb l'ocupació.

El segon pla que ens interessa destacar és l'autodefensa feminista, una autodefensa que, com diu Maitena Monroy, “No és només personal, sinó que és una

¹⁴ Montserrat Cervera, feminista antimilitarista catalana, explica com aquest campament les va inspirar per replicar moviments semblants aquí: <https://caladona.org/les-dones-de-greenham-common/>

aposta col·lectiva per erradicar la violència de les nostres vides” (Vargas, 2023). L'autodefensa feminista és una eina que busca polititzar les violències per poder dotar-nos de recursos individualment i col·lectivament per erradicar el patriarcat. Aquesta noció s'ha anat ampliant i prenent una dimensió molt més gram en el marc de l'última onada de mobilitzacions feministes en les quals van sorgir i es van enfortir moltes experiències d'autoorganització des de baix, que no sols buscaven confrontar les violències masclistes, sinó que assumien la seva interrelació amb les violències capitalistes i colonials.

A més, aquestes experiències, en la seva gran majoria territorialitzades, van buscar construir un feminisme pràctic, personificant la idea que “Les xarxes feministes ens sostenen” (lema de les marxes del 8M de 2020 a l'Argentina). Com diuen les companyes de la Casa Comunitària a Córdoba (Argentina), això “es tradueix en el mandat de crear i sostenir espais d'escolta, d'atenció i de vinculació dins de cada barri” (de la Vega i Fernández, 2023). Una de les integrants d'aquest espai afirmava:

“Penso en les autodefenses comunitàries, penso en els acompanyaments comunitaris, i penso en l'‘entre dones’, en això d'acostar-se a altres dones, a generar espais perquè escoltem, perquè coneguem, per poder saber què li passa a l'altra, per poder entendre la situació de l'altra i poder acompanyar-se i, alhora, anar construint eines o estratègies” (de la Vega i Fernández, 2023).

Aquestes pràctiques, que en comptes de revictimitzar posen al centre les víctimes, confiant en la seva capacitat d'acció, són una manera de fugir d'un feminisme victimitzador i punitivista. A més d'abordar la violència en totes les seves facetes i interaccions, i no sols des de la perspectiva de les agressions masclistes. Per això, reconèixer la potència d'aquests espais forma part d'un bagatge feminista que entén que la manera de deslliurar-nos de les violències no és amb més policia ni més penes de presó, sinó transformant les realitats quotidianes i les estructures que sostenen les violències.

Els espais “entre dones” (no necessàriament cis, binàries, heterosexuales), els espais en els quals es col·lectivitza la vida social, material i simbòlica, permeten, segons Mariana Menéndez Díaz, corcar l'aïllament, produir nous sentits, recrear una altra manera de fer política i desplegar pràctiques d'autocura i defensa. Per la qual cosa “l'ampliació de les trames de vida que ens permetin teixir la nostra interdependència és un punt clau per aprofundir la nostra autonomia respecte al sistema de dominació” (El Apantle, 2019).

Finalment, un enfocament integral de les violències també hauria d'incorporar la reparació i la memòria. En aquest àmbit, podem recuperar les propostes de justícia restaurativa i transformadora que busquen lluitar contra la impunitat en què, sovint, es queden les violències patriarcals i en general les violències que exerceix l'Estat o les corporacions, reivindicant l'esclarament de la veritat, és a dir reconeixement, reparació i no repetició. Aquest debat ha estat bastant explorat pels feminismes en relació amb les violències masclistes, però no tant per plantejar-nos la cerca de justícia en altres casos de violència capitalista o corporativa. No obstant això, si pensem en les violències que produeix un sistema creixentista no podem desvincular-ne unes de les altres.

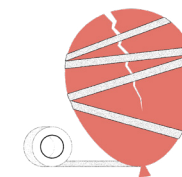
PER SABER-NE MÉS: COM SERIA UNA REPARACIÓ FEMINISTA DE LES VIOLÈNCIES CORPORATIVES?

En les converses esmentades fins aquí no vam tenir temps per abordar el debat sobre com aplicar els marcs de justícia feminista o restaurativa en el cas de violències que vagin més enllà del que és interpersonal o comunitari. Tanmateix, ens sembla interessant recuperar algunes reflexions que van sorgir en la Trobada Internacional “Aliances ecofeministes contra el poder corporatiu”, celebrada l'abril de 2022, a la Casa de Defensoras Basoa (Euskal Herria), ja que aquí sí que vam poder debatre sobre com abordar les violències (enteses des d'una concepció àmplia) recuperant les claus de la justícia restaurativa per aplicar-les a conflictes amb empreses multinacionals.

En aquest debat, diverses defensores del territori van plantejar que la justícia formal, si no va acompanyada d'altres estratègies, serveix de poc o, fins i tot, pot generar processos de revictimització, en concret parlaven de la importància d'activar processos de mobilització, incidència en l'opinió pública i, sobretot, d'acompanyament a les víctimes (Martí i Pozzobon, 2022). A més, van plantejar la necessitat de buscar respostes integrals, iden-

tificant tots els drets vulnerats, especialment aquells més invisibilitzats (com les agressions sexuals sofertes en el marc del conflicte, o les afectacions sobre la salut física i mental). Així mateix, per aconseguir reparacions integrals s'assumia que, a més de l'empresa, la resta dels actors que havien facilitat l'agressió havien de formar part de la reparació, per exemple, els actors estatals i econòmics que havien col·laborat amb la multinacional.

Finalment, a part dels espais “entre dones” ja esmentats, es va reflexionar molt sobre com els processos de memòria tenen un paper fonamental en la reparació, ja que contribueixen a la construcció d'un relat propi que ajuda a resignificar les violències. A més, la construcció de processos de memòria col·lectiva està relacionada amb l'objectiu de no repetició. Aquests processos es poden donar a una escala més micro, a escala comunitària, per exemple, però, així mateix, s'haurien de donar en una escala macro, per refer les històries oficials i incorporar els processos històrics d'espoli i colonització en les nostres memòries col·lectives.

Per acabar, vam pensar que la resiliència és un principi ecofeminista clau, ja que visibilitza les lluites i resistències dels col·lectius més afectats per la crisi ecològica, però també permet pensar més enllà del col·lapse, imaginar i aplicar altres maneres de garantir una bona vida per a tothom en temps de crisi multisistèmica. Com compartia Cattia Gregoratti (2024), correm el risc que aquest concepte s'entengui des d'una perspectiva neoliberal, individual, com si es tractés d'una responsabilitat personal, per aconseguir ser resilient en un món que genera cada vegada més precarietats. Lluny d'això, des d'una perspectiva ecofeminista i decreixentista pensem la resiliència en col·lectiu i vinculada a la restauració dels vincles i els ecosistemes, així com un dret a garantir de manera universal, ja que, cada vegada més, d'això dependrà la defensa de la vida.

Una idea clau en aquest sentit és que necessitem promoure processos d'adaptació justa a la crisi ecològica, és a dir, que la capacitat de ser resilents no depengui de qüestions de classe, colonialitat, gènere o del lloc en el qual visquem. En aquest sentit, quan parlem de justícia i redistribució hem de pensar en processos de transformació que permetin construir comunitats i territoris més resilents. De la mateixa manera, hem d'incorporar l'exigència de mesures de prevenció i atenció d'emergències per part de les institucions dins de les reivindicacions en defensa dels serveis públics. Aquestes reivindicacions són fonamentals per aconseguir desmilitaritzar la resposta a les emergències climàtiques, així com per denunciar la pervivència de lògiques colonials en els mecanismes d'ajuda humanitària davant aquesta mena de catàstrofes.

D'altra banda, si pensem en les estratègies de resiliència o resistència teixides des de baix, podem plantejar algunes nocions interessants per a un plantejament ecofeminista i decreixentista. Rebecca Solnit, per exemple, en *Un paraíso en el infierno* (2009/2020), fa un exercici interessant de recuperació de pràctiques col·lectives de resistència davant fenòmens catastròfics, que mostra la capacitat de col·lectivitzar les forces en moments d'emergència. De la mateixa manera, podem pensar en altres estratègies de col·lectivització d'esforços per sostenir la vida en contextos de molta inseguretat, com són les xarxes de suport mutu de barri, per exemple, o les estratègies d'agència migrant com les caravanes migrants que travessen fronteres a Centreamèrica i Mèxic (Mariana Zaragoza, entrevistada per Makazaga, 2022).

A més, aquests processos no poden estar deslligats dels ecosistemes que ens sustenten, per la qual cosa han de promoure maneres de regenerar-los i restaurar-los, com afirma Kimmerer (2021, p. 358):

“La restauració biocultural puja el nivell de la qualitat ambiental de l'ecosistema de referència, de manera que, mentre nosaltres cuidem la terra, de nou la terra ens pot cuidar. Restaurar la terra sense restaurar-hi la relació és un exercici buit. És una relació que persistirà i una relació que nodrirà la terra restaurada. Per tant, tornar a connectar la gent i el paisatge és tan essencial com re-establir la hidrologia adequada o netejar els contaminants. És medicina per a la terra”.

Finalment, val la pena dir que, si bé enfocar-nos en la resiliència pot semblar una manera de rendir-se, d'assumir la realitat sense voler canviar-la, en realitat, ho plantejem com una forma d'“ecoutopia”, per continuar projectant horitzons viables en els quals tothom pugui tenir una vida digna. Dit d'una altra manera, plantejem la reivindicació de la resiliència com un doble moviment que busca frenar la crisi ecològica, alhora que no dona per perduda la vida humana en aquest planeta, i cerca garantir vides dignes i justícia davant tots els escenaris possibles.

COM SERIA UN DECREIXEMENT ECOFEMINISTA?

En aquest apartat volem aterrar els vuit principis esmentats fins ara en algunes propostes més concretes per imaginar-nos com seria un decreixement ecofeminista. No és la nostra intenció fer un repàs exhaustiu de totes les mesures que ens podrien ajudar a implementar-lo, però sí que volem plantejar-ne algunes, per mostrar que no es tracta només de propostes abstractes o teòriques, sinó que hi ha moltes mesures i accions que aterren aquests principis. Algunes són reivindicacions que necessiten més capacitat de pressió i disputa per aconseguir que s'implementin, però altres són exemples d'accions que ja s'estan duent a terme en contextos diversos.

En el resum següent resumim dotze propostes per implementar un decreixement ecofeminista, desenvolupades a partir de les propostes de WoMin (citades a

Randriamaro, 2023) per transformar l'economia, a les quals hem afegit altres propostes, com la reducció de la jornada laboral, la garantia d'accés a serveis universals, l'abolició de les polítiques migratòries o les mesures de reparació dels deutes.

12 PROPOSTES CAP A UN DECREIXEMENT ECOFEMINISTA

1. Sobirania alimentària i producció agroecològica.
2. Formes alternatives de desenvolupament amb consentiment de la població local.
3. Sobirania energètica mitjançant formes col·lectives sostenibles i descentralitzades d'energia.
4. Formes d'extracció a petita escala i de baix impacte, sota formes col·lectives de propietat.
5. Democràcia participativa i inclusiva en tots els nivells de presa de decisions.
6. Propietat comunal: respecte, suport i expansió contra la privatització i la financerització.
7. Ràpida transició cap a un estil de vida de baix consum per part de les classes riques i mitjanes.
8. Reducció de la jornada laboral.
9. Garantia d'accés a serveis universals.
10. Abolició de les polítiques migratòries.
11. Mesures de reparació dels deutes.
12. Finançament just per a una transició planificada i democràtica.

D'altra banda, la consecució d'aquest programa implica diferents escales i responsabilitats. En aquest sentit, durant les nostres converses, ens vam adonar que “quan parlem d'ecofeminisme anem molt al territori, al cos, al que és local, però, a més, és necessari anar a una altra escala més àmplia” (Eva Vilaseca). En aquest sentit, a més de plantejar pràctiques quotidianes de transformació, ens preguntem: “quines polítiques aspirem a fer?”. I van sorgir idees que van des de la planificació econòmica fins a mesures que superen els marges de l'Estat (Joana Bregolat).

Paz Aedo va plantejar que “hi ha una confusió a pensar el micro com a processos atomitzats, limitats a subjectivitats intransferibles, quan allò micro està situat i contextualitzat en xarxes d'interdependència i influència recíproca, des d'on se sosté tant la reproducció com l'actualització i la transformació de les realitats”. Seguint aquesta aposta, vam reflexionar sobre com impulsar aquestes agendes des de l'àmbit comunitari i des de l'àmbit publicoestatal, sabent que no sempre aquesta divisió és tan clara

i que, de fet, l'ideal seria poder fer permeables una mica més tots dos espais i apostar per estratègies publicocomunitàries.

ÀMBIT COMUNITARI

Les experiències de defensa comunitària del territori són les que des dels seus inicis han inspirat més els ecofeminismes. Wangari les definia com a experiències protagonitzades per dones dedicades a “mantenir i desenvolupar els seus llocs al planeta a través de la gestió diària del seu paisatge de vida” (Rocheleau *et al.*, 1996). Zo Randriamaro (2023), per la seva banda, afirma que “l'ecofeminisme és inseparable de les lluites i iniciatives concretes per preservar, desenvolupar o reparar espais habitables i vincles socials mitjançant processos materials i culturals que permetin que una societat es pugui reproduir sense destruir altres societats o espècies vives”.

En aquesta possibilitat de reproduir-se sense danyar altres societats i espècies és on es troba el potencial de transformar els espais més quotidians i recuperar les comunitats com a àmbits on començar a impulsar altres maneres de vida possibles, des de l'arrelament a un territori i els seus vincles. Ho va transmetre perfectament *Ariadna Tremoleda* de la cooperativa Mas les Vinyes (Sant Martí d'Albars, al Lluçanès) amb aquestes paraules:

“Mai m'havia sentit vivint tant en l'abundància com ara que visc en una comunitat rural. Vivim repensant què consumim, què produïm, quin impacte tenim en el nostre territori, quina gestió fem... I l'impacte que té la nostra vida en el nostre petit territori.”

Aquesta reflexió ressona també amb la forma en la qual Silvia Rivera Cusicanqui (2018, p. 72) es refereix al lloc privilegiat que ocupen les experiències comunitàries, en aquest cas referint-se al context dels pobles indígenes andins:

“És un privilegi viure en un espai des del qual es pot experimentar i repensar coses com la desobediència organitzada, la resistència comunitària, les formes comunals d'auto-gestió, la desprivatització de facto de serveis i espais públics, les formes alternatives i iconoclastes de fer política des del quotidià/femení, que ens ajuden a defensar-nos de les lògiques perverses del sistema capitalista.”

Parlem, per tant, d'experiències i “projectes que es donen en l'espai de suport mutu i proximitat, en el qual la majoria de les persones podem dedicar un temps per satisfer les necessitats del dia a dia” (*Elba Mansilla*). A més, aquestes experiències “transformen la vida real de les dones i ens permeten teixir amb qualsevol persona amb qui vivim, sense necessitat de ser expertes, des de la comunitat de veïns, per exemple” (*Rosana Cervera*).

És difícil dibuixar un mapa del paper que poden jugar les experiències comunitàries en l'impuls d'un decreixement ecofeminista, perquè aquestes són tan variades i abasten tants àmbits i formes organitzatives que sempre ens quedarien exemples sense anomenar. A més, per definició, les experiències comunitàries són territorials, és a dir, responen a lògiques locals, per la qual cosa és difícil plantejar una proposta que serveixi per a tots els contextos, especialment si pensem en contextos en els quals la presència estatal varia molt, des de l'absència fins a la presència autoritària o amb alguna possibilitat de col·laboració.

No obstant això, podem plantejar algunes claus que ens ajudin a interpretar aquestes experiències des de la lògica del decreixement ecofeminista i pensar com impulsar noves iniciatives que ajudin a avançar en aquest camí.¹⁵

El primer seria pensar en els seus potencials, que podem resumir així:

1. Prefigurar formes alternatives d'organitzar la producció i la reproducció de la vida. Disposar d'exemples pràctics que mostren la possibilitat d'altres camins alternatius (sense propietat privada, de treball sense patró, desmercantilitzats...) té un valor incalculable en un present marcat per la por del futur, i la dificultat d'imaginar futurs alternatius.
2. Gestionar de manera autònoma parts de la vida i començar a emancipar-se del xantatge del salari. Aquest és un element fonamental d'aquestes experiències, ja que la construcció d'alternatives no pot ser únicament un projecte polític, sinó que a més es tracta d'una estratègia per sobreviure. Potser són iniciatives que només cobreixen una petita parcel·la de les nostres vides, o també poden ser experiències que realment resolguin qüestions tan bàsiques com l'accés a l'alimentació o l'habitatge. En qualsevol cas, tenir espais de vida emancipats del capital ens dona una mica d'aire per fer front a tota la resta.
3. Frenar l'avanç del capital disputant espais i confrontant-ne l'hegemonia. Una experiència d'autoorganització comunitària, perquè tingui potencial de transformació, ha de confrontar de manera directa o indirecta al mateix sistema capitalista. A vegades aquestes experiències no aconsegueixen arribar a produir espais de vida alternatius, i funcionen més com a dics de contenció per frenar l'avanç del capital, lluitant contra megaprojectes, per exemple. Encara que en realitat, qualsevol espai d'autoorganització té la llavor d'una vida alternativa, ja que trenca l'individualisme i posa a treballar la comunitat en un objectiu comú.

¹⁵ Moltes d'aquestes idees les comencem a pensar en treballs previs, en concret en els llibres: *Repensar la economia desde lo popular* (Uharte, L. i Martí, J. [eds.], 2019) i en el *Manual ecofeminista contra el poder corporatiu* (Martí, J. i Mentxaka, M., 2023).

4. Transformar subjectivitats. Aquest és un procés més subterrani, però no per això menor. L'Aliança contra la Pobresa Energètica ho explica molt bé en el documental *Recuperar la llum*, en el qual les protagonistes expliquen com gràcies a la lluita col·lectiva han deixat de sentir vergonya per la seva situació de pobresa. Així mateix, en molts casos podem veure com les pràctiques quotidianes transformen la divisió entre el que és productiu o reproductiu, així com la divisió sexual del treball, ja que les cures deixen d'estar confinades a l'espai domèstic. A vegades aquestes cures comunitàries continuen feminitzades, però és precisament aquest protagonisme guanyat per les dones que les exerceixen el que permet transformar el seu rol a la comunitat. A més, tot això té relació amb la voluntat de construir espais lliures de violència.

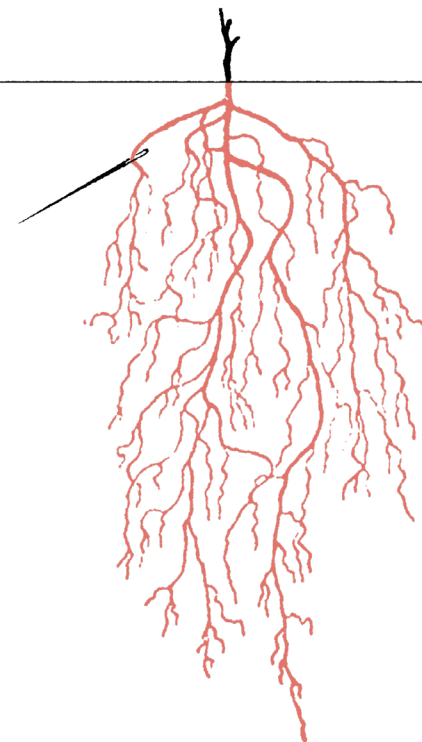
En segon lloc, alguns dels principis que ens permetin veure el caràcter alternatiu d'aquestes alternatives, així com el seu encaix en les propostes del decreixement ecofeminista, serien:

1. La quotidianitat. Com hem anat dient, polititzar el que és quotidià és fonamental per poder construir processos amplis i inclusius. Aquest àmbit ens permet enfortir la comunitat, generant espais per a la cura comunitària i treballant el compromís col·lectiu. A més, ens mou a plantejar-nos la militància des de la integralitat, és a dir que la militància no ens faci deixar tota la resta de costat, sinó que sigui "part de la vida".
2. La radicalitat. Es tracta de projectes que busquen una transformació radical social i política, que no defugin els conflictes contra l'Estat, els terratinents, els amos o els patrons.
3. La democràcia i la diversitat. Entenent aquests principis des de la voluntat de conformar una construcció col·lectiva del subjecte, que sigui ampli i divers. Així com democratitzar les pràctiques de funcionament, revisant les lògiques colonials, racistes o patriarcals.
4. L'ecosuficiència i la restauració. Incorporar el principi de l'ecosuficiència, com hem esmentat anteriorment, suposa replantejar-nos els nostres models d'aprovisionament tenint en compte els impactes i buscant l'equilibri amb els altres principis. Per això, necessitarem reconnectar i restaurar els vincles amb els territoris que ens sostenen, i formar part de la seva regeneració. Es tracta de dos objectius que, de manera col·lectiva, seran molt més abastables que de manera individual, per la qual cosa reforcen la necessitat de la construcció col·lectiva i comunitària.

Finalment, volem plantejar la importància que aquestes experiències reconeguin els seus límits i tinguin la voluntat de superar-los. Alguns dels reptes que poden enfrontar

és el perill de quedar massa aïllats i que, per tant, les possibilitats de transformació es limitin; un altre repte seria navegar en un món que continua sent capitalista, per la qual cosa si el projecte no és prou sòlid el corrent pot fer-se massa fort; i, relacionat amb això, el focus en la immediatesa, que a vegades ens menja i ens impedeix tenir una mirada més general.

Dit tot això, alguns exemples que encaixarien en totes aquestes claus poden ser els projectes que s'impulsen des de l'economia social o popular, les comunitats energètiques locals, les cooperatives de consum, les cooperatives d'habitatge o habitatges okupats, l'associacionisme familiar, els menjadors comunitaris, les iniciatives de sobirania alimentària, la recuperació de terres... Però també podem reconèixer aquests espais comunitaris per les seves "lluites per la memòria i pràctiques micropolítiques de descolonització", com diria Rivera Cusicanqui (2018, p. 91). I això inclou la construcció de formes d'autodefensa feminista i comunitària, que abastaria des del treball per aconseguir comunitats resilient davant la violència patriarcal i capitalista (sindicats de barri, xarxes contra la pobresa energètica, organitzacions en defensa del territori, etc.), fins a les estratègies per impulsar formes de justícia feminista i restaurativa o els processos de sanació col·lectiva de violències (per exemple, les cases o projectes d'acolliment de defensores).

ÀMBIT PUBLICOESTATAL

Quan pensem en propostes per interpel·lar l'àmbit publicoestatal és important tenir en compte el marc en el qual ens movem, assumir que els estats (amb algunes poques excepcions) són actors centrals en l'impuls d'un sistema capitalista creixentista i que, en general, les propostes de canvi que assumiran sempre estaran supeditades al fet que serveixin per continuar sostenint aquest sistema.

Llavors, què fem? Potser és interessant explorar la idea de “reformes no reformistes”, és a dir, mesures que puguin aconseguir fer-se un espai a través de les bretxes del sistema, no per reforçar-lo i adaptar-lo a noves tensions, sinó per ampliar les nostres capacitats d'impugnar tot el sistema. Com explica Thea Riofrancos, hem de distingir entre les polítiques destinades a conservar el poder de la classe dominant a través d'una modernització del sistema —per exemple “la innovació tecnològica que té per objectiu internalitzar en certa manera els costos mediambientals del capital, per convertir els danys mediambientals en nous espais d'acumulació”—, i les “reformes estructurals o no reformistes, en les quals els moviments exigeixen canvis en l'estatu quo assequibles però estratègics” (Martínez, 2022).

Una manera de saber si ens trobem davant aquesta mena de propostes és tenir clar si aquesta victòria pot servir per empènyer, gràcies als assoliments simbòlics i materials, “els moviments a lluitar encara més i a pressionar per obtenir canvis més radicals”. Encara que, com ella mateixa afirma, “només es pot respondre a la pregunta observant el procés que ha engendrat els canvis i, en funció d'això, la mateixa reforma pot tenir conseqüències estabilitzadores o emancipadores” (Martínez, 2022). Una clau serà veure des de quina lògica es produeix la interpel·lació, si és merament una demanda cap a l'Estat, que aquest pot incorporar o no, o si, per contra, s'emmarca dins d'una lògica de lluita i de conflicte, en la qual a través de la pressió social s'aconsegueixen aquests canvis. Pot semblar una distinció banal, però en funció de com s'articulen els actors que impulsen aquestes lluites, i sobretot com es pensen a si mateixos i les seves lluites, segurament podrem veure si són capaços d'aconseguir transformacions i aliances a més llarg termini.

És difícil proposar polítiques concretes, perquè la seva aplicabilitat i eficàcia dependran de cada context. A més, malgrat que hem intentat tenir una mirada global i decolonial, i hem dialogat amb companyes del Sud global per poder escriure aquestes línies, estem escrivint des d'un país del Nord global, per la qual cosa ens hem pogut estendre més en les propostes que es reivindiquen des d'aquests contextos. Amb tots aquests “peròs”, pensem que igualment val la pena desenvolupar una mica més algunes propostes de polítiques públiques, per contrarestar la idea que els ecofeminismes només es preocupen del que és micro, així com la fal·làcia que aplicar un programa decreixentista i feminista seria impossible.

A continuació, plantegem algunes línies estratègiques per pensar com seria aquest programa,¹⁶ i al final de la publicació trobareu una bateria de propostes més desenvolupada.

1. Polítiques per invertir les prioritats del sistema econòmic. En aquest bloc podríem situar propostes que busquin transformar els usos del temps (per exemple, amb la reducció de la jornada laboral); mesures que frenin l'especulació, protegeixin els comuns i el territori; i propostes que impulsin canvis com la gestió publicocomunitària (en contraposició a la gestió publicoprivada) o la reconversió de sectors nocius, com la indústria militar.
2. Polítiques per a la sostenibilitat de la vida. Aquí podem aprofundir una mica més en recursos per garantir la satisfacció de necessitats bàsiques (serveis públics, rendes, equipaments...); mesures per ampliar i controlar el compliment dels drets laborals; i propostes per defamiliaritzar i defeminitzar les cures; a més de tot el que té a veure amb un benestar i salut integrals (urbanisme feminista, resiliència davant emergències, reconeixement de la diversitat, etc.).
3. Polítiques per impulsar la transició cap al decreixement. Aquest objectiu té a veure amb la implementació de mesures per a la contenció (contra el sobreconsum, per a la relocalització, fiscalitat justa, etc.), però, així mateix, amb establir vies per a una transició planificada democràticament, impulsant formes de democratització de l'economia i per al reequilibri territorial. A més, aquestes polítiques hauran de garantir que no es repeteixen lògiques colonials i que es transformen les lògiques d'intercanvi internacional.
4. Polítiques per restaurar els vincles cos-territori i reparar els deutes. Aquest bloc també el podem dividir entre les mesures destinades a promoure la reconexió i la cura dels ecosistemes que ens sustenten (custòdies col·lectives del territori, reconeixement de sabers, etc.) i les mesures destinades a posar fi a l'espoli i l'externalització d'impactes, que inclouen la reparació dels deutes, l'accés a la justícia i l'afebliment de les estructures patriarcals i colonials.

¹⁶ Aquestes propostes sorgeixen d'un treball que vam elaborar conjuntament amb l'àrea d'ecofeminismes de Greenpeace Espanya.

AMPLIAR EL DEBAT: PROPOSTES SOBRE LES POLÍTIQUES DE TRANSFERÈNCIA DE RENDES

Existeix un debat de llarg recorregut entre sectors de l'economia crítica sobre si la manera de garantir ingressos per sostenir una vida digna hauria de prendre la forma del “treball socialment necessari garantit” o si, per contra, el model s'hauria de basar en una “renda bàsica universal garantida”. No pretenem entrar aquí en aquest debat, però sí que ens sembla interessant recuperar un debat històric dels feminismes referent a la reivindicació d'un salari per al treball domèstic o un salari de cures, ja que es tracta d'un debat que, tot i que en els anys setanta i vuitanta va ser força intens, ha quedat bastant oblidat, malgrat que algunes de les propostes que es van fer llavors s'estan tornant a plantejar actualitzades i adaptades als debats actuals.

Corinna Dengler (2024) ha fet una bona anàlisi d'aquest recorregut des de la mirada del decreixement. En la seva anàlisi recupera les propostes de la campanya “Wages for Housework” (salaris per al treball domèstic) que es va originar als Estats Units en els setanta i es va estendre per altres països, com

Itàlia o el Regne Unit, impulsada, entre d'altres, per Mariarosa Dalla Costa, Selma James i Silvia Federici. Dengler afirma que aquesta campanya no es basava exclusivament en una simple demanda monetària, ja que no es tractava d'aconseguir que efectivament es retribuís tot el treball domèstic no remunerat, sinó que plantejava una estratègia per visibilitzar aquest treball i demostrar que es necessitaria una transformació radical del sistema capitalista per poder pagar-lo.¹⁷

Algunes de les crítiques que va rebre aquesta campanya van ser, en primer lloc, el perill que, a través de l'establiment d'una renda, es consolidés la feminització de les cures. La mateixa Federici responia, no obstant això, que era precisament el contrari, que remunerar aquests treballs seria una manera de visibilitzar-los i començar a desmuntar la seva “feminització”. D'altra banda, des dels feminismes negres i antiracistes es va criticar que es posés el focus només en els treballs de cures no remunerats, al·legant que això invisibilitzava les dones assalariades, moltes de

¹⁷ Aquesta reivindicació se sostenia en una reinterpretació de les tesis marxistes que va portar les feministes materialistes a afirmar que el treball reproductiu es podia equiparar a un treball productiu, ja que amb el treball de cures s'estava produint “mà d'obra” necessària per al mercat, d'aquesta manera la “mà d'obra” s'equiparava a una mercaderia, és a dir a un valor de canvi. No obstant això, des de la teoria de la reproducció social es defensa que “el treball domèstic produeix valors d'ús, no valors de canvi i, per tant, no produeix directament plusvàlua”. En concret Ferguson planteja que “‘possiblement’ el treball domèstic compta amb un mode de producció propi, que opera d'acord amb una lògica pre —o no— capitalista”, la qual cosa el fa especialment interessant per reivindicar-lo com un espai per confrontar el capital, no per buscar-hi formes de reconeixement dintre del sistema.

les quals treballen en sectors que són feminitzats i precaritzats, fet que la campanya no abordava. Finalment, una altra de les crítiques feia referència a la necessitat de monetitzar aquests treballs per aconseguir la seva valoració. Aquest és el punt que ens interessa discutir aquí, des d'una perspectiva decreixentista.

En primer lloc, cal tenir en compte que l'aposta pel salari domèstic sorgia d'una anàlisi del treball de cures que l'entenia com a treball productiu, és a dir, que equiparava la “producció” de mà d'obra amb la producció de béns per al mercat. En aquest sentit, es considerava que la reivindicació d'un salari permetia incorporar les treballadores de la llar a les lluites de classe. Tot i això, com es va demostrar més endavant amb les vagues feministes, existeixen altres maneres de reivindicar aquests sectors com a part de la lluita de classes. En les vagues feministes vam trencar la divisió entre assalariades i no assalariades, entre treballs productius i reproductius, ja que totes les dones (en el sentit més ampli del terme) eren cridades a la vaga.

Per tant, podem dir que visibilitzar i reconèixer el treball reproductiu no necessàriament implica convertir-lo en un treball assalariat. Des de la teoria de la reproducció social es planteja, per exemple, el potencial estratègic que suposa partir de les característiques pròpies d'aquests treballs no productius, els treballs de subsistència (com diria Mies), per tensionar les dinàmiques pròpies del capitalisme. En paraules de Ferguson, Bhattacharya i Farris (2021):

“El capital encara tendeix a dominar els processos de treball ‘improductius’ implicats en la creació de vida. Però només ho pot fer indirectament. La lògica i la dominació de la creació de valor capitalista poden afectar i afecten el temps, el lloc, el ritme i la velocitat del treball reproductiu social a les es-

coles i hospitals públics, a casa i a la comunitat. Però no sotmet aquest treball als càlculs de la producció de valor de la mateixa manera que ho fa, per exemple, amb els processos laborals a McDonald's o Amazon. [...] El treball en general es resisteix a la subsumpció total per part del capital, precisament perquè no hi pot haver treball sense vida —sense un ésser humà viu, les necessitats vitals del qual poden imposar-se i s'imposaran una vegada i una altra al capital”.

I és aquesta possibilitat d'insubordinació dels treballs considerats “no productius” el que els fa un lloc clau per a la resistència i per visibilitzar les contradiccions del capitalisme, fet que no passa necessàriament per la reivindicació d'un salari, sinó més aviat per transformar el model productiu i aconseguir condicions dignes per poder dur a terme aquestes cures: reducció de la jornada laboral, més serveis públics, entorns habitables, xarxes comunitàries, transport públic, etc.

En segon lloc, tornant a la proposta de monetitzar aquests treballs per revalorar-los, Dengler (2021) adverteix que, malgrat que aquestes reivindicacions permeten demostrar el paper imprescindible que juga la desvaloració de les cures per al funcionament del sistema, no deixa de ser una reivindicació que manté el que és monetari com a forma de reconeixement social. A més, recupera la idea de Fraser (2016) de les “lluites pels límits” (*boundary struggles*), un concepte que fa referència a com les lluites per la reproducció han aconseguit desplaçar els límits que separen el que és productiu del reproductiu. Planteja que la via de la monetització suposa passar alguns d'aquests treballs, fins ara considerats no productius, a l'altre costat d'aquest límit —al costat del productiu, igual que s'ha fet, per exemple, amb la mercantilització dels serveis

ecosistèmics a través dels esquemes de compensació d'emissions de carboni. En canvi, planteja que altres propostes basades en els "comuns de cures" (*caring commons*), referits a les cures exercides per l'Estat, però també a escala comunitària de manera no mercantilitzada, podrien servir no només per moure el límit, sinó per directament dissoldre'l.

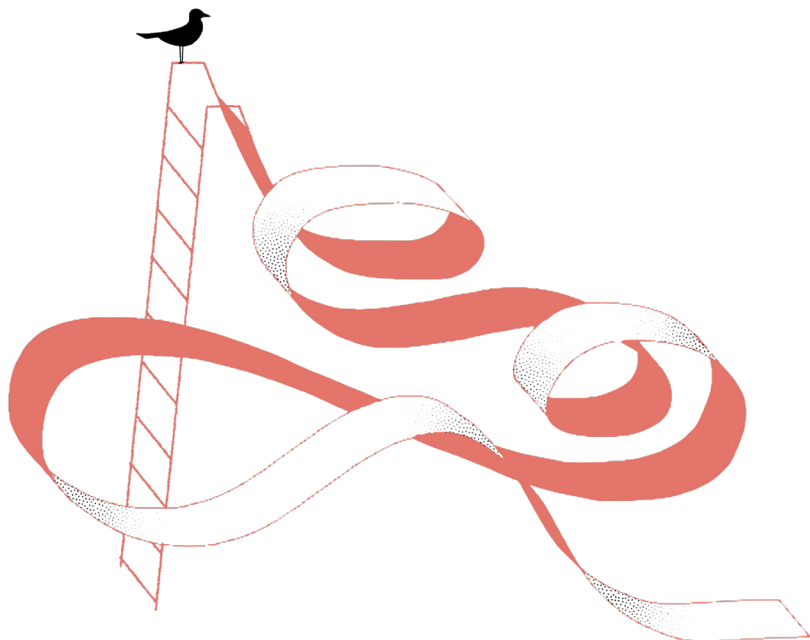
En aquesta línia, Verónica Gago planteja, a partir de l'experiència argentina, la importància que ha tingut la valoració del treball reproductiu en les economies populars, com a espais on es pot veure una manera de dissolució d'aquests límits, ja que la seva configuració no encaixa completament en allò assalariat, però sí que hi ha rendes; tampoc en el que és familiar, encara que continuen tenint un paper fonamental les dones, a més de cobrir àmbits reproductius (com els menjadors comunitaris), però també productius (com els tallers tèxtils, per exemple).

"Aquesta valoració té a veure amb el desbordament d'aquestes tasques més enllà dels confins de les llars. Aquest desbordament és per efecte de la crisi que va desestructurar els 'caps' masculins de les llars per l'atur massiu. Però, sobretot, aquest desbordament és efecte de la politització de la crisi mitjançant dinàmiques organitzatives comunitàries i populars." (Gago, 2019)

Finalment, cal dir que continuen existint sectors del feminisme i l'ecofeminisme que, actualitzant les propostes del salari domèstic, defensen una renda de cures, que serveixi per reconèixer i retribuir totes les feines de cura (incloent-hi les comunitàries i territorials). Una de les seves defensores és Selma James, fundadora de la Campanya *Wages for Housework*. A més, aquesta proposta es va incorporar en el Nou Pacte Verd per Europa que va redactar el moviment Diem25.

Stefania Barca, que va participar en les nostres trobades, defensa aquesta mesura i la va explicar així: "La proposta de la renda de les cures diu que la reproducció no és un cost, sinó el que produeix el benestar. Si posem el benestar al centre del sistema econòmic, tot canvia, canvia la valoració, ja no es valora la mercaderia, sinó la cura (més enllà de si la fan dones o tothom)". També va plantejar que "hi ha riscos com la mercantilització de la cura, però el capitalisme ja ho està fent (privatitzacions de l'educació, la salut, cures domèstiques terciaritzades i precaritzades...). I, en tot cas, va afegir, seguint les propostes de Mary Mellor, que "els diners no són el mal, sinó un mitjà (com la tecnologia), i l'important és què en fem. Des d'una perspectiva feminista cal canviar la manera d'usar els diners, com el servidor i no el patró".

REPTES I ESTRATÈGIES PER HACKEJAR EL CREIXEMENT I FER FRONT A LES CRISIS

Fins aquí hem vist com decreixement i ecofeminisme es poden nodrir mútuament per ampliar les crítiques al creixement i el capitalisme, així com per proposar horitzons alternatius. Però aquest diàleg, si no abordéssim els “com”, ens quedaria coix. És per això que ens sembla important plantejar-nos com, des dels ecofeminismes, podem ajudar a hackejar el creixement i caminar cap a aquests altres horitzons.

En la sessió que vam dedicar a debatre sobre estratègies, *Flora Partenio* ens va fer una invitació a organitzar-nos i aliar-nos, inspirada en l'estratègia de les “Quàdruple A” de Dieter Rucht, que planteja quatre accions: “Abstenció, atac, alternatives i adaptació”.¹⁸ En concret va proposar combinar:

1. L'abstenció davant del sistema ecocida, és a dir, escapar del capitalisme.
2. L'atac (boicot o alerta), per exemple, mostrant les conseqüències del creixement econòmic desmesurat o accionant amb mobilitzacions als carrers i amb accions directes.
3. Les alternatives construïdes basant-se en el comú (emfatitzant això davant de les sortides individuals).
4. I l'adaptació (domar al capitalisme), per exemple, utilitzar les seves plataformes, com les xarxes socials, per tenir més visibilitat.

A més, a les converses van sortir molts altres temes relacionats amb les estratègies. Seguint les Quatre A, vam veure clara la necessitat d'organitzar-nos en diferents plans, connectats entre si, des de la construcció d'alternatives que ens permetin sos-

¹⁸ Ressona amb la proposta d'Olin Wright: “Aixafar, escapar, erosionar i domesticar el capitalisme”. Recuperada per Kavada, A. *et al.* (2023) i Partenio, F. (2024)

tenir-nos i escapar una mica d'aquest sistema ecocida fins a l'organització sindical, de barri o comunitària per poder sostenir conflictes contra el capital. Per exemple, lluites contra el rendisme immobiliari, les empreses extractives o les que espremen la nostra força de treball, i també per guanyar noves lleis o batalles judicials que puguin donar petites victòries que ens ajudin a continuar avançant cap a les propostes de decreixement ecofeminista.

En aquest sentit, encara que escapa dels objectius d'aquest quadern fer una anàlisi exhaustiva dels àmbits estratègics en els quals es donen aquests conflictes (especialment tenint en compte que dependran molt de cada context i formes organitzatives), pensem que sí que hi ha algunes claus que ens poden ser útils per proposar estratègies. Aquestes claus, que pensem des d'una mirada ecofeminista, són, en primer lloc, l'organització en diferents escales espacials i temporals; en segon lloc les aliances, pensades especialment perquè ens permetin sortir de l'àmbit purament feminista o feminista-mobilitzat; en tercer lloc, les narratives que utilitzem per conscienciar i mobilitzar, en concret com construir una narrativa entorn del decreixement ecofeminista que ens serveixi per arribar a la gent i com traduir les teories en propostes tangibles; i, finalment, l'internacionalisme, entès com la construcció de ponts entre lluites, cosa que ens interessa especialment per pensar com confrontar conjuntament l'avanç de les extremes dretes i la crisi ecosocial a escala global.

COMBINAR ESCALES TEMPORALS I ESPACIALS

Com a feministes i ecofeministes sabem que el que és personal és polític, que no podem intentar desmuntar el sistema creixentista i capitalista només atacant-lo per dalt, que les lluites i transformacions han d'anar del que és més quotidià al més estructural. A més, tenim clar que ja no acceptarem plantejaments de transformació que deixin “per a més endavant” el que es considera “no urgent”. Per nosaltres no hi ha uns plans d'opressió més urgents que uns altres i tampoc tenen cabuda les crides a sacrificar-se ara per a un futur millor. Hem vist com les estratègies d'organització més eficaces són aquelles capaces de resoldre les urgències del moment (accés a terra, sostre, llum, alimentació, educació, cures...), sense renunciar a continuar lluitant per aconseguir transformacions més profundes.

Sobre tot això vam debatre bastant i van sortir moltes reflexions interessants. Reconeixiem, per exemple, que una part important de les iniciatives de lluita i orga-

nització, així com les esquerdes per aconseguir arribar a més gent, tenen relació amb la socialització dels malestors. Aquestes lluites generen un mapa de les necessitats que no està satisfent l'actual sistema o el mercat, i un dels reptes és donar valor a aquestes lluites col·lectives i teixir aliances i suports (*Alba del Campo*). A més, aquestes lluites concretes ens mostren el camí per fer que el decreixement sigui “tangibile a una escala temporal i territorial” (*Eva Vilaseca*). El fet que sigui “tangibile”, que el puguem tocar, apreciar en les nostres vides i entorns concrets, ens obre dues dimensions: d'una banda, el repte de plantejar “enfocaments vius” que es puguin adaptar i territorialitzar en cada context; i, de l'altra, la possibilitat de començar a construir un altre present al qual volem anar, perquè les propostes no es quedin en un pla eteri (*Eva Vilaseca*). Com deia *Viviana Espinosa*: “exemple, exemple, exemple”.

En relació amb la qüestió dels temps, recuperem una idea de *Sabrina Fernandes* (2023), que afirma que “la transició ecològica només guanyarà aquesta carrera *contra el temps* si també *genera temps* mitjançant la reordenació de la producció i els entorns en què vivim”. Això és, no podem perdre de vista les urgències (de la crisi ecològica, però tampoc de la crisi de cures i les recomposicions en les extremes dretes, afegiríem nosaltres), necessitem transformacions profundes, i, a més, maneres de guanyar temps, d'anar transformant la realitat en els àmbits en els quals puguem. Guanyar temps com a manera de parar l'acceleració constant, reduir les jornades laborals, per exemple. Posar el focus en el present per desmuntar les promeses del creixement. *Paz Aedo* posava l'exemple del rebuig a la nova Constitució a Xile, que és molt esclaridor sobre la necessitat de tenir mirada llarga sense oblidar el present. Ens explicava que la nova Constitució va ser redactada pensant a “moure els marges del possible, córrer les fronteres del paradigma neoliberal dominant”, però que no va aconseguir convocar a un sentit compartit de societat, marcada per preocupacions urgents i quotidianes associades a la crisi múltiple.

En la mateixa línia, *Raquel Gutiérrez* utilitza una metàfora molt útil per explicar que “subvertir la relació del capital” no suposa destruir-la, sinó dissoldre-la en les nostres pròpies vides:

○ “Es tracta al mateix temps que el tren no pugui tornar a començar a caminar; de dissoldre la seva possibilitat mateixa de marxa; encara que també es tracta que sigui possible viure fora del tren, creant nous termes i condicions per a la reproducció general de la vida. Es tracta, així mateix, que els sabers i pràctiques abans ocults i negats adquireixin el seu lloc de primera importància per produir les condicions materials de reproducció de la vida social” (*El Apantle*, 2019).

Aquesta manera de combinar la impugnació total al sistema (frenar el tren), amb la construcció d'alternatives i resistències concretes (que sigui possible viure fora del tren) és una manera de treballar molt ecofeminista. Atorgar valor a les resistències i les experiències concretes del present ens porta a una altra manera de pensar per entendre que el col·lapse no és el futur, sinó que ja està passant ara; i no pensar-ho en termes apocalíptics, sinó en termes de les resistències que es donen. La mestra comunitària *Guadalupe Záyago* (Morelos, Mèxic), sempre ens diu que el significat de

l'esperança és “espera en moviment”, no es tracta d'esperar canvis que no sabem si arribaran, sinó de desplegar tot el potencial de canvi aquí i ara.¹⁹

Transformar des de la quotidianitat ens sembla fonamental, però com deia *Mariona Zamora*, necessitem espais que ens permetin “aixecar el cap”. Per tant, el repte seria “trobar el fil entre les dimensions micro, meso de la política local i macro polítiques d'estat, etc.” (*Elba Mansilla*). Enfortir les xarxes que sostenen la vida als territoris, pobles i barris, organitzar-nos en lluites sindicals, veïnals i de defensa del territori, i, al seu torn, generar aliances més àmplies.

ENFORTIR I TEIXIR NOVES ALIANCES

Silvia Rivera Cusicanqui (2018) ens diu que necessitem “*corazonar* i pensar en comú, per poder enfrontar el que ve”, però entre qui, en quins espais? Per respondre a aquesta pregunta partíem de reconèixer al subjecte feminista com un subjecte en contínua transformació i ampliació. A més, compartíem que, malgrat que encara no hi hagi un moviment consolidat, “des dels ecofeminismes s'està creant un paraigua per a moltes dones, més enllà de les esferes en les quals s'estiguin” (*Alba del Campo*). És a dir que l'ecofeminisme pot funcionar com un aglutinador d'activistes que s'organitzen des de diferents àmbits.

Arran de l'última onada de mobilitzacions durant les vagues feministes, Verónica Gago reflexiona sobre les transformacions del subjecte feminista. Segons ella, aquestes vagues van evidenciar la diversitat d'experiències d'exploació i extracció de valor, per la qual cosa es va plantejar la necessitat d'una nova modalitat organitzativa que donés compte de la interseccionalitat entre:

“1) el mapatge del món del treball des d'una perspectiva feminista, que permet donar un altre estatus a les economies no assalariades, 2) l'emergència d'una ecologia política des de baix que posa en joc una comprensió no liberal de la terra i els recursos en un sentit ampli perquè emergeix de les lluites a favor de la vida comunitària i 3) les lluites per justícia —enteses com una extensió del treball de cura col·lectiva.” (Gago, 2019)

¹⁹ Vam poder compartir amb ella durant la seva estada a Barcelona, emmarcada en el Programa Barcelona acull periodistes de Mèxic, de l'Ajuntament i la Taula per Mèxic.

Cal remarcar que ens trobem en un moment de confluència entre els feminismes de classe, i les seves demandes per la transformació del model reproductiu/productiu i la cerca de justícia, i els ecofeminismes (també anomenats feminismes comunitaris o ecoterritorials) que lluiten en defensa del medi ambient i el territori. Unes lluites que ja no sols se cenyeixen als extractivismes clàssics, sinó que s'estenen als entorns urbans, amb les conseqüències de l'especulació o la turistificació, per exemple.

A més, en els últims anys van prenent força els plantejaments transfeministes i l'activisme *queer*, entès com un activisme dissident del col·lectiu LGBTI, que ressona en molts dels plantejaments ecofeministes. Com explica Joana Bregolat (2020):

“Aquests activismes fan una crítica a la naturalització dels binomis oposats i jerarquitats com a home/dona, hetero/homo, raó/naturalesa, entre altres; plantegen una resistència a la normalització dels seus cossos, sexualitats i vides, tornant-se transfronterers i vindicant el potencial subversiu de les seves experiències per qüestionar l'ordre social, polític, econòmic i cultural [...] venen a dotar-se d'una veu pròpia on la categoria dona es queda petita per a tot el que representen.”

En els nostres debats reconeixiem aquest teixit d'activismes que ja estan confrontant l'heteropatriarcat i els atacs al territori, i reconeixiem, a més, la necessitat d'anar més enllà d'aquests espais. Aconseguir teixir aliances entre diferents àmbits de lluita, també entre aquells que poden ser vistos com a oposats (ecologisme i pagesia, per exemple) o aquells inesperats, com sindicalisme i activisme *queer*. En aquest sentit, *Maristella Svampa* afirmava que “l'esquerda que hem d'anar obrint ha d'anar encaminada cap a les classes dominants, que són analfabetes econòmiques, però, a més, hem d'incidir cap avall (sindicats, per exemple)”, i Blanca Valdivia ens recordava que els primers moviments ecologistes eren de classe treballadora, per la qual cosa seria interessant recuperar aquestes genealogies.

Així mateix, vèiem necessari pensar estratègies per desbordar els espais clàssics d'organització i estar atentes als conflictes i tensions que produeixen nous subjectes de lluita, com la crisi d'habitatge, la turistificació o la crisi de la pagesia, per organitzar-nos i mobilitzar-nos basant-nos-hi (*Eva Vilaseca*). Vam debatre molt sobre com construir aquestes aliances, assumint que per poder teixir aliances entre subjectes tan amplis i diversos necessitem fugir del sectarisme i buscar maneres de trobar-nos. A tall d'exemple, *Cristina Alonso* ens va interpel·lar a abordar també els temes complexos, o que ens fan por perquè normalment s'han tractat des d'altres enfocaments que no compartim, i posava l'exemple de les maternitats, que en general s'han polititzat des de mirades essencialistes i conservadores, però que necessitem polititzar des de posicionaments crítics, escoltant altres experiències i visibilitzant la seva diversitat.

Necessitem molta generositat i assumir la incomoditat per poder generar aquestes aliances, treballar els “egos” col·lectius (*Eva Vilaseca*) i sortir dels espais més esperats, per acostar-nos des d'aquesta incomoditat (*Joana Bregolat*). I, com a contrapunt, va sobrevolar la pregunta sobre quins límits posariem per teixir les nostres aliances, un tema que continuarem debatent en relació amb les extremes dretes.

Coincidem en la idea que un espai clau per generar aquests diàlegs improbables és la quotidianitat, el territori. Com explicava *Nerea Ramirez*, es tracta de “fer-nos càrrec col·lectivament del que passa al nostre voltant”. Per exemple, assureu'ns a parlar amb les mares del col·le, “en aquesta quotidianitat crec que és més fàcil que aflorin aquestes xarxes més diverses i improbables, que ens permetin trobar altres respostes” deia. També *Mariona Zamora* reconeixia que “treballar des de la quotidianitat et permet sortir de les bombolles”. I *Viviana Espinosa* afegia que “moltes vegades la gent el que necessita és una escolta, que et donin un lloc”.

D'altra banda, una discussió que va recórrer els nostres debats va ser la d'intentar entendre què hi havia darrere d'una pregunta força comuna en els espais d'esquerra: com arribem a la gent? Per respondre a aquesta pregunta *Gabriela Vélez* ens interpel·lava: “Qui són els altres? Les persones ja tenen veu, no cal donar-li la veu a ningú, cal obrir-los espais. Repensar què és per a nosaltres l'altra, algú a qui hem de salvar?”. Una reflexió que coincideix amb la interpel·lació de Rivera Cusicanqui (2018, p. 69) a “treballar des de les esclotxes i les esquerdes que obre el sistema, però sense tenir pretensions missioneres, que és el que sempre ha destacat l'esquerra ben pensant”.

Seguint aquest fil, *Gabriela Vélez* plantejava que “cal repensar qui és l'experta”, i afegia “per això ens falten narratives o ens les roben perquè estem sempre en la mateixa conversa”. Davant d'això necessitem escoltar i visibilitzar les veus situades (o expulsades a) les perifèries sense instrumentalitzar, infantilitzar o essencialitzar, reconèixer les veus col·lectives des dels seus espais de lluita.

En aquesta mateixa línia, *Joana Bregolat* ens instava a reconèixer la nostra pròpia pluralitat i diversitat, a no veure'ns com un subjecte homogeni en relació amb la classe o l'orientació sexual, per exemple. En aquest sentit, reconeixiem que “som cossos impactats de manera diferenciada, amb privilegis, etc.” (*Blanca Bayas*) i la importància que les persones en situació de classe, de renda, de temps més privilegiades assegurin la participació en tots els nivells (*Elba Mansilla*). *Aimée Martínez*, per la seva banda, ens instava a tornar a construir els llaços de confiança i revisar els privilegis. “Cal posar el cos, la ment, el desig d'obertura, la confiança no es construeix només a través de les idees, sinó del que és concret. [...] No es tracta de culpabilitzar-nos, però sí de tenir-ho molt present, entenent realment el dolor i la ferida de l'altra”. “Que el meu dolor i la meva situació no em facin pensar que el teu dolor és menys”, afirmava citant *Manual ecofeminista contra el poder corporatiu*.

Pel que fa a la construcció de xarxes comunitàries, tanmateix, hem de reconèixer que la comunitat no està exempta de tensions, especialment quan s'enfronten diferents formes de sotmetiment i discriminació, per tant, tampoc podem caure en la seva mistificació. Com afirma *María Paz Aedo* (2022): “La micropolítica quotidiana crea mons possibles i paradoxals, i no sabem quins d'aquests mons, ni quan, aconseguiran desbordar el consens per transformar o almenys interferir en l'agenda. Només sabem que a vegades ocorre”.

NARRATIVES

Mentre que arreu del món la ultradreta va guanyant espais imposant la idea que “la vida només tira endavant si és de manera individual, de manera emprenedora” (*Flora Partenio*), ens preguntem com construir contranarratives? Com donar la batalla cultural per contraposar els seus discursos d'odi amb propostes de transformació i explicar que les sortides només funcionen si són en comú? *Blanca Valdivia* insistia en la importància de la batalla cultural, perquè si pensem en un futur més just “hi haurà gent que hi haurà de perdre” i “aquí està la bretxa de l'auge de l'extrema dreta”.

També com buscar un llenguatge que funcioni, ja que com deia *Gabriela Vélez* “no estem responent a les necessitats de la gent, no estem parlant el seu idioma, estem construint alternatives sense comunicar-nos amb la gent”. En la mateixa línia, *Ariadna Tremoleda* va plantejar que “el capitalisme es ven molt bé i nosaltres molt malament. El capitalisme es ven superbé, però només et planteja aquestes falses comoditats basades en unes necessitats que no són gens autèntiques”.

Un primer escull que trobem és el repte de visibilitzar les urgències del canvi climàtic, de les crisis múltiples, sense afavorir un discurs catastrofista que encara generi més paràlisi i negació. Instalar la idea d'urgència (la necessitat de canvis d'arrel i ràpids) sense caure en els relats més pròxims a l'economia de guerra (*Amaia Pérez*). Com deia *Elba Mansilla*: “Les feministes ens hem reapropiat de la ràbia per convertir-la en una energia transformadora, i ara hem d'aprendre a bregar amb la por perquè no sigui immobilitzadora i es pugui convertir en una energia creativa”. *Rosana Cervera* plantejava que “cal ser capaces de construir agència, estimular o animar altres companyes, no estar sempre a la defensiva”.

La clau que trobàvem per a això és “pensar el present com el lloc de l'esquerra” (*Paz Aedo*). Normalment, estem enfocades en el futur, però com ens va ensenyar *Rebecca Solnit* en *Un paraíso en el infierno*, hi ha un potencial molt gran d'autoorganització i resistència també en l'emergència, en la urgència del moment. En aquest sentit, vam reflexionar sobre la importància de “trobar maneres d'amplificar el que passa en el present, que ens faci pensar que altres futurs són possibles” (*Nerea Ramirez*). I *Aimée Martínez* ens va recordar la importància de treballar la gratitud, “sembla que mai s'està satisfet amb el que s'està fent, i així no ens cuidem”, va afirmar.

Paz Aedo (2021) ho expressa així:

“L'art de combinar elements ‘para que adentro nazcan cosas nuevas’, com diu la cançó, pot ajudar-nos a travessar la por, el dolor, la ràbia i la tristesa, sense eludir-les ni ser consumides per elles. Enmig del col·lapse civilizatori-socioecològic i en plena foscor, necessitem sostenir-nos en els múltiples i quotidians actes que conformen aquesta força col·lectiva, vital i insondable, que ens ha permès sobreviure a l'extermini i la violència. Contra tot pronòstic, en aquest univers de possibilitats múltiples, la vida existeix.”

D'altra banda, pensar aquesta aposta des dels ecofeminismes ens permet ampliar “les potencialitats de l'ecosocialisme, i també del feminisme, posar damunt de la

taula la crisi ecològica i de la sostenibilitat de la vida” (Joana Bregolat). Per això ens sembla fonamental plantejar en el debat públic les nostres anàlisis de la crisi sistèmica, confrontant tant el que és més conjuntural com l’estructural. Sortir així de la “visió túnel” que només es fixa en alguna de les dimensions de la crisi per a trobar solucions integrals.

A continuació, continuem aprofundint una mica més en com construir una narrativa ecofeminista i decreixentista.

ENS FUNCIONA EL CONCEPTE ‘DECREIXEMENT’?

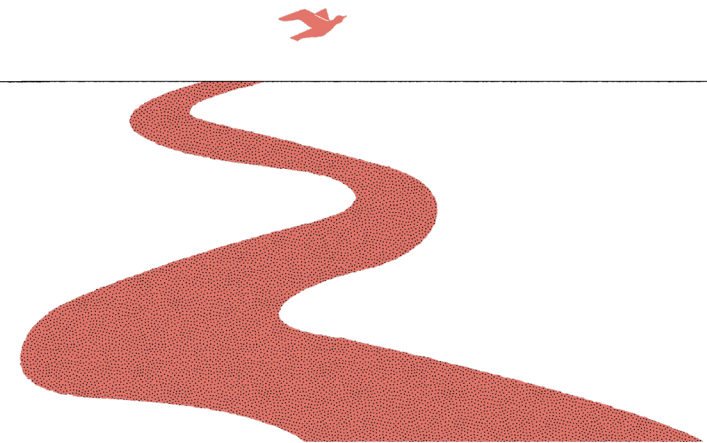
Com dèiem en la introducció, algunes de les participants en els debats van plantejar dubtes sobre el difícil encaix de la narrativa del decreixement, especialment al Sud global, però fins i tot al Nord global. *Eva Vilaseca*, per exemple, es preguntava si és útil políticament com a concepte, entenent que és una proposta de transformació desitjable, però que potser necessita altres conceptes per poder promoure-la. A més d’advertir que aquestes narratives són percebudes com “un discurs acadèmic amb poder polític que es desenvolupa des de l’espai urbà, molt focalitzat a pensar un model per al camp sense el camp” (*Elba Mansilla*). En aquest sentit, plantejàvem que “hauríem de buscar el nostre propi vocabulari des del lloc on estem lluitant i posicionant-nos” (*Gabriela Vélez*).

També es va plantejar que “decreixement” és un concepte que ens limita. Encara que, d’altra banda, reconeixíem que “més enllà del terme, el més important és el contingut polític que hi ha darrere” (*Amaia Pérez*), i coincidíem que “seria interessant plantejar què significa el decreixement de les nostres economies, tenir unes vides més lentes, reorganitzar les nostres maneres de viure, per generar polítiques de futur, etc.” (*Eva Vilaseca*). En aquesta línia, pensem que s’hauria de posar èmfasi en la possibilitat d’aconseguir “una vida bona per a tothom”, de garantir mínims vitals, alguna cosa que ens ajudés a arribar a altres col·lectius que no connecten amb un discurs ecologista. Cal posar èmfasi, per tant, en l’objectiu de fons: garantir les necessitats bàsiques de tothom sense dependre del creixement de l’economia, una cosa molt allunyada a la recessió generada per un col·lapse del sistema.

En aquesta línia, *Amaranta Herrero* plantejava que des d’una perspectiva ecofeminista caldria assumir la situació de col·lapse, i afegia: “el decreixement no és una qüestió d’opinió, estem en una situació de translimitació planetària, el decreixement es produirà sí o sí.”. llavors la pregunta seria “Com es produeix aquest decreixement?, és desenfrenat o s’acompanya de principis de justícia ecològica, que incorpora dimensions internes, socials, etc.?”, que seria precisament el que proposen les teories del decreixement. Com afirmen els autors del llibre *A favor del decrecimiento*:

“El decreixement no és una privació forçada, sinó l’aspiració d’assegurar a tothom prou per poder viure amb dignitat i sense por, experimentant l’amistat, l’amor i la salut; una societat on poder donar i rebre atenció, i gaudir de l’oci i de la naturalesa” (Kallis, *et al.*, 2022).

En aquest sentit, pensem que la noció de decreixement ha d’anar acompanyada d’altres propostes i conceptes que poden fer aquests projectes desitjables per a més gent, un Bon Viure col·lectiu, per exemple, basat en enfocaments territorialitzats que revisin les matrius colonials (*Alejandra Durán*). Encara que també hi va haver altres veus que van plantejar que desgraciadament les paraules que marquen un “desig” són més fàcilment cooptades, “la sostenibilitat de la vida”, per exemple. I per això es plantejava que, encara que siguin conceptes potents que no cal abandonar, està bé que es combinin amb la reivindicació del decreixement, que és més difícilment cooptable, perquè defineix un horitzó que és clarament incompatible amb el capitalisme.

PER SABER-NE MÉS: REDUIR CONSUMS I AMPLIAR EL BENESTAR

Estudis científics han demostrat que és possible implementar polítiques de gestió de la demanda, és a dir, polítiques per reduir els consums de materials i energia pensades per reduir l'emissió de gasos d'efecte d'hivernacle, alhora que aquestes polítiques tenen efectes positius en relació amb el benestar de la població

(Creutzig *et al.*, 2022). Alguns exemples són les mesures per reduir el transport privat en entorns urbans, que permeten millorar la salut, gràcies a la disminució de la contaminació tant de l'aire com acústica; l'eficiència energètica dels habitatges o els canvis cap a dietes més saludables i amb menys proteïna animal.

COM COMUNIQUEM LA NECESSITAT DE DECREIXER?

En les nostres converses hi va haver consens en la importància de cuidar la manera de comunicar, per fer desitjable la narrativa i aconseguir que sigui compartida. Per això, un primer pas és no centrar el discurs en un decreixement individual o exclusivament vinculat al consum, sinó interpel·lar el model productiu i econòmic en general. Això no significa que no ens qüestionem les lògiques de consum, però es tracta de no fer-ho només des de la lògica de la responsabilitat individual.

A més, cal plantejar narratives que permetin polititzar els malestars quotidians, que visibilitzin i reconeixin la vulnerabilitat. I que s'atreveixin a fer preguntes complexes, com la que ens va llançar *Astrid Agenjo*, que ens va convidar a preguntar-nos pels beneficis que encara ens genera el creixement econòmic i si ens veiem capaces de renunciar-hi. Aquesta pregunta és important perquè, encara que en un pla teòric plantejarem que és possible viure bé amb moltes menys necessitats, això cal aterrar-ho en les vides concretes, i segurament es generaran conflictes, perquè significarà que els qui tenen un nivell de vida insostenible l'hauran de canviar. Si bé és cert que aquests canvis, acompanyats de transformacions estructurals, seran més fàcils d'assumir que si els plantejarem només des d'un pla individual. Pensem, per exemple, en els canvis en la mobilitat, molt més senzills si es compta amb infraestructures per a la mobilitat a peu, amb bici o transport públic per terra.

Així mateix, ens adonàvem que perquè es vegi la necessitat d'autocontenció necessitem fer-nos càrrec dels impactes que generem, i per a això necessitem trencar la desconexió que sovint tenim respecte a les realitats materials que sustenten les nostres formes de vida, així com les conseqüències que generen. Aquesta desconexió és especialment forta en els entorns urbans, on no som conscients d'on provenen els recursos que utilitzem (aigua, alimentació, energia...); però en general en tot el Nord global que manté un model productiu i de consum sustentat per l'espoli d'altres territoris i l'explotació de mà d'obra llunyana. Necessitem "ruralitzar" les ciutats, com planteja *Vanessa Freixa*, per restaurar el vincle amb els ecosistemes que ens sostenen, promoure horts urbans, renaturalitzar els territoris periurbans, teixir vincles amb la pagesia que ens alimenta..., i, a més, construir comunitats diverses, que ens permetin entrar en contacte amb realitats diferents. Per tant, més enllà de les narratives i els discursos, necessitem construir des dels fets vivencial i relacional.

Finalment, encara que advoquem per assumir els conflictes i les preguntes complexes i no defugir-les, i encara que pensem que els qui més tenen més s'hauran d'ajustar, pensem que no és estratègic que el decreixement s'associï a la idea de la renúncia, en tot cas s'hauria d'associar a la redistribució. Un element per construir una narrativa decreixentista que no es basi en la renúncia és el de la suficiència, plantejada anteriorment. Amb aquesta idea desactivem una de les pors que s'activa quan parlem de decreixement: que s'acabin aplicant encara més ajustos a la gent que ja té dificultats per arribar a fi de mes.

NARRATIVES FEMINISTES CONTRA EL CREIXEMENT

No tenim una proposta tancada sobre quina seria la nostra manera de defensar el decreixement, però sí algunes claus sobre com construir propostes que responguin a una lectura feminista de les crisis, que puguin ressonar amb les realitats que viuen les persones encarregades de sostenir la vida de les seves famílies i comunitats.

El primer de tot seria exercir la disciplina de l'esperança, com diria Angela Davis, és a dir, no projectar només discursos catastrofistes que no deixen espai per imaginar altres realitats. En aquest sentit, posàvem èmfasi en la importància de comunicar tot allò que guanyàriem en un model decreixentista, per exemple, la fi dels conflictes territorials generats per l'especulació i els megaprojectes, la possibilitat de mantenir vides arrelades en un territori sense la por al desplaçament. També es pot remarcar la possibilitat d'experimentar una nova forma d'abundància, vinculada a l'accés no privatiu a béns comuns, com l'espai públic, els serveis públics, la terra..., així com la disponibilitat de temps per al descans, les cures o el treball comunitari.

Pensem, a més, en la importància de donar valor a les pràctiques que estan funcionant, les experiències d'èxit, i els espais organitzatius que ja existeixen. A l'Estat

espanyol, per exemple, des de l'àrea ecofeminista d'Ecologistes en Acció han cartografiat moltes iniciatives ecofeministes en el mapa "Trenzando cuidados". Encara que hem de ser conscients que partim d'una derrota històrica, de falta d'imaginaris alternatius al capitalisme (*Joana Bregolat*) i que, per tant, necessitem molt més que mapatges i experiències aïllades, necessitem espais d'articulació amplis, que ens permetin projectar altres horitzons a curt, mitjà i llarg termini.

En segon lloc, construir plantejaments que no ens prenguin agència, que reconeguim el poder que tenim a les nostres mans, sigui per construir col·lectivament vies per resoldre les necessitats de manera directa, sigui per bloquejar i confrontar aquells actors que ens ataquen. Una reivindicació que és especialment important pensant en sectors als quals de manera sistemàtica se'ls pren veu, dones, diversitats sexuals, pagesia, població migrant, etc. A més, aquest plantejament busca reivindicar altres cultures de militància o activisme, que s'allunyin de la militància heroica i sacrificada, només accessible per a uns pocs, i que, en canvi, afavoreixin espais d'articulació diversos, en els quals la vida no s'ha de deixar a un costat; espais que puguin combinar la resolució de necessitats col·lectives amb la lluita per la transformació més estructural.

Finalment, plantegem la importància de permetre'ns moments de celebració, de trobada des d'altres llenguatges com la música o l'art. Com expliquen des de la Iniciativa Mesoamericana de Defensoras, a partir de l'experiència d'acompanyament de desenes de defensores del territori, els moments de gaudi no són contradictoris amb el dolor i la por. A més, l'alegria de les petites victòries, incloent-hi la possibilitat de lluitar juntes i no enfrontar-nos a les violències d'aquest sistema de forma aïllada, també ha de ser un motor de les nostres propostes d'organització.

PER SABER-NE MÉS: CONSENTIMENT PER A LA DEFENSA TERRITORIAL

Des de WoMin (2021) recuperen un concepte feminista, el consentiment, que s'utilitza per reivindicar el dret de les dones a prendre decisions sobre el seu propi cos, per ampliar-lo sobre el control del territori i els recursos na-

turals. Emfatitzen el potencial estratègic de la noció del "consentiment", com a confrontació del patriarcat i l'extractivisme.

Consideren que permet confrontar l'exclusió patriarcal de les dones en el mo-

ment de decidir en qüestions com l'extractivisme, reivindicant el seu dret a la participació en la presa de decisions que afecten els seus territoris; així com la possibilitat de confrontar l'agenda desenvolupista i extractivista, que pretén explotar els seus territoris.

"La idea del consentiment [...] situa la presa de decisions a escala local en les comunitats rurals i pageses pobres. Això és realment radical, ja que aquestes comunitats solen no tenir poder per determinar les polítiques en el sistema nacional i internacional més ampli. Quan es capacita les comuni-

tats perquè participin plenament i en peu d'igualtat en els fòrums polítics, o per reclamar el dret al consentiment, es pren poder i autoritat a l'Estat i es posa en mans de la població local." (WoMin, 2021)

A més, entenen aquest consentiment no sols com una eina legal, sinó com una estratègia que "viu i respira en les lluites"; que es construeix a través de processos d'organització local, amb apostes pel desenvolupament local i la solidaritat internacional. A més, és una via per afirmar la sobirania popular sobre el seu propi desenvolupament.

INTERNACIONALISME

Finalment, un altre àmbit per a les estratègies que va aparèixer en les nostres converses va ser l'internacionalisme. En primer lloc, reconeixiem el paper clau que ha jugat l'articulació internacional per desenvolupar campanyes conjuntes per la justícia econòmica, ecològica i feminista. Per exemple, *Flora Partenio* ens compartia diversos exemples de lluites internacionals en les quals el feminisme va fer una diferència (com les campanyes de denúncia dels deutes, contra els tractats de lliure comerç o contra la impunitat corporativa), per inspirar-nos a continuar teixint espais d'articulació en els quals, com a feministes, puguem tenir un paper important. *Júlia Granell* reconeixia que l'internacionalisme feminista ens dona "moltes claus per pensar les nocions de responsabilitats asimètriques" i fer "ressonar les lluites".

No obstant això, també ens plantejàvem com fer un pas més. Perquè a vegades aquests marcs d'acció global no tenen en compte les diferents cosmovisions i perspectives que formen les lluites, per la qual cosa és important teixir un internacionalisme que no doni l'esquena a les lluites més localitzades que, així i tot, no pretenen ser localistes. Lligat a això ens preguntem: Com fem ressonar les lluites locals a escala global? Una de les idees que va sortir va ser la necessitat de construir narratives amb una mirada integral i, al seu torn, ancorades en el territori. Per això pensem en la necessitat de donar un sentit global, a través d'aliances, a les experiències que estan produint canvis a escala territorial amb l'objectiu de no veure-les només de forma aïllada (*Flora Partenio*).

En aquesta mateixa línia, Breno Bringel i Sabrina Fernandes (2023) plantegen l'objectiu de teixir un internacionalisme ecoterritorial entès com:

“Una pràctica social i una forma d'articulació transnacional entre experiències vinculades per l'impacte dels conflictes socioambientals i per la construcció d'alternatives territorials concretes de transicions justes en diferents àmbits [...]. Són experiències localitzades, però no estrictament locals, perquè han adquirit el que Doreen Massey (1991) ha denominat un ‘sentit global del lloc.’”

D'altra banda, apareixia la pregunta sobre com teixir aquestes aliances a partir d'un enfocament decolonial i del reconeixement de les desigualtats i diversitats. Per això plantegem treballar a partir de la noció de responsabilitats asimètriques (*Amaia Pérez*), que convida les persones nascudes al Nord global i les organitzacions que treballem des d'aquí a assumir un paper actiu en el desmantellament de les lògiques colonials, incorporant temes en l'agenda que potser no estan tan pròxims a les nostres agendes. Per exemple, el moviment decreixentista hauria de fer una aposta més clara per incorporar temes com el deute ecològic o els drets de les persones migrants.

Així mateix, Zo Randriamaro (2023) planteja que:

“El que necessitem són moviments transnacionals veritablement radicals i revolucionaris, no petits brots. Per descomptat, és important parar esment a les realitats locals. En un àmbit molt limitat; per mi un moviment ecofeminista s'ocupa de transformar les formes en què les dones accedeixen als recursos econòmics, intel·lectuals i ecològics, especialment les més vulnerables, i sovint en primera línia de la devastació ecològica i del canvi climàtic. També significa treballar constantment per reivindicar i reimaginar formes molt més justes i igualitàries de conuiu i, fonamentalment, per mi, això significa destruir el patriarcat i reivindicar les idees dels béns comuns. (Nyambura, citada per Merino, 2017)”

Així mateix, volem recuperar les paraules d'Ariel Salleh en una entrevista per a la Marxa Mundial de Dones (Capire, 2023):

“Busquem un plurivers —com diu el moviment zapatista—, un món on coexisteixin moltes cultures autònomes. [...] Estan passant coses bones —només que el sistema-món del capitalisme patriarcal-colonial és tan agressiu i sorollós que tenim el temps limitat!”

Per contrarestar aquest soroll li donem molta importància a la creació d'espais que operin com a escoles d'activisme internacionals, per compartir estratègies de lluita i continuar unint anàlisis provinents de diferents territoris, així com a la necessitat de continuar convocant moments d'acció conjunta, en els quals la nostra veu pugui ressonar de manera conjunta i dispersa per diferents territoris.

PER AMPLIAR EL DEBAT: QUÈ FEM DAVANT DE L'AUGE DE L'EXTREMA DRETA?

Si bé aquest quadern està centrat en la crítica al creixement i les seves alternatives, l'auge de l'extrema dreta va ser una preocupació que va recórrer els nostres debats. D'alguna manera es feia obvi que no són dues qüestions separades, sinó que l'aparició de noves o no tan noves forces d'extrema dreta, negacionistes, antifeministes o antidrets, tenia molt a veure amb un somni del creixement en crisi. I que, precisament, la possibilitat d'aixecar projectes decreixentistes podria ser una manera de contrarestar aquesta falta d'alternatives que sembla que ens empeny cap a un món amb menys drets, més violències i desigualtats.

La primera premissa que ens plantejem per poder confrontar aquest auge va ser mirar-los de cara. Ja no estem en una situació en la qual no parlar-ne sigui una opció; al revés, ara necessitem conèixer com s'organitzen i quines propostes fan. Especialment ens sembla necessari revelar els vincles amb el negacionisme climàtic, i els discursos misògins i racistes. Per entendre les seves aliances i buscar maneres de curtcircuitar-les.

D'altra banda, necessitem comprendre millor el brou de cultiu que ha permès que aquests discursos creixessin tan ràpidament. *Paz Aedo*, per exemple, plantejava que “la gent vol una promesa de solució ara mateix, encara que no tingui evidència que la sostingui”, per això proliferen les *fake news*. A més, afegia “no és casualitat que els feminismes, els ecologismes, indigenismes siguin els més perseguits, perquè són els que estan qüesti-

onant aquestes mentides”. També feiem referència a com aquestes forces han aprofitat les derrotes dels progressismes. Com deia *Flora Partenio*, fent referència a la victòria de Milei a l'Argentina, necessitem “no repartir culpes, però sí situar les derrotes”, i trobar moments per a l'autocrítica.

La segona premissa seria no deixar que continuïn canalitzant la crisi reproductiva i ecològica cap als seus discursos d'odi. Com deia *Maristella Svampa*, “les forces de baix són interpel·lades per l'extrema dreta i no per un moviment ecologista no desenvolupista”. S'estan enfonsant les promeses del creixement, però en comptes d'aprofitar aquest moment per confrontar el capitalisme, el que apareix és el feixisme. Una utopia reaccionària, que ens fa creure que podem tornar al passat.

La dificultat de projectar altres horitzons de futur desitjables i que es considerin viables ens porta a situacions contradictòries en les quals veiem una dissociació entre les lluites socials i la representació política, ja que en territoris amb fortes lluites antiextractivistes (com Salinas Grandes a l'Argentina davant del liti o Tarragona a Catalunya davant del complex turístic Hard Rock) acaben guanyant electoralment forces que donen suport a aquests projectes extractivistes. Sense oblidar que, en molts territoris, l'avanç de les forces d'extrema dreta no és una qüestió de voluntat electoral, sinó que es dona acompanyada de violències i amenaces. Aimée Martínez, des de Colòmbia, ens explica que “l'arribada de la

ultradreta als nostres territoris és una cosa extrema, es viu a través de la desconfiança cap a tot i tothom”.

Tornant a la idea que aquests processos d'avanç de les extremes dretes es donen aprofitant el context de crisi de reproducció social, tenim la tasca de visibilitzar que aquestes crisis no són causades per l'arribada de persones migrants o per l'existència de persones racialitzades, que són els principals arguments d'aquestes dretes racistes. Al contrari, són les classes dominants les que estan aprofitant aquesta diversitat de la classe treballadora per aprofundir la seva explotació i agreujar la crisi. Com afirmen Arruzza i Bhattacharya (2020):

“La TRS mostra una imatge molt més aterridora: que el racisme es desplega en l'àmbit de la reproducció de la força de treball. Les escoles, els serveis de salut, l'aigua i l'aire enverinats [...]: tots aquests processos contribueixen a la construcció de diferents nivells de força de treball i també al manteniment d'idees racistes en la societat. [...] Quan defensem l'escola pública de les retallades, aquesta no és només una lluita en el lloc de treball, sinó que és també una lluita antiracista. Quan fem costat al moviment Black Lives Matter al barri, aquesta no és només una lluita antiracista, també ajuda als drets laborals perquè enforteix a les treballadores negres per negociar i aconseguir millors condicions de treball.”

Finalment, necessitem construir alternatives i narratives que promoguin altres horitzons possibles com a mur de contenció de les distopies d'extrema dreta. Com diu *Elba Mansilla* “és fonamental la ‘batalla cultural’ en la qüestió d'alternatives. La tenim totalment abandonada i és on la ultradreta s'ha fet forta, amb

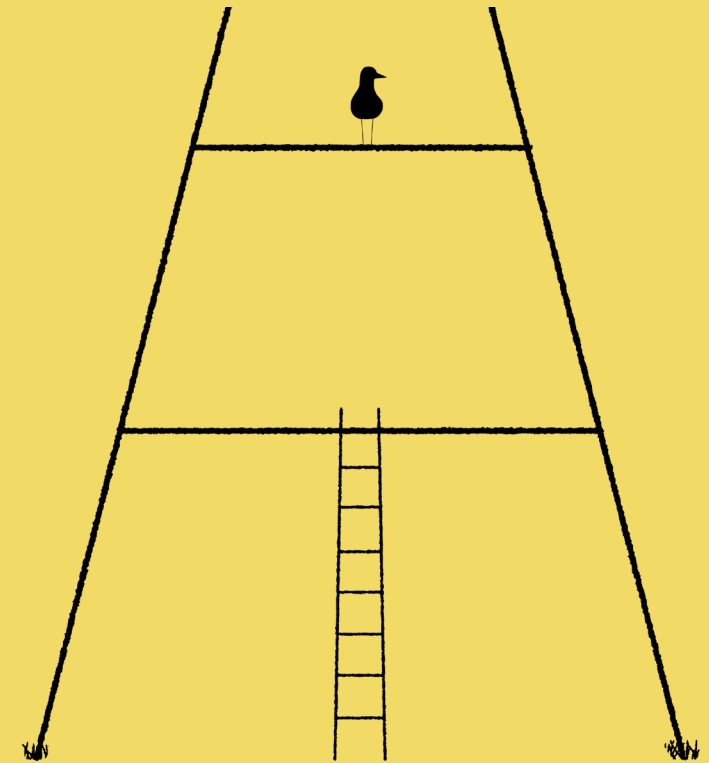
una hegemonia de l'anarcocapitalisme individualista com a relat”. En aquest sentit, *Maristella Svampa* ens va encoratjar a construir un discurs entorn del desig, que produeixi un efecte d'alliberament cognitiu: “L'extrema dreta ofereix una utopia reaccionària. La nostra mira cap endavant, recupera idees fortes com el dret a la naturalesa, territorialitat, sobirania alimentària, etc.”. A més, recuperem les anàlisis de *Projecte Una*, que ens ajuden a entendre i dimensionar la viralització dels discursos d'odi en una internet que precisament facilita que aquests discursos s'expandeixin i es monetitzin, de manera que es converteixen en un nínxol molt rendible per als *influencers* de dretes (López Baena, 2024).

Vèiem, a més, com aquests discursos es nodreixen de les pors i la desconfiança. És per això que des dels ecofeminismes necessitem plantejar estratègies per reaccionar a aquestes pors des de la col·lectivitat. Com afirma *Silvia Gil* (2022): “En aquest moment històric de domini de la lògica de separació, produir connexions, entrelaçaments i complicitats és una manera distinta de fer món, de defensar i inventar la vida”. Tenim el repte d'estendre aquestes connexions, donar espai per a la trobada amb els altres. Disputar espais a l'extrema dreta comporta ocupar aquests espais, és a dir, que ens hem d'abstenir de donar aire als qui des de dalt promouen aquests discursos, però continuar compartint i confrontant amb els qui des de baix els promouen en els nostres espais quotidians. Si els donem per perduts, són espais i connexions que ens guanyen. A més, a una escala més gran hem de continuar promovent “una cultura ecofeminista de pau, contra la cultura de mort i el militarisme” (*Maristella Svampa*).

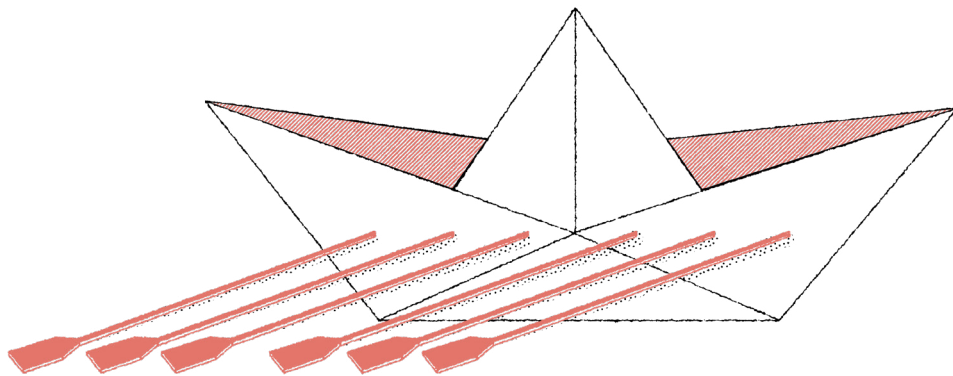
Finalment, un de les pors que hem de gestionar és l'ecoansietat que genera la perspectiva del col·lapse (*Júlia Granell*). La proposta de *Kimmerer* (2021, p. 347) per fer front

a aquestes pors i la paràlisi que provoquen és la restauració:

“La desesperació és paràlisi. [...] La restauració és un antídoto potent contra la desesperació. La restauració ofereix mitjans concrets amb els quals els humans poden una vegada més entrar en una relació positiva i creativa amb el món més enllà del que és humà, fent front al mateix temps a responsabilitats que són alhora materials i espirituals.”

CONCLUSIONS

Iniciàvem aquest procés de reflexió col·lectiva amb la voluntat d'acostar el decreixement a àmbits i activistes ecofeministes. També, amb la intenció de rellegir aquestes propostes a través de la mirada ecofeminista, veient les ressonàncies i les possibilitats de complementació i contagi. Després d'uns quants mesos treballant en aquest diàleg, creiem que aquest procés d'aproximació pot ser molt fèrtil i que val la pena continuar buscant espais de trobada i d'escriptura compartida.

Per això necessitaríem continuar treballant per trencar amb dues possibles barreres que limitaran el diàleg, que tenen a veure, principalment, amb el descoïxement mutu. En primer lloc, faria falta que des dels ecofeminismes s'obris un procés de contacte amb les noves propostes decreixentistes que, a poc a poc, van suplint moltes de les mancances que aquestes teories podien tenir fa unes dècades. D'aquesta manera, es podria apreciar la voluntat de construir una proposta integral que va molt més allà de la reducció de l'esfera material de l'economia.

D'altra banda, des del decreixement seria necessari que es fes una lectura honesta de les propostes de l'economia feminista, la teoria de la reproducció social i els ecofeminismes, per integrar-les en les seves propostes. A més, si pensem més en clau estratègica, seria important que es reconegués el bagatge dels feminismes en la construcció de processos de mobilització a diferents escales, des de la massivitat de les vagues fins a la transformació concreta dels espais locals i quotidians. D'aquesta manera podríem reflexionar conjuntament sobre com convertir el decreixement en propostes de transformació real. En aquest sentit, els dubtes manifestats per algunes companyes en relació amb la utilitat del concepte "decreixement" com a eslògan per a la construcció política no és menor. I ens porta a pensar maneres de traduir aquestes teories en eslògans i projectes amb més capacitat d'activació de desitjos de transformació, que connectin amb els malestars quotidians i els puguin polititzar.

Dit això, ens sembla fonamental reivindicar un diagnòstic feminista de la crisi, ja que massa sovint queda en un segon pla, quan precisament es tracta d'un diagnòstic que té a veure amb moltes experiències de mobilització i lluita reeixides.

Partim del reconeixement d'una crisi multidimensional que evidencia les múltiples contradiccions del sistema capitalista, i posem el focus especialment en les con-

tradiccions ecològica i reproductiva. La contradicció ecològica del sistema capitalista es manifesta, entre altres coses, en la impossibilitat de sostenir un creixement infinit en un planeta finit. Així com en els intents de superar la fi de les energies fòssils a través d'una transició verda que continua xocant amb l'escassetat de materials necessaris i la disputa pels territoris, produint un nou cicle de violències i espoli. La contradicció reproductiva té a veure, per la seva banda, amb la necessitat del capital de disposar de mà d'obra sana i a punt per treballar. Una necessitat que xoca amb la tendència cap a l'aprofundiment de l'explotació per ampliar les taxes de benefici i la reticència dels capitalistes a pagar impostos per facilitar aquesta reproducció de la mà d'obra.

Però com es manifesta la contradicció reproductiva avui dia? Hi ha moltes maneres de veure aquesta contradicció. La veiem, d'entrada, en la ruptura del pacte social instaurat després de la Segona Guerra Mundial als països del Nord global. Aquest pacte, sorgit d'una correlació de forces molt específica, "embridava" el capitalisme d'alguna manera, i així contenia les seves ànsies d'ampliar l'explotació i garantia que una gran part de la població del Nord tingués accés als mitjans de vida necessaris per sostenir la vida. Ara aquest pacte es trenca i ens deixa veure que en el fons era un miratge que encobria les lògiques de sobreexplotació i espoli que es continuaven produint en les perifèries.

Ens trobem, per tant, en un nou context en el qual les lògiques de contenció del sistema capitalista cada vegada són més febles i es posa en risc la reproducció social, no sols en les perifèries, sinó arreu del món. Les conseqüències d'aquesta crisi de la reproducció social comporten moltíssim sofriment, però no només són importants per això, també perquè representen un element de desestabilització del mateix sistema capitalista. Potser actualment els capitalistes no necessiten més mà d'obra de la que ja tenen disponible i això no els suposa un problema. Però deixar que continuï creixent el que s'ha anomenat "població sobrant", és a dir població que no és útil per al capital ni com a treballadora ni com a consumidora, suposa abandonar el model de governança capitalista que havia estat hegemònic en les últimes dècades i entrar en un nou terreny desconegut, però que s'intueix (i ja es viu) molt violent i inestable.

Què podem fer davant aquest panorama? Per descomptat reivindicar la possibilitat de desestabilització d'aquest creixement exponencial dels "exèrcits de reserva" no ens pot portar a reivindicar el "com pitjor millor". Perquè això, com a feministes preocupades per la sostenibilitat de la vida, sabem que no funciona. Al revés, aquest diagnòstic ens crida a buscar maneres de protegir i fer possible la reproducció social. Ens crida a ampliar les lluites per la reproducció com a àmbit que té un gran potencial d'articulació i conformació de nous subjectes de lluita. Si no podem accedir a treballs amb salaris dignes, ens tocarà lluitar per abaixar els lloguers. Si no hi ha manera d'accedir a mitjans de vida dins del sistema, tocarà buscar maneres d'accedir a aquests mitjans a través de la recuperació de terres, per exemple.

Dit d'una altra manera, el capitalisme, quan aprofundeix l'explotació, no sols "es mossega la seva pròpia cua", com diu Fraser, sinó que a més deixa un camp lliure per a l'autoorganització. Perquè busquem maneres de resoldre la vida al marge del treball capitalista i confrontem aquest xantatge de la renda-treball que explícavem al començament d'aquest text. I, a més, perquè lluitem per recuperar l'ac-

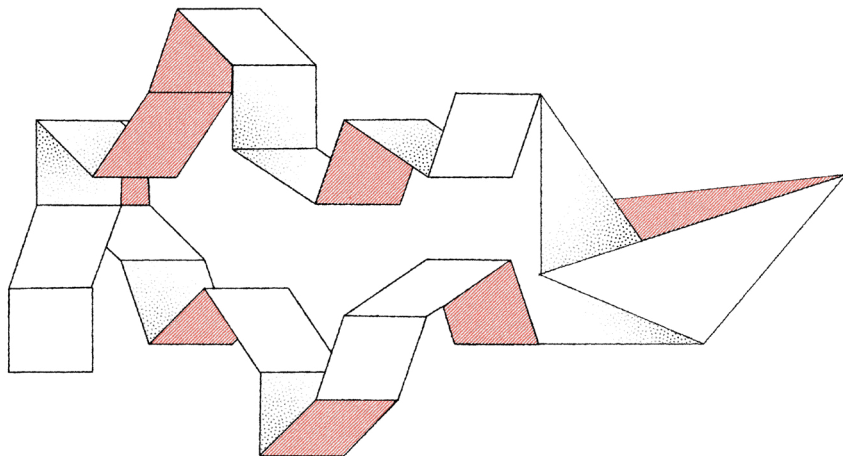
cés no privatitzat als mitjans necessaris per viure, des de les terres fins als serveis públics.

Tenim un repte, d'altra banda, que serà aconseguir maneres de relacionar aquestes lluites per la reproducció amb les lluites pel clima o la justícia ecològica. En molts casos la mateixa lògica de les lluites ja té aquest doble sentit, pensem per exemple, en la defensa del Moviment Sense Terra del Brasil dels campaments situats en terres recuperades de mans de l'agronegoci; o en la incorporació de reivindicacions d'adaptació energètica dels habitatges en les demandes dels Sindicats de Llogateres. Però l'ideal seria que aquestes interrelacions es poguessin donar a una escala molt més gran.

Per això seria necessari reivindicar el caràcter decreixentista de les lluites per la reproducció social. No només perquè els treballs de cura de la vida i els ecosistemes siguin "treballs climàtics", sinó perquè el fet d'aconseguir formes d'aprovisionament no mercantilitzades és, en si mateix, una estratègia decreixentista. Ens permet, d'una banda, treballar menys i desacelerar l'economia productiva, i, de l'altra, generar espais col·lectius per discutir de manera democràtica com aplicar criteris de eficiència a aquests sistemes. Uns principis i una consciència ecològica que, per sort, cada vegada estan més presents en els espais d'autoorganització social en defensa de vides dignes.

Finalment, no volem acabar aquestes conclusions sense esmentar algunes pistes per expandir el potencial del decreixement ecofeminista. Com dèiem, considerem necessari continuar convocant espais amplis i diversos per debatre les estratègies; i per pensar col·lectivament maneres d'aconseguir que aquestes propostes es converteixin en un marc útil per a l'organització i la confrontació amb el sistema capitalista i creixentista. En aquesta línia, és important fer esforços perquè aquest marc impregni els moviments socials i s'hi obri, perquè, si no, es corre el risc que el seu èxit només se sostingui en estructures institucionals com l'acadèmia, que poden fer que s'acabi buidant de contingut. Per part nostra continuarem treballant perquè totes aquestes reflexions i propostes puguin nodrir les lluites, i per construir ponts per a l'articulació de totes aquelles persones i col·lectius amb ganes de teixir decreixement i ecofeminismes.

BIBLIOGRAFIA

Aboitiz, U. (2018). Soberanía feminista: Una aproximación a la Soberanía desde la vida cotidiana. A *Conjugando la soberanía*. Iratzar Fundazioa.

Acosta, A. (2018). Posextractivismo: del discurso a la práctica—Reflexiones para la acción. *Revue Internationale de Politique de Développement*, 9, 0—22.

Aedo, M. P. (2021). *Cosmopolíticas en tiempos de crisis (o cómo inesperados mundos son posibles)*. CASA. <https://centrosocioambiental.cl/2021/12/04/cosmopoliticas-en-tiempos-de-crisis-o-como-inesperados-mundos-son-posibles/>

Aedo, M. P. (2022). Cuidar es resistir: saberes y experiencias de mujeres en conflictos socioterritoriales. *Ecología Política. Cuadernos de Debate Internacional*, 63(63), 105—108.

Akbulut, B. (2023). Decrecimiento feminista para una transición desestabilizadora. A M. Lang, B. Bringel, y M. A. Manahan (Eds.), *Más allá del colonialismo verde. Justicia global y geopolítica de las transiciones ecosociales*. CLACSO.

Arruzza, C., i Bhattacharya, T. (2020). Teoría de la Reproducción Social. Elementos fundamentales para un feminismo marxista. *Archivos de Historia Del Movimiento Obrero y La Izquierda*, 16, 37—69.

Barca, S. (2020a). *Forces of Reproduction. Notes for a Counter-Hegemonic Anthropocene*. Cambridge University Press.

Barca, S. (2020b). Fuerzas de reproducción. El ecofeminismo socialista y la lucha por deshacer el Antropoceno. *VientoSur*.

Berta Cáceres. (2015). *Discurso pronunciado en la ceremonia de entrega del Premio Ambiental Goldman*. Social y Solidaria. <https://socialysolidaria.com/wp-content/uploads/2021/09/Discurso-de-Berta-Caceres.pdf>

Bregolat, J. (2020). "Sujetos trans, autodeterminación sexual y teorías queer". *Viento Sur*. <https://vientosur.info/sujetos-trans-autodeterminacion-sexual-y-teorias-queer/>

Bringel, B., i Fernandes, S. (2023). Hacia un nuevo internacionalismo ecoterritorial. A M. Lang, B. Bringel, y M. A. Manahan (Eds.), *Más allá del colonialismo verde. Justicia global y geopolítica de las transiciones ecosociales*. CLACSO.

Cabnal, L. (2010). Acercamiento a la construcción de la propuesta de pensamiento epistémico de las mujeres indígenas feministas comunitarias de Abya Yala. A DDAA (Ed.), *Feminismos diversos: el feminismo comunitario* (p. 11—24). ACSUR-Las Segovias.

Cámara, J. (29/03/2021). *La solidaridad es tomar partido: apuntes sobre "La política de todes."* Ctxt.es. <https://ctxt.es/es/20210301/Firmas/35011/la-politica-de-todes-holly-lewis-solidaridad-julia-camara.htm>

Capire. (14/04/2023). *Ecofeminismo materialista: una entrevista a Ariel Salleh*. <https://capiremov.org/es/entrevista-es/ecofeminismo-materialista-una-entrevista-a-ariel-salleh/>

Colectiva XXK. (2020). *Derivas feministas hacia el bienvivir*. OMAL.

Creutzig, F. et al. (2022). Demand-side solutions to climate change mitigation consistent with high levels of well-being. *Nature Climate Change*, 12(1), 36—46.

Dan O'Neill. (13/06/2014). *The economics of enough*. TEDxOxbridge. <https://www.youtube.com/watch?v=WIG33QtLRyA>

De la Vega, C., i Fernández, V. (2023). La emergencia de innovaciones políticas para la democracia comunal. Contribuciones desde una experiencia feminista de organización: Casa Comunidad. *Política y Sociedad*, 60(1).

Dengler, C. (18/11/2021). *CLASS 9: On the convergence between ecological and feminist economics*. Course 2021 on "Ecological & Feminist Macroeconomics." <https://www.youtube.com/watch?v=4pBF8G9BbIO>

Dengler, C. (2024). Rereading the Wages for Housework Campaign: Feminist Degrowth Reflections on Social Reproduction, Commons, and a Care Income. *Hypatia*, 1—20.

Dengler, C., Gerner, N., Sonetti-González, T., Hansend, L., Mookerjee, S., Paulson, S., y Saave, A. (2023). Why are feminist perspectives, analyses, and actions vital to degrowth? *Degrowth Journal*, 01(01).

Drucker, P. (2023). *Desviades. Normalidad gay y anticapitalismo queer*. Sylone.

El Apantle. (2019). *Producir lo común. Entramados comunitarios y luchas por las vida*. Traficantes de Sueños.

Etxezarreta, M. (4/05/2023). *De la globalización al modelo autocentrado (resumen)*. <http://www.mirenetxezarreta.net/de-la-globalizacion-al-modelo-autocentrado-resumen/>

Ferguson, S., Bhattacharya, T., i Farris, S. R. (2021). Social Reproduction Feminisms. A *The Sage Handbook of Marxism* (pp. 45—67). SAGE Publications.

Ferguson, S., i McNally, D. (2016). Capital, fuerza de trabajo y relaciones de género. *Marxismo Crítico*. <https://marxismocritico.com/2017/01/16/capital-fuerza-de-trabajo-y-relaciones-de-genero/>

Fernandes, S. (2023). Una estrategia ecosocialista para ganar el futuro. *Viento Sur*. <https://vientosur.info/una-estrategia-ecosocialista-para-ganar-el-futuro/>

Filigrana, P. (2020). *El Pueblo gitano contra el sistema-mundo: reflexiones desde una militancia feminista y anticapitalista*. Akal.

Filigrana, P. (2021). *Del campo a los cuidados*. La Laboratoria.

Fraser, N. (2016). Las contradicciones del capital y los cuidados. *New Left Review*, 100(III), 111—132.

Fraser, N. (2020). *Los talleres ocultos del capital. Un mapa para la izquierda*. Traficantes de Sueños.

Fraser, N., i Butler, J. (2016). ¿Redistribución o reconocimiento?: un debate entre marxismo y feminismo. *New Left Review* i Traficantes de Sueños.

Gaard, G. (1997). Toward a queer ecofeminism. *Hypatia*, 12(1), 114—137.

Gago, V. (2019). *La potencia feminista: o el deseo de cambiarlo todo*. Tinta Limón.

Galcerán, M. (2016). ¿Qué se reconoce en las políticas de reconocimiento? Una introducción al debate entre Nancy Fraser y Judith Butler. A ¿Redistribución o reconocimiento?: un debate entre marxismo y feminismo. *New Left Review* i Traficantes de Sueños.

Garcés, M. (2017). *Nueva ilustración radical*. Anagrama.

- García-Torres, M. (2018). *El IBEX 35 en guerra contra la vida. Un análisis ecofeminista. Ecologistas en Acción.*
- Gil, S. L. (2022). *Horizontes del feminismo. Conversaciones en un tiempo de crisis y esperanza.* Bajo Tierra y Traficantes de Sueños.
- Gregoratti, Catia Caretta, Martina Linnell, M. (2024). *Resilience: why should feminists care?* 10th International Degrowth Conference.
- Gregoratti, C., i Raphael, R. (2019). The Historical Roots of a Feminist Degrowth. A E. Chertkovskaya, A. Paulsson, y S. Barca (Eds.), *Towards a political economy of degrowth* (pp. 83—98). Rowman & Littlefield Publishers.
- Gutiérrez, R., Navarro, M., i Linsalata, L. (2017). Repensar lo político, pensar lo común. Claves para la discusión. A D. Inclán, L. Linsalata, i M. Millán (Eds.), *Modernidades alternativas.* UNAM i Ediciones del Lirio.
- Haider, A. (2020). *Identidades mal entendidas.* Traficantes de sueños.
- Hickel, J. (2023). *Menos es más: cómo el decrecimiento salvará al mundo.* Capitán Swing.
- Hickel, J., Sullivan, D., i Zoomkawala, H. (2021). Plunder in the Post-Colonial Era: Quantifying Drain from the Global South Through Unequal Exchange, 1960—2018. *New Political Economy*, 1030—1047.
- Bregolat, J. i Cordero, A. (16/05/2024). *¿Qué política sexual radical construir en tiempos reaccionarios?* VientoSur. <https://vientosur.info/que-politica-sexual-radical-construir-en-tiempos-reaccionarios/>
- Kallis, G., Paulson, S., D'Alisa, G., y Demaria, F. (2022). *A favor del decrecimiento.* Icaria.
- Kavada, A., Askanus, T., Kaun, A., Mattoni A. i Uldam, J. (2023) "Atar a Goliat. estrategias activistas para afrontar y aprovechar el poder digital", *Estado del Poder Digital*, TNI
- Kimmerer, R. W. (2021). *Trenes d'herba dolça: saviesa indígena, coneixement de la natura i ensenyaments de les plantes.* Cossetània.
- Lang, M., Acosta, A., i Martínez, E. (2023). Enfrentando las deudas eternas desde el Sur. A M. Lang, B. Bringel, i M. A. Manahan (Eds.), *Más allá del colonialismo verde. Justicia global y geopolítica de las transiciones ecosociales.* CLACSO.

- López Baena, M. (17/11/2024). Entrevista a Proyecto Una: "Los monetizadores de odio están ahí más por el negocio que por el odio". *Eldiario.es*. https://www.eldiario.es/era/confrontar-internet-big-tech-monetizadores-negocio-odio_128_11826308.html
- Makazaga, I. (10/11/2022). Mujeres migrantes: Maternidades en tránsito, redes de cuidados en movimiento. *El País*. <https://elpais.com/planeta-futuro/2022-11-10/maternidades-en-transito-redes-de-cuidados-en-movimiento.html>
- Martí, J., i Pozzobon, F. (2022). *Sistematización de los debates del encuentro internacional: Alianzas ecofeministas contra el poder corporativo.* OMAL. <https://omal.info/spip.php?article9770>
- Martínez, R. (28/04/2022). Entrevista a Thea Riofrancos «Podríamos encaminarnos hacia el ecosocialismo o el ecofacismo. Hay múltiples capas de incertidumbre». *La Pública*. <https://lapublica.net/es/articulo/ecosocialismo-o-ecofascismo/>
- Mellor, M. (2010). Public money and sufficiency provisioning. A *The Future of Money: From Financial Crisis to Public Resource* (pp. 152—175). Pluto Press.
- Mellor, M. (2019). Una propuesta ecofeminista. Aprovechamiento suficiente y dinero democrático. *New Left Review*, 116/117, 207—2020.
- Mies, M. i Shiva, V. (2014). *Ecofeminism.* Zed Books i Bloomsbury Academic & Professional.
- Millward-Hopkins, J., Steinberger, J. K., Rao, N. D., i Oswald, Y. (2020). Providing decent living with minimum energy: A global scenario. *Global Environmental Change*, 65(April).
- Moreano, M., Lang, M., i Ruales, G. (2021). *Perspectivas de justicia climática desde los feminismos latinoamericanos y otros sures.*
- Oyèwùmí, O. (2017). *La invención de las mujeres. Una perspectiva africana sobre los discursos occidentales del género.* Editorial en la frontera.
- Partenio, F. (2024) "Espacios para erosionar el capitalismo digital", *Pikara Magazine*.
- Randriamaro, Z. (2023). Perspectivas ecofeministas desde África. A M. Lang, B. Bringel, i M. A. Manahan (Eds.), *Más allá del colonialismo verde. Justicia global y geopolítica de las transiciones ecosociales* (pp. 281—297). CLACSO.
- Rivera Cusicanqui, S. (2018). *Un Mundo ch'ixi es posible: ensayos desde un presente en crisis.* Tinta Limón.

Rocheleau, D., Thomas-Slayter, B., i Wangari, E. (1996). *Feminist Political Ecology*. Routledge.

Segato, R. L. (2016). *La guerra contra las mujeres*. Traficantes de Sueños.

Steinberger, J. K., Lamb, W. F., i Sakai, M. (2020). Your money or your life? The carbon-development paradox. *Environmental Research Letters*, 15.

Tithi Bhattacharya. (23/12/2022). Lise Vogel (1938-) i la teoria de la reproducció social. *Catarsi*. <https://catarsimagazin.cat/lise-vogel-1938-i-la-teoria-de-la-reproduccio-social/>

Vargas, Y. (22/12/2023). “La autodefensa feminista es para despatriarcalizarnos hacia una vida libre de violencia” . *El Salto — Hordago*. <https://www.elsaltodiario.com/autodefensa-feminista/autodefensa-feminista-una-vida-libre-violencia>

Vega, C. de la, Reinoso, P. D., i Fernández, M. V. (2022). *Sacarnos los zapatos y ver qué hay debajo de los pies*. CEPSAL, El Llano en Llamas, RSU.

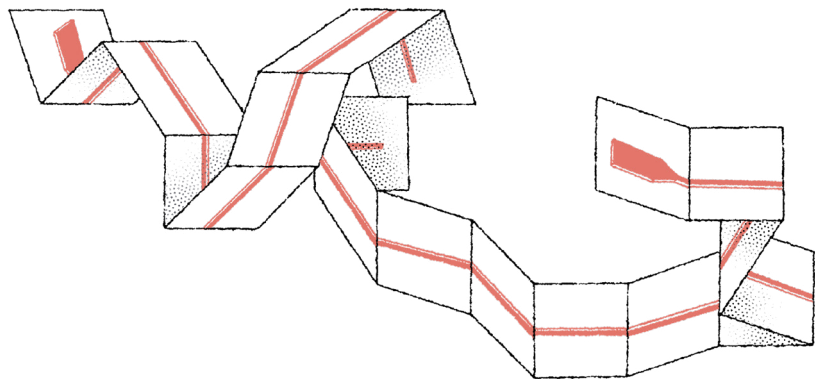
WoMin. (2020). *Five Year Strategy (2020-2024)*. <https://womin.africa/wp-content/uploads/2020/10/WoMin-2020-2024-5-Year-Strategy-for-web.pdf>

WoMin. (2021). *Extractives vs development sovereignty: building living consent rights for African women*.

WoMin Feminist School. (14/06/2017). *Re: Ecofeminism as a provocation and a challenge*.

ANNEX:

BATERIA DE POLÍTIQUES PÚBLIQUES CAP A UN DECREIXEMENT ECOFEMINISTA

POLÍTIQUES PER INVERTIR LES PRIORITATS DEL SISTEMA ECONÒMIC²⁰

1. Transformar els usos del temps, més temps per a la vida i menys per al capital.
 - Reducció de la jornada laboral mantenint salaris dignes.
 - Regulació dels horaris comercials i de treball per facilitar la conciliació i desincentivar el consum.
2. Blindar drets socials i ambientals davant de l'especulació.
 - Control de preus (ex.: límit del preu del gas, regulació de lloguers...).
 - Publicació i ampliació de serveis públics salut, educació, energia, aigua, transport, habitatge, cures, alimentació, etc.).
 - Suport i dignificació dels espais comunitaris que garanteixen aquests drets.
3. Impulsar una transició del model productiu.²¹
 - Reorientació de la R+D+I i desenvolupament coherent de noves tecnologies (tecnologies de llarga durada, reciclables, per a usos compartits, amb fonts d'energia realment renovables...).
 - Suport al sector agroecològic (accés a terres, logística i transformació per a circuits curts, adaptació normativa...).
 - Fi de les indústries innecessàries i inversió en les socialment necessàries.

²⁰ Aquestes propostes sorgeixen d'un treball previ realitzat per a Greenpeace Espanya, que vam elaborar conjuntament amb la Blanca Bayas (ODG) i la Nerea Ramirez Piris (Àrea d'ecofeminismes de Greenpeace).

²¹ Luis González planteja que les energies realment renovables són les que es construeixen amb energies renovables i materials abundants o fàcilment reciclables, que facin treball directe no només electricitat (per exemple, molins hidràulics) i s'integren en els ecosistemes. <https://www.15-15-15.org/webzine/2023/02/04/crisis-energetica-y-energias-renovables-r3e/>

4. Ordenar el territori per a la vida, no per al capital.
 - Protecció de la terra fèrtil i l'aigua per a activitats essencials.
 - Fre a l'especulació (regulació dels grans tenidors d'habitatge, bancs públics de terra...).
5. Transitar de la gestió publicoprivada a la pública o publicocomunitària.
 - Remunicipalització de l'aigua (ex.: Terrassa, Girona, Valladolid, París...).
 - Comunitats energètiques amb participació municipal.
 - Expropiació d'habitatges buits per promoure bancs públics d'habitatge de lloguer social o cessió d'ús.
 - Clàusules socials per passar d'aliances publicoprivades a publicocomunitàries en gestió de serveis de cura o altres serveis públics.
6. Protegir els béns comuns i relacionals.
 - Cartografiar, visibilitzar i protegir les terres comunals i els espais públics (democratitzar-ne l'ús i eliminar barreres per a la participació de les dones).
 - Dret a la consulta prèvia, lliure i informada (buscar maneres d'ampliar-ho més enllà de pobles indígenes que ja tenen aquest dret reconegut en el Conveni 169 de l'OIT).
 - Evitar nous encerclaments (comuns digitals, espais públics, boscos, biodiversitat, aigua...).
 - Cedir espais, flexibilitzar normatives per a usos comunitaris, recuperar equipaments públics per a activitats socials autogestionades i comunitàries.
7. Desinvertir en indústria militar i altres sectors nocius.
 - Eliminar la despesa pública en sectors ecològicament nocius i contraris a la sostenibilitat de la vida.
 - Mesures de transició justa per a les treballadores de sectors destinats a desaparèixer.
 - Inversió pública en tecnologies (eco)socialment necessàries.
 - Pau positiva (accés a drets, seguretat vital).
 - Promoció de la cultura de pau.

POLÍTIQUES PER A LA SOSTENIBILITAT DE LA VIDA²²

1. Garantir la satisfacció de necessitats bàsiques.
 - Polítiques socials de garantia de drets sense revictimització ni enfocaments familiaristes.
 - Ampliació dels serveis públics (alimentació, energia, aigua, transport, habitatge, cures...) i fer-los arribar on no arriben (poblacions rurals, perifèriques...).
 - Promoció de les cooperatives d'usuaris (aliments, mobilitat, energia, habitatge...) amb mesures per eliminar barreres i fer-les accessibles.
2. Ampliar i controlar el compliment dels drets laborals.
 - Legislació laboral més garantista, que reguli en favor de salaris dignes, estabilitat laboral, drets per cura de dependents, etc.
 - Negociació col·lectiva com a eina decreixentista per impulsar canvis a les empreses.
 - Promoció del cooperativisme, les empreses recuperades i les estratègies de transició productiva de les empreses amb participació dels i les treballadores.
3. Garantir cures al llarg de la vida.
 - Enfortir i desenvolupar serveis d'atenció a persones dependents (atenció a domicili i residències) amb enfocament en la persona.
 - Universalització de l'educació pública i gratuïta de qualitat en la primera etapa d'infantil.
 - Promoció de l'autonomia per a les persones amb diversitat funcional.
 - Baixes laborals remunerades per a les persones treballadores precàries i autònomes.
 - Reducció de l'edat de jubilació i ampliació dels contractes de relleu; incorporació de l'envelliment en els plans de riscos laborals.
4. Desfamiliaritzar i desfeminitzar les cures.
 - Equipaments per a la cura comunitària/col·lectiva (ex.: grups de criança, escoles obertes, centres socials...).
 - Sensibilització i educació per transformar l'actual imaginari que continua assumint la responsabilització feminitzada de les cures.

²² Per ampliar aquestes propostes, us recomanem llegir la proposta de la iniciativa Transición Justa y Cuidados (TJC) (2024) "El trabajo de cuidados en la transición justa. Proveer para las personas y el planeta", UNRISD.

- Ampliació dels permisos per cures (no sols per consanguinitat).²³
 - Adaptació dels horaris laborals perquè permetin desenvolupar tasques reproductives i guanyar autonomia (ex.: horts comunitaris d'autoconsum).
5. Acabar amb la divisió sexual i racial del treball.
 - Regularització de persones estrangeres i convalidació de títols acadèmics.
 - Equiparació i millora de condicions de treball en sectors feminitzats i racialitzats.
 6. Promoure el reconeixement de les cures i garantir drets per a les persones cuidadores.
 - Ampliació i agilització dels tràmits per accedir a prestacions per a cura i assegurar la cotització completa durant permisos, reduccions de jornada i excedències per cura.
 - Inspeccions de treball i serveis d'assessorament laboral.
 - Professionalització dels treballs de cures remunerades, facilitant l'accés a cursos i acreditacions.
 - Pensions universals dignes no vinculades a la cotització.
 - Incorporar les cures en els índexs de comptabilitat nacional.
 7. Visibilitzar i reconèixer la diversitat
 - Ampliar llibres de família a més de dos progenitors, reconèixer vincles de cures no establertes sobre la consanguinitat ni les relacions sexoafectives a l'hora d'atorgar permisos.
 - Educar en la diversitat.
 - Defensar i ampliar els drets de les dissidències sexuals i de gènere (reconeixement de la identitat de gènere, despatologitzar i garantir accés a la salut, a l'habitatge, a un ambient laboral segur...).
 8. Implementar un urbanisme feminista i afavorir usos socials del temps.
 - Proximitat de serveis (públics, comerços, etc.) i urbanisme compacte (ex.: ciutats de 15 minuts).
 - Transport públic i de qualitat i mobilitat ciclista/per als vianants per a recorreguts quotidians.
 - Urbanisme inclusiu (ex.: eliminar barreres físiques, transformar espais insegurs...).

²³ Un exemple és el concepte de “vinculograma” encunyat per la cooperativa Agintzari, que consisteix en “una nova fórmula que possibilita decidir a qui volem cuidar basant-nos en criteris d'afinitat, vinculació emocional i/o social, afavorint així nous models de cura. Cada persona elabora dos cercles amb 5 persones cadascun (un de primer grau i un altre de segon grau) i es pot acollir a mesures de conciliació per a la cura i l'atenció d'aquestes persones”. (Font: <https://reaseuskadi.eus/>)

9. Fomentar el benestar i la salut integral.
 - Plans de salut integral amb mirada interseccional.
 - Prevenció i transformació d'entorns nocius per a la salut.
 - Gratuïtat i accés universal a la salut (també productes de salut mensual, dentista...).
 - Eliminació de les patents de les vacunes i medicaments.
10. Impulsar plans de prevenció i resposta davant emergències exhaustius i accessibles.
 - Naturalització urbana contra l'efecte illa de calor per prevenir onades de calor.
 - Moratòria i desestimació de tots aquells plans urbanístics en zones inundables.
 - Xarxa d'espais refugi (públics i populars amb suport públic) davant onades de calor o fred, però també com a espais de trobada, prevenció de violències, educació, etc.
 - Adaptació dels habitatges amb finançament i suport tècnic públic, garantir accés per a les comunitats més vulnerables.
11. Serveis d'emergència desmilitaritzats i coordinats amb el teixit social. Transformar les polítiques securitàries i punitivistes.
 - Mesures contra la criminalització de la pobresa, transformació del sistema punitivista cap a un model basat en la mediació i la reparació.
 - Seguretat integral (accés a satisfactors de necessitats).
 - Evitar l'estigmatització de col·lectius vulnerables i lluitar contra els discursos d'odi.

POLÍTIQUES PER IMPULSAR LA TRANSICIÓ CAP AL DECREIXEMENT

1. Implementar la contenció.
 - Taxar el consum excessiu (ex.: tarifes d'aigua, impostos d'aerolínies...).
 - Mesures contra el consumisme: limitar la publicitat i l'obsolescència programada, promoure la reparació i els usos compartits.
 - Abandó dels plans de construcció de megaprojectes energètics, urbanístics i d'infraestructures (superports, aeroports, autopistes...).
 - Posar fre als processos d'urbanització (prioritzar la rehabilitació d'edificis i regenerar centres urbans).
 - Moratòries i compromisos per deixar el petroli sota terra.

2. Fomentar un oci no consumista.
 - Ecosistemes culturals públic-comunitaris en barris/pobles.
 - Instal·lacions públiques i accessibles per practicar esport.
 - Promoure la cultura d'accés lliure a través del finançament públic i les biblioteques digitals obertes.
3. Establir polítiques de gestió de la demanda amb perspectiva de gènere i classe.
 - Focus en els grans contaminadors (ex.: prohibir vols quan hi hagi alternativa per terra).
 - Evitar polítiques que sobrecarreguin el treball domèstic (com la segmentació horària de la factura elèctrica).
 - Facilitar l'accés a les alternatives de consum sostenible.
4. Planificar democràticament el decreixement.
 - Transformació de les eines de mesura de la comptabilitat nacional per incorporar criteris ecològics i de gènere.
 - Mecanismes multiescala (micro-meso-macro) per a la planificació democràtica i justa de consums i transició cap a altres models de producció, incorporant l'escala de les bioregions (ex.: comunitats energètiques, consells ciutadans, pressupostos participatius...).
5. Impulsar la participació.
 - Democratització de l'àmbit del treball (garantia del dret a la negociació col·lectiva, impuls del cooperativisme...).
 - Transparència i participació en tota la cadena de valor de les indústries contaminants (plantilles, comunitats afectades, consumidors...).
 - Espais de participació vinculants en les comunitats/barris/pobles (consells ciutadans, consultes...).
6. Transformar les lògiques d'abastiment de materials estratègics.
 - Fre del nou extractivisme verd i el seu foment a través dels tractats d'inversió i comerç.
 - Intercanvis justos (i basats en els principis de l'autocontenció) per accedir als materials estratègics per a la transició verda.
 - Gestió pública de les activitats extractives imprescindibles amb participació de la població local en la presa de decisions.
 - Promoció de la mineria urbana (reciclatge i aprofitament de residus descartats anteriorment).
7. Relocalitzar la producció.
 - Flexibilitzar la normativa per a la producció alimentària local i a petita escala.
 - Incentius per al teixit econòmic local (fiscalitat, plans d'usos urbans,

- contractació pública, ajudes, monedes locals...).
 - Infraestructures publicocomunitàries de transformació i logística alimentària per promoure circuits curts.
8. Impulsar un reequilibri territorial
 - Garantir el dret a la ciutat per als habitants de tots els barris.
 - Inversió pública més elevada al medi rural i territoris empobrits.
 - Reducció dràstica del metabolisme urbà (100% recollida selectiva de residus, reducció de consums energètics, ruralització...).
 9. Reformar la fiscalitat
 - Impost a les transaccions financeres i a les grans fortunes de manera permanent.
 - Impost unitari a escala global per a les multinacionals.²⁴
 - Fiscalitat ecològica per traslladar als seus responsables els costos ambientals de les activitats econòmiques.
 - Fiscalitat justa que no reforci el model de família tradicional ni precaritzï els sectors més vulnerables.
 10. Prevenir i planificar la resposta davant emergències.
 - Mesures de prevenció i reparació integral davant fenòmens meteorològics extrems.
 - Mecanisme automàtic per a la suspensió de pagaments del deute, cancel·lació de deute i reestructuració després d'esdeveniments climàtics extrems, i accés ràpid i sense condicions a fons de "pèrdues i danys"..

POLÍTIQUES PER RESTAURAR ELS VINCLES COS-TERRITORI I REPARAR ELS DEUTES

1. Ampliar la noció de cura incorporant els ecosistemes.
 - Mesures de conservació que tinguin en compte el usos tradicionals, la dimensió espiritual, les cosmovisions pròpies, etc.
 - Reconeixement, acompanyament i protecció de les persones defensores de la terra i el territori.
 - Declaració de zones d'emergència ambiental en territoris de sacrifici (per garantir mesures de mitigació i reparació d'ecosistemes, salut...).

²⁴ És una proposta desenvolupada per ATTAC.

- Ruralització i renaturalització de les ciutats.
 - Reconeixements dels serveis ecosistèmics de l'agricultura i ramaderia agroecològiques.
2. Reconnectar amb els ecosistemes que ens sustenten.
 - Activitats de reparació, renovació i regeneració dels ecosistemes amb participació ciutadana.
 - Acords de custòdia del territori per a la protecció dels espais naturals i l'agroecologia.
 - Processos pedagògics d'alfabetització ecològica i feminista en escoles, entorns laborals, comunitats...
 3. Posar fi a l'espoli.
 - Fre a l'extractivisme financer (macro, però també quotidià) (ex.: congelar els deutes de les llars, regular les hipoteques i els beneficis bancaris).
 - Mecanismes internacionals de control (normes vinculants sobre empreses i drets humans, creació d'una Cort internacional per jutjar empreses transnacionals...).
 - Reconèixer la naturalesa com a subjecte de dret.
 4. Acabar amb l'externalització d'impactes.
 - Contenció d'impactes de les cadenes globals de cura (ex.: facilitar la reagrupació familiar, els papers per a fills/es sense importar l'edat, la sortida del país sense afectar els processos de regularització).
 - Mesures per al tancament de cicles de materials en els mateixos territoris.
 - Regulació de les noves formes de deslocalització del treball digital.
 - Repartiment de les activitats nocives que no es puguin eliminar i fi dels territoris de sacrifici.
 5. Reparar i condonar deutes.
 - Memòria històrica i reconeixement de l'existència d'un deute climàtic, addicional a un deute històric, financer, ecològic i social, que el Nord global li deu al Sud global.
 - Lliurament urgent de finançament climàtic nou i addicional, que no generi deute, prioritzant les necessitats que tenen les comunitats vulnerables.
 - Cancel·lació incondicional de deutes insostenibles i il·legítims.
 - Reparació socioambiental: salut, teixit social i ecosistemes.
 - Retorn de terres acaparades per empreses transnacionals.
 - Dret a la lliure circulació i mobilitat humana.

6. Reconèixer sabers.
 - Recuperació del patrimoni rural (camins, tradicions, cultura...).
 - Visibilització de tasques imprescindibles realitzades per dones rurals (conservació de llavors i races autòctones, pervivència de la gastronomia local, tradició oral...) i la defensa territorial exercida pels pobles originaris i afrodescendents.
7. Lluitar contra els discursos ecofeixistes i masclistes.
 - Discursos i polítiques no criminalitzadores de les migracions.
 - Espais interculturals per enfortir els vincles comunitaris.
 - Mesures contra la segregació escolar.
8. Afeblir les estructures patriarcals i colonials.
 - Sensibilització sobre les violències masclistes.
 - Accés a recursos (habitatge, renda...) per garantir l'autonomia de les dones i identitats dissidents.
9. Garantir l'accés a la justícia per a totes les víctimes.
 - Mesures per garantir el dret a l'accés a la justícia, especialment per a la defensa de drets col·lectius (ex. Centre Català d'Empresa i drets humans).
 - Jurisdicció universal i extraterritorialitat per garantir els drets humans.
 - Impulsar formes de reparació integral i de justícia restaurativa.
10. Acabar amb els buits de dret.
 - Fi de les polítiques deshumanitzadores a les fronteres.
 - Aplicació del dret internacional en els territoris ocupats (Palestina, Sàhara).
 - Regular i auditar algorismes, tant empresarials (utilitzats per empreses plataforma, asseguradores, xarxes socials, etc.) com públics (utilitzats per la policia, per exemple).

